

Μέσα στο κλίμα των αποκαλύψεων της υπόθεσης Watergate, της κατακραυγής κατά των δραστηριοτήτων των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών και του γενικότερου κινήματος αμφισβήτησης της εποχής, ή Υπηρεσία Έρευνών του Αμερικανικού Κογκρέσου (Congressional Research Service), συνέταξε, στις 18 Φεβρουαρίου 1975, ένα μνημόνιο για τη συγκεκριμένη δράση της CIA στο έσωτερικό των Ήνωμένων Πολιτειών, αλλά και διεθνώς, κατά την περίοδο 1950-1974. Στο μνημόνιο αυτό, η Ελλάδα αναφέρεται σε τρία σημεία. Στο πρώτο σημειώνεται ότι «από το 1952 η CIA επιχορηγούσε τον Γεώργιο Παπαδόπουλο, τον Έλληνα συνταγματάρχη που αργότερα υπήρξε επικεφαλής του στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ελλάδα το 1967. Η CIA επιχορηγούσε επίσης πολλά στρατιωτικά και πολιτικά πρόσωπα στην Ελλάδα για χρόνια μετά το 1952. Φαίνεται ότι οι επιχορηγήσεις διακόπηκαν το 1972». Σύμφωνα με το δεύτερο, «τό 1965, ο John M. Maury, ο σταθμάρχης της CIA στην Αθήνα, ενεπλάκη εθθέως στα Έλληνικά πολιτικά πράγματα. Αναφέρθηκε ότι βοήθησε τον βασιλέα Κωνσταντίνο να εξαγοράσει βουλευτές του Έλληνικού κόμματος της Ένωσης Κέντρου, προκαλώντας έτσι την πτώση της κυβέρνησης του Γεωργίου Παπανδρέου». Σύμφωνα με το τρίτο, τέλος, σημειο «αναφέρθηκε ότι η CIA μεθόδευσε το στρατιωτικό πραξικόπημα στην Ελλάδα το 1967, που έφερε τον συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο στην εξουσία. Αναφέρθηκε επιπλέον ότι η CIA ήταν σε θέση να διατηρεί τον έλεγχο του στρατιωτικού καθεστώτος, επειδή διέθετε τεκμήρια της “συνεργασίας του Παπαδόπουλου με τους Ναζί κατά την περίοδο του πολέμου [wartime collaboration with the Nazis]”».

Τά αποσπάσματα αυτά συνοψίζουν επιγραμματικά –και δίνουν την εντύπωση ότι επιβεβαιώνουν– την επικρατούσα αντίληψη για τις σχέσεις του Γ. Π. αρχικά με τα Τάγματα Ασφαλείας και στη συνέχεια με τη CIA και τον ρόλο της τελευταίας στο κρίσιμο διάστημα 1965-1967, με αποκορύφωμα το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου.

Τό γεγονός ότι ή εξαιρετικά συνοπτική αυτή αναφορά, των 13 συνολικά σελίδων, εκδόθηκε λίγο αργότερα σε αυτότελες τεύχος από τή Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου¹, προσέδωσε στις πληροφορίες που περιείχε ένα ιδιαίτερο κύρος.

1. Richard F. Grimmett, *Reported foreign and domestic covert activities of the United States Central*

Γεώργιος Παπαδόπουλος Τάγματα Ασφαλείας και «Χ»

ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟΥ
ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΩΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

«Ο Παπαδόπουλος». Μίνως Αργυράκης,
έφ. *Ελεύθερη Ελλάδα*, 19 Νοεμ. 1970

Έντούτοις, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι ο συντάκτης της, Richard F. Grimmert, ειδικός αναλυτής της Ύπηρεσίας Έρευνών του Κογκρέσου επί θεμάτων εθνικής άμυνας, δεν επεκαλείτο κάποιες έμπιστευτικές πηγές. Έπρόκειτο ουσιαστικά για μία άποδελτίωση βασιζόμενη αποκλειστικά «σε πληροφορίες που δημοσιοποιήθηκαν μέσω έφημερίδων, περιοδικών, καταθέσεων ενώπιον έπιτροπών του Κογκρέσου, ή άλλων δημοσιεύσεων», στις όποιες και παρέπεμπε άλλωστε σε κάθε περίπτωση, έπισημαίνοντας εισαγωγικά ότι «καμία κρίση δεν διατυπώνεται στο παρόν, όσον αφορά στην έγκυρότητα των αναφορών που συνοψίζονται». Πράγματι, αναζητώντας κανείς τις παραπομπές για όλες τις προαναφερθείσες πληροφορίες που σχετίζονται με την Ελλάδα, διαπιστώνει ότι πρόκειται για δύο άρθρα που δημοσιεύθηκαν στους *New York Times*, την 1η Ιουλίου 1973 και στις 2 Αυγούστου 1974. Αλλά, ως εξετάσουμε την προϊστορία αυτών των δημοσιευμάτων, έστιάζοντας επί του παρόντος στο ζήτημα της «συνεργασίας του Παπαδόπουλου με τους Ναζί».

Γεώργιος Παπαδόπουλος και Τάγματα Ασφαλείας

Η πρώτη μνεία για την ύπαρξη κάποιας σχέσης του δικτάτορα με τα Τάγματα Ασφαλείας άνιχνεύεται τον Μάιο του 1969 σε δημοσίευμα της *Monde Diplomatique*. Πρόκειται για ένα έκτεταμένο αφιέρωμα της γαλλικής έφημερίδας (με άφορμή την επέτειο δύο έτων από το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου), υπογραφόμενο από την γνωστή δημοσιογράφο Brigitte Friang, στο όποιο αναφέρονταν, με άρκετη δόση εϊρωνείας, μεταξύ των άλλων και

τά έξής: «Εϊναι άυτονόητο ότι ο στρατός, έγκέφαλος και σπονδυλική στήλη της χώρας, ύπηρξε ο πρώτος που άπαλλάχθηκε από τό κομμουνιστικό του φορτίο [μετά τό πραξικόπημα]. Σύμφωνα με όλες τις ένδειξεις και παρά τις έξαιρετικές προφυλάξεις που είχάν ληφθεί έξ άρχής, είχε ύποστει ίσχυρή διείσδυση, άφου δύο χιλιάδες άξιωματικοί περίπου από τις δέκα χιλιάδες που περιλάμβαναν τά τρία όπλα, είτε συνελήφθησαν είτε ύποχρεώθηκαν σε πρόωρη άποστρατεία, ή και έποφελήθηκαν άμφοτέρων των έκδοχών ταυτοχρόνως. Οί κακές γλώσσες φθάνουν στο σημείο να ίσχυριστούν ότι ο έλέγκυς πίπτει με μία ιδιαίτερη όρμη επί των άξιωματικών που, στή διάρκεια της Γερμανικής κατοχής, μετά τον ήρωικό και νικηφόρο πόλεμο που διεξήγαγε ο Έλληνικός στρατός κατά των δυνάμεων του Μουσολίνι στην Άλβανία, επέλεξαν την αντίσταση, είτε στο έσωτερικό, είτε στο έξωτερικό» ... «Η αίτία αυτής της μανίας είναι προφανής, έξηγούν αυτά τά διεστραμμένα πνεύματα. Όποιοσδήποτε που στάθηκε ίκανός να έπιλέξει οικειοθελώς να πολεμήσει κατά μιās καταπίεσης, είναι ίκανός να έγερθει ενάντια σε μία νέα καταπίεση» ... «Οί ίδιοι αυτοί σκοτεινοί τύποι σημειώνουν κακόβουλα ότι, κατά τή διάρκεια της κατοχής, ο πρόεδρος του ύπουργικού συμβουλίου Παπαδόπουλος ύπηρέτησε ύπό τον ταγματάρχη Κου[ρ]κουλάκο (πού μετά τό πραξικόπημα τοποθετήθηκε στή διοίκηση της Άγροτικής Τραπέζης της Ελλάδος), ο όποιος, έπικεφαλής ενός τάγματος προικοδοτημένου με Γερμανικό όπλισμό, όπως και τά ύπόλοιπα Τάγματα Ασφαλείας, έκπλήρωσε ευσυνείδητα τό ρόλο του ως μονάδας άσφαλείας... κατά των άντιστασιακών κομμουνιστών. Εϊναι ένδεικτικό ότι δεν είναι φρόνιμο στην Ελλάδα να άποκαλέσετε ταγματασφαλίτη [tagmata-sfalitis στο γαλλικό κείμενο] κάποιο όργανο της τάξης που σās παρενο-

Intelligence Agency 1950-1974, Ούάσιγκτων, Publisher: Congressional Research Service [CRS Report UB 250 USA], Library of Congress, [1976], σ. 2, 9, 10.

LA GRÈCE DES COLONELS

deux ans après le coup d'État

Un reportage de BRIGITTE FRIANG

χλει, στον ίδιο βαθμό που δεν ενδείκνυται στη Γαλλία να φιλοδώρησετε τον χωροφύλακα που σας παίρνει κατάθεση με τον χαρακτηρισμό του πολιτούφλακα [milicien²)]³.

Σύμφωνα λοιπόν με την άποψη αυτή, που έγινε εύρως αποδεκτή στη συνέχεια, ο 25χρονος –τότε– άνθροπολοχαγός του πυροβολικού Γεώργιος Παπαδόπουλος, από το Έλαιοχώριο Αχαΐας, υπήρξε συνεργάτης των Γερμανών, και συγκεκριμένα υπηρέτησε στο Τάγμα Ασφαλείας Πατρών υπό τον συνταγματάρχη Νικόλαο Κουρκουλάκο⁴.

Οί Βρετανικές πηγές της περιόδου του πολέμου αναφέρουν ότι η εμφάνιση αποσπασμάτων των Ταγμάτων Ασφαλείας στην Πάτρα σημειώνεται για πρώτη φορά

στις αρχές Ιανουαρίου του 1944. Επρόκειτο «γιά τους τέσσερις λόχους του πρώην 2ου Τάγματος της Αθήνας», και μάλιστα αναφέρεται ότι ο οργανωτής και Γενικός Διοικητής των Ταγμάτων Ασφαλείας υποστράτηγος Βασίλειος Ντερτιλής (πατέρας του κατοπινού χουντικού αντισυνταγματάρχη Νικόλαου Ντερτιλή), έφτασε εκεί αυτοπροσώπως αργότερα τον ίδιο μήνα⁵. Τότε σχηματίστηκε, με επιτόπου στρατολόγηση υπό τον συνταγματάρχη Κουρκουλάκο, το 1ο Τάγμα της Πάτρας (41 αξιωματικοί, 860 όπλίτες⁶), ενώ το 2ο Τάγμα (41 αξιωματικοί, 1.165 όπλίτες⁷), τέθηκε υπό τις διαταγές του συνταγματάρχη Λεοντοκανάκη. Τά δύο Τάγματα συγκρότησαν τελικώς το 2ο Σύνταγμα Ασφαλείας Πελοποννή-

2. Η πολιτοφυλακή (milice) συγκροτήθηκε στην κατεχόμενη Γαλλία τον Ιανουάριο του 1943 και έδρασε ως βοηθητικό σώμα της Gestapo, συμμετέχοντας στις συλλήψεις, τις ανακρίσεις και τις εκτελέσεις αντιστασιακών Γάλλων. Μετά την απελευθέρωση, ο επικεφαλής της Joseph Darnand, τά στελέχη του επιτελείου του, αλλά και αρκετοί βαθμοφόροι, ακόμη και άπλοί πολιτοφύλακες, καταδικάστηκαν και εκτελέστηκαν.

3. Brigitte Friang, «La Grèce des colonels deux ans après le coup d'Etat», έφ. *Le Monde Diplomatique*, Μάιος 1969, σ. 8.

4. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *Βρεττανοί-Τό Αντάρτικο-Απελευθέρωσις*, Αθήνα 1984,

τ. 8, σ. 460, 699-701· «Η ανατομία των μεγάλων της Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 22 Ιουλίου 1975.

5. «Αγγλική Υπηρεσία Πληροφοριών, Αναφορά για τά Τάγματα Ασφαλείας», 18 Ιουλίου 1944, Γενικό Έπιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (στό έξής ΓΕΣ/ΔΙΣ), *Αρχεία Έθνικής Αντίστασης*, Αθήνα 1998, τ. 8, σ. 69-70.

6. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *δ.π.*

7. στό ίδιο.

σου, μέ γενικό διοικητή τόν Κουρκουλάκο, ἐνῶ τό Τάγμα Πατρῶν τέθηκε ὑπό τίς διαταγές τοῦ ταγματάρχη Δημοσθένη Γεωργακόπουλου⁸. «Σύμφωνα μέ ἀξιόπιστες πηγές», σημειώνει ἡ βρετανική ἀναφορά, «πολλά ἀπό τά μέλη τοῦ ξένου 2ου Τάγματος ἔχουν λιποτακτήσει καί ἔχουν γυρίσει πίσω στήν Ἀθήνα, ἀλλά ὁ σχηματισμός παρέμεινε καί μπορεῖ νά ἔχει ἐνδυναμωθεῖ ἀπό πρόσθετη ἐπιτόπια στρατολόγηση»⁹. Μιά ἀναφορά τοῦ ΕΔΕΣ παρουσιάζει μιᾶ διαφορετική ἐκδοχή: «Οἱ ἀξιωματικοί τοῦ 2ου Τάγματος, διετάχθησαν νά ἐπανεέλθωσιν εἰς Ἀθήνας, ἀντικατασταθέντες δι' ἀξιωματικῶν τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Κουρκουλάκου»¹⁰. Στίς ἀρχές Φεβρουαρίου, ἕνας ἀπό τούς λόχους ἔφυγε ἀπό τήν Πάτρα προκειμένου νά δημιουργήσει νέο Τάγμα στό Ἀργίριο.

Στίς 26 Φεβρουαρίου τοῦ 1944 διεξήχθη στήν Ἀχαΐα ἐπιδρομή μεγάλης κλίμακας ἀπό τούς Γερμανούς, μέ τήν ὑποστήριξη τῶν Ταγμάτων. «Τότε ἦταν πού τό ΕΑΜ ἀνακοίνωσε τήν πρόθεσή του νά πάρει ἐκδίκηση πλήττοντας συγγενεῖς τῶν στρατευμάτων Ἀσφαλείας»¹¹. Ἀπό τίς 12 ἕως τίς 20 Ἀπριλίου μιᾶ νέα ἐπίθεση τῶν Γερμανῶν καί τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας κατά τοῦ ΕΛΑΣ διεξήχθη στήν Ἀχαΐα καί τήν Ἡλεία. «Καί σέ αὐτή τήν περίπτωση τά Τάγματα ὑπό τόν συνταγματάρχη Κουρκουλάκο, φέρθηκαν μέ μεγάλη βαρβαρότητα», σημειώνει ὁ Βρετανός

ἀναλυτής¹². Ἡ ἐπέκταση, ἰδιαίτερα στή Δυτική Πελοπόννησο, ἦταν ἄμεση, καί τό Μάιο τοῦ 1944 ἡ συνολική δύναμη τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας στήν Πελοπόννησο ἐκτιμᾶτο στίς 8.000. Στίς 25 Ἀπριλίου τοῦ 1944 ἀναφέρθηκε ὅτι 110 Ἕλληνες εἶχαν τουφεκιστεῖ ἀπό τόν Ἀνώτατο Διοικητή τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας καί τήν Ἑλληνική Ἀστυνομία σέ ἀντίποινα γιά τό φόνο δύο Γερμανῶν ἀξιωματικῶν¹³.

Στίς 8 Μαΐου τοῦ 1944, μέ ἀφορμή τήν παράτολμη ἐπίθεση τοῦ ΕΛΑΣ ἐναντίον μίας ὁμάδας ταγματасφαλιτῶν μέσα στήν ἴδια τήν Πάτρα, ὁ Κουρκουλάκος, σέ συμφωνία μέ τή Γερμανική διοίκηση, παρέλαβε ἀπό τίς φυλακές δέκα κρατούμενους πού «ἐθεωροῦντο ὅτι εἶσαν κομμουνισταί» καί τούς ἀπαγχόνισε στά Ψηλά Ἀλώνια: «Τά σώματα τῶν ἀπαγχονισθέντων αἰωροῦντο ἐπί 24 ὥρας ἐπί τῶν δένδρων [τῆς πλατείας]. Τό θέαμα ἦτο φρικιαστικόν [καί] οἱ διερχόμενοι κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἐκάλυπτον τούς ὀφθαλμούς των διά νά μήν βλέπουν» ... «Ὁ ἀπαγχονισμός αὐτός, γενόμενος ἐντός τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, ἐπροκάλεσε τήν δικαίαν ἀγανάκτησιν τῶν κατοίκων, συνάμα δέ τήν φρίκην, τόν τρόμον καί τόν ἀποτροπισμὸν τοῦ Πατραϊκοῦ λαοῦ»¹⁴.

Ὁ Κώστας Καραλῆς –ἕνας ἀντικομμουνιστής συγγραφέας καί αὐτόπτης μάρτυρας ἀρκετῶν ἀπό τά γεγονότα

8. Κώστας Θ. Καραλῆς, *Ἱστορία τῶν δραματικῶν γεγονότων τῆς Πελοποννήσου 1943-1949*, Ἀθήνα 1958, σ. 322.

9. «Ἀγγλική Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν, Ἀναφορά γιά τά Τάγματα Ἀσφαλείας», ὁ.π.

10. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, ὁ.π.

11. Νά συνδαστεῖ μέ τήν πληροφορία πού ἔδωσε ὁ Νικόλαος Παπαθάνας ἀπό τό Καλοῦσι, πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Γ.Π., ὅτι «τόν πατέρα τοῦ Γ.Π. τόν κινήσαν οἱ ἀριστεροί, ἀλλά γλύτωσε ἐπειδή τόν εἰδοποίησε ἕνας ἄλλος ἀριστερός καί ἔφυγε»: ἔφ. *Τά Νέα*, 21 Ἰουλ. 1975.

12. «Ἀγγλική Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν, Ἀναφορά γιά τά Τάγματα Ἀσφα-

λείας», ὁ.π.

13. στό ἴδιο. Μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν πού ἔδρασαν στίς γραμμές τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας, ἀναφέρονται ρητά ὁ ὑποστράτηγος Κόκκινος, οἱ συνταγματάρχες Μπακασίδης, Κέντρος, οἱ ταγματάρχες Καφετζόπουλος, Χανιώτης καί Πολίτης, ὁ λοχαγός Γιαννόπουλος καί ὁ ὑπολοχαγός Κοκκωνέτης.

14. Γνωρίζουμε ἐπτά ἀπό τά ὀνόματα τῶν ἀπαγχονισμένων: Μιλ. Μαστρογιαννόπουλος, Α. Γρίβας, Ν. Κακός, Χομενίδης (δικηγόρος), Πετριδῆς (δικηγόρος), Συλαΐδης (ἀπό τά Καβάσιλα) καί Μανιάτης· βλ. Κώστας Θ. Καραλῆς, ὁ.π., σ. 301.

τά ὅποια ἀφηγεῖται λίγα χρόνια ἀργότερα— δίνει τὸ ἀκόλουθο προφίλ τοῦ Κουρκουλάκου: «Λάκων τὴν καταγωγήν» ... «ψύχραιμος, ἐφεύστατος, ἐργατικός καὶ ἀεικίνητος» ... «τολμηρὸς, πολυμήχανος καὶ δραστήριος. Ἦτο δεσπότης φυσιογνωμία καὶ ὁ ἰθύνων νοῦς τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ ἀγῶνος ἐν Πελοποννήσῳ» ... «Εἰργάζετο μέ σύστημα καὶ θάρρος» ... «κρατῶν τὰς Πάτρας μέ τὸ ἄριστα ἐξωπλισμένον καὶ ὀργανωμένον Σύνταγμα τῶν Εὐζώνων» ... «Διαρκῶς ἐστρατολογοῦσε καὶ ἐδέχετο ὁπαδούς ἀπὸ τὸν καθημερινῶς ὀγκούμενον χείμαρρον τῶν καταδιωκομένων ἐθνικιστῶν τοῦ Μωρηῆ καὶ τῆς Ρούμελης. Ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας πού ἐγκατεστάθη εἰς τὰς Πάτρας, ἐφήρμοσε σκληρά κατὰ τῶν κομμουνιστῶν μέτρα. Ὑπῆρξεν ἀμείλικτος καὶ ἀδυσώπητος» ... «καὶ σκληρά ἐφάρμοζεν ἀντίποινα κατὰ τὰς ἐκκαθαριστικὰς ἐπιχειρήσεις, πού ἔκανε συχνάκις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ΕΛΑΣ. Πολλὰ ἑκατοντάδες κομμουνιστῶν ἢ συμπαθόντων ἀντίκρυσαν τὸ ἐκτελεστικὸν ἀπόσπασμα καὶ τὴν ἀγχόνην, καὶ πολλὰ χωριά, τὰ ὅποια εἶχον πιστεύσει εἰς τὴν κομμουνιστικὴν ἰδεολογίαν, παρεδόθησαν εἰς τὰς φλόγας. Ὁ Κουρκουλάκος ἐφήρμοσε τὴν ὠμὴν βίαν κατὰ τῶν συλλαμβανομένων κομμουνιστῶν καὶ γενικῶς διεξήγαγεν ἐν τῇ Β.Δ. Πελοποννήσῳ ἕναν ἄνευ οἴκτου ἀντικομμουνιστικὸν ἀγῶνα»¹⁵.

Στὶς 11 Σεπτεμβρίου τοῦ 1944, ἐνῶ εἶχε ξεκινήσει ἡ ὑποχώρηση τῶν Γερμανῶν καὶ δυνάμεις τῶν ἀνταρτῶν εἶχαν ἀρχίσει νὰ κατευθύνονται πρὸς τὴν Πάτρα, ὁ συνταγματάρχης Κουρκουλάκος κήρυξε τὴν πόλιν σὲ κατά-

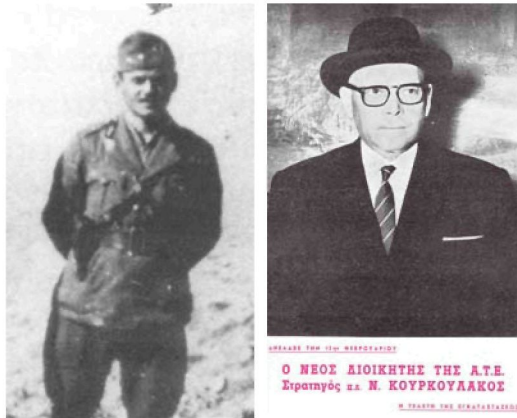
σταση πολιορκίας. Ἀφοῦ ναυάγησαν οἱ διαπραγματεύσεις μέ τὴ μεσολάβηση τοῦ Σουηδοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, στίς 16 Σεπτεμβρίου τὸ ἐπιτελεῖο τῆς VIII Ταξιαρχίας τοῦ ΕΛΑΣ ἀπέστειλε τελεσίγραφο, ζητώντας τὴν ἐξοδὸν τῶν ταγματῶν ἀπὸ τὴν Πάτρα καὶ τὴν παράδοση τοῦ ὀπλισμοῦ τους, ἀλλὰ αὐτὸ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τὸν Κουρκουλάκο¹⁶.

Τὴν 1η Ὀκτωβρίου 1944, ὥστόσο, ἀποβιβάστηκε στό Κατάκωλο μιά μικρὴ ἀλλὰ ἰσχυρὴ μηχανοκίνητη καταδρομικὴ βρετανικὴ μονάδα, δύναμης 600 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχη Jellicoe. Τὴν ἴδια νύκτα (1-2 Ὀκτωβρίου), οἱ ταγματῶντες, συνειδητοποιώντας ὅτι τὸ παιχνίδι εἶχε πλέον κριθεῖ, ἐγκατέλειψαν τὴν Πάτρα καὶ κατευθύνθηκαν στίς θέσεις Ἐγκλυκάδα καὶ Ψαροφάι, γιὰ νὰ παραδοθοῦν στή συνέχεια, μέ τὴν ἐγγύηση τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου (ἐκπροσώπου τῆς κυβέρνησης, ὁ ὁποῖος εἶχε μόλις φθάσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία) καὶ τῶν Βρετανῶν. Οἱ τελευταῖοι τοὺς παρέλαβαν, περιορίζοντας τοὺς περισσότερους στό στρατόπεδο τοῦ Ἀράζου μέχρι τίς 14 Ὀκτωβρίου. Στὴ συνέχεια, ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μεταφέρθηκαν σὲ στρατόπεδο αἰχμαλώτων στὴν Ἰταλία¹⁷. Ἐπακολούθησε μιά μικρῆς ἐκτασης ἀλλὰ ἀποφασιστικὴ μάχη μεταξύ τῶν δυνάμεων τοῦ ΕΛΑΣ καὶ τῆς Γερμανικῆς φρουρᾶς τῶν Πατρῶν (προτοῦ ἢ τελευταία διαφύγει τελικῶς διὰ θαλάσσης), καὶ ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τμημάτων τοῦ ΕΛΑΣ καὶ τοῦ βρετανικοῦ ἀποσπάσματος στὴν ἀπελευθερωμένη πόλιν στίς 4 Ὀκτωβρίου. Ἐκεῖ ἔφθασαν τὴν ἐπομένη καὶ ὁ κυβερνητικὸς ἐκπρόσωπος Παναγιώτης Κανελλόπουλος,

15. στό ἴδιο, σ. 321. Σημειωτέον ὅτι τὸ πόνημα τοῦ Καραλή αὐτὸ ἔλαβε τὸ 1958 τὸ πρῶτο βραβεῖο ἱστορίας τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας Κυβερνήσεως.

16. στό ἴδιο, σ. 328-330.

17. ΑΣ/ΔΙΣ, *Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ μετὰ ταῦτην γεγονότα (Ἰούλιος 1944-Δεκέμβριος 1945)*, Ἀθήνα 1973, σ. 69-70.

Ο άνθυπολοχαγός πυροβολικού Γεώργιος Παπαδόπουλος στο Άλβανικό μέτωπο και η άνακοίνωση του διορισμού του Ν. Κουρκουλάκου στο *Δελτίον Αγροτικής Τραπέζης* τό Φεβρουάριο του 1969

συνοδευόμενος από τον Άρη Βελουχιώτη¹⁸.

Σέ αυτή λοιπόν τήν μονάδα –τό 2ο Σύνταγμα Άσφαλείας Πελοποννήσου– θεωρήθηκε ότι ύπηρετησε ό Γ.Π. Η φήμη αυτή για τό παρελθόν του δέν φαίνεται νά είχε άκουστεί πρίν από έκείνο τό δημοσίευμα τής *Monde Diplomatique* του Μαΐου του 1969.

18. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *δ.π.*, τ. 8, σ. 460, 699-701· «Η άνατομία των μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 22 Ίουλ. 1975· Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Τά χρόνια του Μεγάλου Πολέμου 1939-1944*, Άθήνα 1964, σ. 104-108· του ίδιου, *Ιστορικά Δοκίμια*, Άθήνα 1975, σ. 250-251.

19. Είναι άλήθεια ότι στα βιβλία έκείνα δέν επιχειρείται μιά έξαντλητική καταγραφή των άξιωματικών που είχαν ύπηρετήσει στα τάγματα, δέν στερείται όμως ενδιαφέροντος ότι ό Β. Σταυρογιαννόπουλος (*Η ζωή τής κατοχής και τά Τάγματα Άσφαλείας*, Άθήνα ¹1966, ²2004, σ. 75-76), άναφέρει δεκαεπτά άξιωματικούς του 2ου Συντάγματος Άσφαλείας Πατρών (συνταγματάρχης Νικ. Κουρκουλάκος, άντισυνταγματάρχης Θεόδ. Λεοντοκανάκης, Γεώργ.

Τό όνομά του δέν περιέχεται στο προαναφερόμενο βιβλίο του Κώστα Καραλή (1958) για τίς συγκρούσεις τής περιόδου 1943-1949 στην Πελοπόννησο, ούτε στην πρώτη έκδοση (1964) του πολύτομου πονήματος του Φοίβου Γρηγοριάδη για τό άντάρτικο, ούτε και στο άπολογητικό βιβλίο για τά Τάγματα Άσφαλείας που δημοσίευσε (1966) ό ύποστράτηγος Βασίλειος Σταυρογιαννόπουλος¹⁹ –ταγματاسφαλίτης ό ίδιος στη Ναύπακτο–, για νά άναφέρουμε, τελείως ένδεικτικά, τρία προδικτατορικά βιβλία που άπτονται του θέματος.

Περνώντας στα πρώτα δημοσιεύματα μετά τό πραξικόπημα τής 21ης Άπριλίου, σημειώνουμε ότι τίποτα περιδοσιλογισμοΰ δέν άναφέρεται στο βιβλίο *La Grèce des colonels* που δημοσίευσε τόν Ίανουάριο του 1968 ό μόνιμος άνταποκριτής τής γαλλικής *Le Monde* στην Άθήνα Marc Marceau²⁰, ούτε στο βιβλίο που δημοσίευσε στο Παρίσι τόν Άπρίλιο του 1968 ό επίσης Γάλλος δημοσιογράφος Jean-François Chauvel, με τίτλο *La Grèce à l'ombre des épées*, ούτε και στο βιβλίο του Βρετανού Kenneth Young, *The Greek Passion: A Study in People and Politics*, που δημοσιεύθηκε στο Λονδίνο τό 1969 (θά δοΰμε παρακάτω τί άναφέρουν, άντί των ταγμάτων, οι δύο τελευταίοι συγγραφείς για τή δράση του Γ.Π. επί κατοχής).

Οικονόμου, Άντ. Χατζησταματίου, Δημ. Γεωργακόπουλος και Εϋθύμιος Παπαβασιλείου, ταγματάρχες Παν. Καφεντζόπουλος, Θωμάς Κλεινάκης, Γεώργ. Τουλιόπουλος, Γεώργ. Παλαντζής και Κρατινός Ζαλοκώστας, λοχαγοί Δημ. Κάρολος, Δημ. Σεβαστάκης, Μιχ. Λαδακάκος και Φώτιος Παχής, ύπολοχαγοί Νικ. Εϋθυμίου και Παν. Μαρτιόλης), στους όποιους δέν περιλαμβάνεται ό Γ.Π. Η άπουσία αυτή δέν άποτελεί βέβαια άπόδειξη μη συμμετοχής, δεδομένου ότι δέν άναφέρεται και κανένας άλλος άνθυπολοχαγός.

20. Ο Marceau θεωρεί –άντιθετα– ότι ό τυπικός πραξικοπηματίας άξιωματικός του 1967, επί κατοχής είχε κατά κανόνα διαφύγει στη Μέση Άνατολή: *La Grèce des colonels*, Παρίσι 1968, σ. 229-231.

Δέν αναφέρεται επίσης στο μεγάλο αφιέρωμα με τίτλο «Anatomie einer Diktatur» πού ετοίμασαν ο Κώστας Τσατσαρώνης με τον Siegfried Kogelfranz για τό γερμανικό περιοδικό *Der Spiegel*, τόν Σεπτέμβριο του 1968 (τό έκτενέστερο ίσως αφιέρωμα όλης τής έπταετίας για τή δικτατορία, σέ περιοδικό ευρείας κυκλοφορίας). Ή μόνη μνεία πού υπάρχει στο αφιέρωμα αυτό για τήν επίμαχη περίοδο, προκύπτει από μία αξιοπερίεργη «έκμυστήρευση» του εξαδέλφου του Γ.Π. Ίωάννη Ανδρεόπουλου, σύμφωνα με τήν όποία, «τό 1942, ως 24χρονος άνθροπολογός, αντιστασιακός κατά τής Χιτλερικής κατοχής, ο Γεώργιος [Παπαδόπουλος], με τόν αδελφό του Κωνσταντίνο καί αυτόν, τόν Ίωάννη, περίξ μίας φιάλης κρασιού είχε στοιχηματίσει –έγγράφως στήν όπίσθια όψη ενός πορτραίτου– ότι θα έχει γίνει ως τό 1970 πρωθυπουργός τής Ελλάδος»²¹. Συγκρατούμενοι από τήν επιθυμία νά σχολιάσουμε ποικιλοτρόπως τό περιεχόμενο αυτής τής «έκμυστήρευσης», ας άρκεστούμε στήν επισήμανση ότι, όπως συνάγεται από τά παραπάνω, τόν Σεπτέμβριο του 1968 μπορούσε άκόμη ο Παπαδόπουλος νά εμφανίζεται άκοπα ως «άντιχιτλερικός άγωνιστής» από τίς σελίδες ενός γερμανικού περιοδικού, χωρίς νά συναντά σοβαρό αντίλογο.

Ή επίσης, καμία σχετική αναφορά περι ταγμάτων δέν γίνεται από τόν Κωνσταντίνο Τσουκαλά στήν πρώτη (άγγλική) έκδοση του βιβλίου του *The Greek Tragedy*, τόν Μάρτιο του 1969 (ούτε άλλωστε καί στή γαλλική έκδοση τό 1970 ή στήν ελληνική τό 1974), αλλά αυτό είναι

μάλλον άναμενόμενο, καθώς ο συγγραφέας δέν εισέρχεται καθόλου σέ βιογραφικές λεπτομέρειες τών δικτατόρων²².

Ούτε όμως καί άμέσως μετά τό δημοσίευμα τής *Monde Diplomatique*, φαίνεται νά έγινε ευρύτερα γνωστή –ή άποδεκτή– αυτή ή πληροφορία. Στο άντιδικτατορικό βιβλίο με τίτλο *La Vérité sur la Grèce*, πού κυκλοφόρησε άνόνομα ο Ρόδης Ρούφος στή Λωζάννη ένα χρόνο άργότερα, τό καλοκαίρι του 1970 (καί τό όποιο τό 1972 μεταφράστηκε στα άγγλικά), ο συγγραφέας, άναφερόμενος στή δράση του Παπαδόπουλου επί κατοχής, λαμβάνει –άντιθέτως– ως δεδομένο ότι δέν ύπρητέησε στα Γ.Α.: «Ο Παπαδόπουλος δέν έκανε τίποτα. Αυτός ο φιλόδοξος άνδρας, αυτός ο μέλλων δικτάτορας, πού εικοσιπέντε χρόνια άργότερα θα έδινε μαθήματα πατριωτισμού στους συμπατριώτες του, δέν έκρινε άναγκαίο ούτε τό δαχτυλάκι του νά κινήσει για τήν άπελευθέρωση τής χώρας. Ήταν μήπως από συμπάθεια προς τούς Ναζί; Άλλά τότε θα ήταν πιο θαρραλέο γι' αυτόν νά άγωνισθεί στο πλευρό τους, κατατασσόμενος στα Τάγματα Άσφαλείας πού είχαν δημιουργήσει οι κυβερνώντες συνεργάτες τών Γερμανών»²³.

Άνάλογη φαίνεται νά είναι καί ή θέση του Γιάννη Κάτρη, στήν πρώτη (άγγλική) έκδοση του βιβλίου του *Eyewitness in Greece: The Colonels Come to Power*, τόν Μάρτιο του 1971: άρκεϊται νά σημειώσει γενικώς ότι ο Γ.Π. «δέν έκρυβε τό θαυμασμό του για τό μεγαλειο τής Γερμανίας του Χίτλερ. Κανένα σκίρτημα για τή γερμανική κατοχή καί τό έπος τής Ήθνικής Άντιστάσεως πού

21. «Und 1943, als 24jähriger Widerstands-Leutnant gegen die Hitler-Okkupanten, habe Georgios mit seinem Bruder Konstantinos und ihm, Ioannis, um eine Flasche Wein gewettet - schriftlich auf der Ruckseite seines Portrats -, er werde 1970 Premier von Hellas sein», π. *Der Spiegel*, 30 Σεπ. 1968, σ. 134.

22. Constantin Tsoucalas, *The Greek Tragedy*, Middlesex 1969: *La Grèce de*

l'Indépendance aux Colonels, Παρίσι, 1970.

23. [Rodis Roufos], *La Vérité sur la Grèce*, Λωζάνη, 1970 «Athenian», *Inside the Colonels' Greece*, Λονδίνο 1972, καί Νέα Ύόρκη [1972]. Τό σχετικό άπόσπασμα του βιβλίου με τίτλο *Η άλήθεια για τήν Ελλάδα*, άναδημοσιεύτηκε στήν άντιδικτατορική έφ. *Ελεύθερη Ελλάδα*, 19 Νοεμ. 1970.

γραφότανε μέ αίμα. Τά ἀτένιζε σάν διατάραξη τῆς δημοσίας τάξεως»²⁴. Ἀλλά καί ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου δέν σημειώνει τίποτα στίς πρῶτες ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου του *Democracy at Gunpoint: The Greek Front (1970-1971)*²⁵, ἐνῶ ἀναφέρει κάποια στοιχεῖα γιά τή μεταγενέστερη δράση τοῦ Γ.Π. στό διάστημα 1959-1965²⁶.

Στό διάστημα μεταξύ 1ης Αὐγούστου καί 13ης Σεπτεμβρίου 1969 ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα ὁ Ἑλληνοαμερικανός πολιτικός ἐπιστήμονας Νικόλαος Σταύρου, προκειμένου νά διεξαγάγει μιὰ ἐπιτόπια ἔρευνα γιά λογαριασμό τοῦ Τμήματος Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Howard University. Πραγματοποίησε συναντήσεις μέ ἀρκετούς πολιτικούς²⁷, δημοσιογράφους καί στρατιωτικούς²⁸, ἀντιπάλους τῆς δικτατορίας ἢ ὁπαδούς τῆς ἀνάγκης συμβιβασμοῦ, ἀλλά καί μέ στελέχη τοῦ καθεστώτος²⁹. Μιά συνοπτική ἐκδοχή τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἔρευνάς του, ἕνα κείμενο 25 σελίδων σαφῶς ἀντιχουντικό καί ἐπικριτικό τῆς πολιτικῆς τῶν ΗΠΑ ἔναντι τῆς δικτατορίας, κατετέθη στίς 27 Ὀκτωβρίου 1969 ἀπό τόν δημοκρατικό βουλευτή τῆς Καλιφόρνιας Don Edwards στό Κογκρέσο. Στό μνημόνιο αὐτό καταγράφονταν, μεταξύ τῶν ἄλλων, οἱ –περιορισμένες ἀριθμητικά, σύμφωνα μέ τόν ἐρευνητή– ὁμάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πού εἶχαν τήν περίοδο ἐκείνη ἐκπεφρασμένη τήν

ὑποστηρίξή τους στό καθεστῶς. Ἀνάμεσά τους σημειώνει «ἀρκετές ἐξτρεμιστικές ὁμάδες ἀποτελούμενες ἀπό ἄτομα τά ὁποῖα ἔδρασαν περί τό 1944» ... «καί ὀρισμένα τῶν ὁποίων φέρουν τό στίγμα τῆς συνεργασίας μέ τούς Γερμανούς. Αὐτά τά ἄτομα ἀποτελοῦν τώρα θερμούς πληροφοριοδότες τοῦ καθεστώτος καί ὡς τέτοιοι προσδιορίζονται ἀπό τόν λαό»³⁰. Μεγάλο μέρος τῆς ἔκθεσης Σταύρου (συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ προαναφερόμενου ἀποσπάσματος) δημοσιεύθηκε τέσσερις μῆνες ἀργότερα σέ πέντε συνέχειες (23-27 Φεβρουαρίου 1970) στήν ἐφημερίδα *Ἔθνος τῶν Ἀθηνῶν*, ἡ διεύθυνση τῆς ὁποίας ἐκμεταλλεύθηκε τό γεγονός ὅτι τό κείμενο εἶχε περιληφθεῖ στά ἐπίσημα πρακτικά τοῦ Κογκρέσου (Congressional Record). Ἐκτιμᾶται ὅτι αὐτή ἡ δημοσίευση, σέ συνδυασμό μέ τή συνέντευξη τοῦ Ἰωάννη Ζίγδη λίγες ἑβδομάδες ἀργότερα (23 Μαρτίου 1970), ὀδήγησαν στή φυλάκιση τῶν ὑπευθύνων τῆς ἐφημερίδας καί τελικῶς στήν ἀναστολή τῆς ἐκδόσής της (4 Ἀπριλίου 1970).

Τήν ἴδια χρονιά, τό 1970, ἐπισκέφθηκε τήν Ἑλλάδα καί ὁ ἐπί κατοχῆς ἐπικεφαλῆς τῆς βρετανικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς στήν Ἑλλάδα καί ἤδη καθηγητής τῆς Ὁξφόρδης, βουλευτής τοῦ Συντηρητικοῦ Κόμματος, γνωστός ἀντικομμουνιστής, ἀλλά καί ἀρκετά συνεπῆς πολέμιος τῆς δικτατορίας, Christopher Montague Wood-

24. John A. Katris, *Eyewitness in Greece: The Colonels Come to Power*, St. Louis 1971 (ἑλλην. ἐκδοση 1974, σ. 304).

25. Andreas Papandreu, *Democracy at Gunpoint: The Greek Front*, Νέα Ὑόρκη, 1970 καί Λονδίνο 1971.

26. Βλ. τήν ἐλληνική ἐκδοση τοῦ 1974 *Ἡ Δημοκρατία στό Ἀπόσπασμα*, σ. 43.

27. Ἦρθε σέ ἐπαφή μέ τά στελέχη τῆς ΕΡΕ Παναγιώτη Κανελλόπουλο, Γεώργιο Ράλλη, Κωνσταντῖνο Ράλλη, Εὐάγγελο Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Ἰωάννη Βαρβιτσιώτη, τά στελέχη τῆς ΕΚ Γεώργιο Μαῦρο, Ἰωάννη Ζίγδη, Χάρη Ρέντη, Ἰωάννη Τσουδερό, καθὼς καί μέ τούς Σπύρο Μαρκεζίνη, Στέφανο Στεφανόπουλο καί Ἐμμανουήλ Κοθρῆ· βλ. Ν. Σταύρου, «Ἡ κατάστασις στήν Ἑλλάδα», ἐφ. *Ἔθνος*, 23 Φεβρ. 1970.

28. Μεταξύ τῶν ἄλλων μέ τόν πρῶν ἀρχηγό ΓΕΕΘΑ ἀντιστράτηγο Θεόδωρο Γρηγορόπουλο καί τόν πρῶν ἀρχηγό ΓΕΣ ἀντιστράτηγο Πέτρο Νικολόπουλο· βλ. στό *ἴδιο*.

29. Μεταξύ τῶν ἄλλων μέ τόν ὑπαρχηγό τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων ἀντιστράτηγο Ἰωάννη Σορόκο (κατόπιν πρεσβευτῆ στό Λονδίνο), τόν διευθυντή τῆς ΚΥΠ ἀντιστράτηγο Ἀλέξανδρο Χατζηπέτρο καί τόν διευθυντή τῆς Γενικῆς Διεύθυνσης Ἐθνικῆς Ἀσφαλείας ἀντιστράτηγο Γεώργιο Θεμόπουλο· βλ. στό *ἴδιο*.

30. Ν. Α. Stavrou, «A report on the present Greek situation», σ. 10, Ἀρχεῖο Λεωνίδα Καλλιβρετάκη (στό ἐξῆς ἀρχεῖο Α.Κ.), φάκελος Νικολάου Σταύρου.

house (1917-2001). Φημολογούμενος σκοπός τῆς ἐπίσκεψῆς του ἦταν νά ἐρευνηθεῖ κατά πόσον ὁ Γ.Π. ὑπηρετήσε πράγματι στά Τάγματα Ἀσφαλείας καί ἐπιπλέον ἄν φοίτησε –ὅπως ὑποπευόταν– σέ μιά Γερμανική «σχολή κατασκόπων» πού ἔδρευε στό Λαύριο³¹. Ἐπιστρέφοντας στό Λονδίνο, ὁ Woodhouse ὑπογράμμισε, σέ ἕνα κείμενό του, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1971, τήν ἐντύπωση πού τοῦ προκάλεσε τό γεγονός ὅτι «οἱ στρατοκράτες ἐπανάστατες τοῦ 1967, τῶν ὁποίων ἡ δράση [ἐνν. κατά τήν περίοδο τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς] στήν καλύτερη περίπτωση ἦταν ἀσήμαντη, συμμερίζονται τήν ἄποψη» ... «ὅτι ἡ ἀντίσταση μονοπωλήθηκε ἀπό τούς κομμουνιστές. Στήν προπαγάνδα τους ὑπέρ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, προβάλλουν πολλές ἐκστρατείες, ἀλλά δέν γίνεται λόγος πούθενά γιά τήν Ἀντίσταση»³². Δύο χρόνια ἀργότερα, τόν Ἰούλιο τοῦ 1973, προχώρησε ἕνα βῆμα παραπέρα. Ἀφοῦ ἐπίσημανε ὅτι «ἡ ἔντονη ἐπίσημη προπαγάνδα [τῆς Χούντας] ἐμφάνιζε τόν κομμουνισμό ὡς τόν μόνο ἐχθρό πού εἶχε ποτέ ἡ Ἑλλάδα, μειώνοντας ἔτσι στό ἐλάχιστο τή Γερμανική κατοχή, σέ βαθμό πού καί αὐτές οἱ χιτλερικές ὁμότητες νά παρουσιάζονται πῶς εἶχαν προκληθεῖ ἀπό τούς κομμουνιστές», διατύπωσε τήν ἐκτίμηση ὅτι «τό ξαναγράψιμο αὐτό τῆς ἱστορίας ἀντανακλούσε σαφῶς τήν ἀνησυχία τοῦ δικτάτορα μήπως κάποια ἡμέρα συμπλη-

ρωθοῦν τά κενά στήν ἐπίσημη βιογραφία του»³³. Φαίνεται πάντως ὅτι ὁ Woodhouse δέν μπόρεσε νά συγκεντρώσει ἀξιόπιστα καί ἔγκυρα στοιχεῖα γύρω ἀπό τό ζήτημα πού τόν ἀπασχολοῦσε, μέ ἀποτέλεσμα στό βιβλίο του *The Rise and Fall of the Greek Colonels*, πού ἐκδόθηκε πολύ ἀργότερα (τό 1985), νά μὴν ἀναφέρεται καθόλου σέ αὐτό³⁴.

Στίς 16 Νοεμβρίου 1971, ὁ γνωστός Ἀμερικανός δημοσιογράφος Jack Anderson (1922-2005) ἐπανῆλθε στό θέμα (τό καθεστῶς τῶν Ἀθηνῶν ἦταν τότε στήν ἀμερικανική ἐπικαιρότητα, μέ ἀφορμή τήν πρόσφατη ἐπίσκεψη στήν Ἑλλάδα τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ ἀντιπροέδρου Spiro Agnew), δημοσιεύοντας στήν *Washington Post* (καί ἀλλοῦ³⁵) ἕνα σχετικό ἄρθρο μέ τίτλο «Greek Junta and Taint of the Nazis»³⁶. Στό ἄρθρο αὐτό ὁ Anderson ἀνέφερε ὅτι ὁ δημοκρατικός γερουσιαστής τῆς Montana, Lee Metcalf (1911-1978), παλαίμαχος ὁ ἴδιος τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, εἶχε συγκεντρώσει στοιχεῖα πού ὀδηγοῦσαν στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Γ.Π. εἶχε συνεργαστεῖ μέ τούς Ναζί («actually collaborated with the Nazis»), ἀλλά καί ὅτι μεταξύ τῶν προσωπικοτήτων τοῦ καθεστώτος ὑπῆρχαν ἐνδεχομένως καί ἄλλοι συνεργάτες, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος Νάτσινας, ἄλλοτε διοικητής τῆς ΚΥΠ (καί προϊστάμενος τοῦ Γ.Π.) καί ὁ στρατηγός Νικόλαος Γωγούσης (γνωστό στέλεχος τοῦ ΙΔΕΑ)³⁷.

31. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *ὁ.π.*, τ. 8, σ. 699-701. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ C.M. Woodhouse τό 1970 (χωρίς ἀναφορά στό σκοπό τῆς) ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τόν ἴδιο καί στήν τελευταία του συνέντευξη στόν Andrew Leech, ἐφ. *Athens News* 25 Φεβρ. 2001.

32. Richard Glogg-George Yannopoulos (ἐκδ.), *Greece under Military Rule*, Λονδίνο 1972· ἑλλ. μτφρ. *Ἡ Ἑλλάδα κάτω ἀπό στρατιωτικό ζυγό*, Ἀθήνα 1976, σ. 35.

33. ἐφ. *The Observer*, 1 Ἰουλ. 1973.

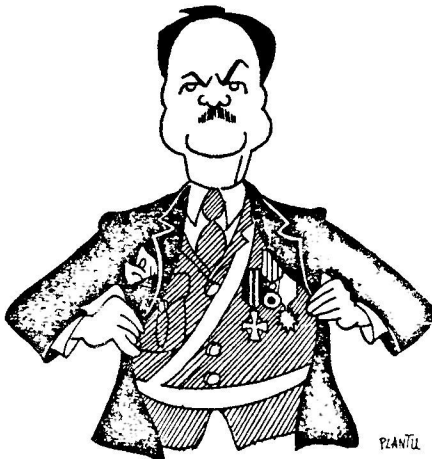
34. C. M. Woodhouse, *The Rise and Fall of the Greek Colonels*, Νέα Ὑόρκη 1985· ἑλλ. μτφρ. *Ἡ Ἄνοδος καί ἡ Πτώση τῶν Συνταγματαρχῶν*, Ἀθήνα χ.χ.

35. Ἡ ἐρευνά μας ἐντόπισε τό σχετικό ἄρθρο στήν ἐφ. *Washington Post*, ἐνῶ ὁ

Τάσος Κωστόπουλος, *Ἡ ἀπολογημένη Μνήμη - Τά Τάγματα Ἀσφαλείας καί ἡ μεταπολεμική ἐθνικοπροσένη*, Ἀθήνα 2005, σ. 145, τό πιστώνει στήν *New York Post* (μέ παραπομπή στό Γιάννη Βούλτεγη, *Ἡ καταγωγή καί ὁ θάνατος τῆς συνομοσίας*, Ἀθήνα 1976, σ. 43-44). Καί οἱ δύο παραπομπές εἶναι πιθανόν σωστές, δεδομένου ὅτι ὁ Jack Anderson ἦταν «syndicated columnist» καί τά ἄρθρα του δημοσιεύονταν σέ πλῆθος ἐφημερίδων ταυτοχρόνως.

36. Δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού ὁ Jack Anderson εἶχε ἀσχοληθεῖ μέ τήν Ἑλλάδα. Βλ. π.χ. σχετικό ἄρθρο του ἕνα μήνα νωρίτερα, στήν ἐφ. *Washington Post* τῆς 11ης Ὀκτ. 1971.

37. Ἀναφέρεται ἐπίσης καί κάποιος Η. Demeroutis (:) στήν Εὐβοία.

Plantu, π. *Monthly Review of the International Press on Greece*, Δεκ. 1973-Ιαν. 1974, ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὴν ἐφ. *Le Monde*

Μεταξύ τῶν τεκμηρίων πού, σύμφωνα μέ τόν Anderson, εἶχε στή διάθεσή του ὁ Metcalf, συμπεριλαμβάνονται τά ἑξῆς:

α' Μιά μελέτη πού εἶχε συντάξει ὁ –προαναφερθεῖς–

πολιτικός ἐπιστήμονας τοῦ Howard University, Νικόλαος Σταύρου. Ἡ ἔρευνά μας τεκμηρίωσε ὅτι πρόκειται γιά τήν πρόσφατη –τότε– διδακτορική του διατριβή, μέ τίτλο *Pressure Groups in the Greek Political Setting* (The George Washington University, 1970). Ἡ διατριβή αὐτή, ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Θεόδωρος Κουλουμπῆς, περιλαμβάνει μιά «καλά τεκμηριωμένη ἀνάλυση τῶν μεταπολεμικῶν μυστικῶν στρατιωτικῶν ὀργανώσεων καί τῶν δραστηριοτήτων τους στήν Ἑλλάδα»³⁸. Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό ἀντικείμενο πού μᾶς ἐνδιαφέρει, κάνει μιά συνοπτική περιγραφή τοῦ ρόλου τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας στή διάρκεια τῆς κατοχῆς³⁹ καί ἐπισημαίνει ὅτι, στή συνέχεια, «ὁ ΙΔΕΑ ἔγινε ἕνας ἀνεπίσημος ἐκπρόσωπος αὐτῆς τῆς ὁμάδας τῶν ἀξιωματικῶν [πού ἐπ'άνδρωσαν τά Τ.Α.] καί μία ἀπό τίς προσπάθειές του ἦταν νά ἐπαναφέρει σέ ἐνεργό ὑπηρεσία τούς «ἔθνικόφρονες ἀξιωματικούς» πού ὑπηρετήσαν στά Τάγματα Ἀσφαλείας»⁴⁰. Παρακάτω ὑπογραμμίζει ὅτι «συχνά ὑποστηρίχθηκε μέ ἀποδείξεις ὅτι ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό τούς πρώην συνεργάτες τῶν Γερμανῶν ἀπορροφήθηκε ἀπό τόν κρατικό μηχανισμό στή διάρκεια τῶν σκοτεινῶν ἡμερῶν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου»⁴¹, χωρίς

38. Θεόδωρος Α. Κουλουμπῆς, ...71 ...74: *Σημειώσεις ἑνὸς πανεπιστημιακοῦ*, Ἀθήνα 2002, σ. 406.

39. Βασιζόμενος, ὅπως προκύπτει ἀπό τίς παραπομπές του, κυρίως στὸν Φ. Ν. Γρηγοριάδη, *Τὸ Ἀντάρτικο*, 3 τ., Ἀθήνα 1964.

40. Nikolaos Stavrou, *Pressure Groups in the Greek Political Setting*, The George Washington University, 1970, σ. 243-245, 256 πβ. Ν. Α. Σταύρου, *Συμμαχική πολιτική καί στρατιωτικές ἐπεμβάσεις: Ὁ πολιτικός ρόλος τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν*, Ἀθήνα [1977], σ. 134-138, 154. Ἀνάλογη, καί πιθανότατα ἀπὸ τὴν ἴδια πηγή, εἶναι καί ἡ μεταγενέστερη ἀναφορά στό ζήτημα αὐτό τοῦ Christopher Simpson, καθηγητῆ στή Σχολή Ἐπικοινωνίας τοῦ American University, ὁ ὁποῖος στό βιβλίο του γιά τὴ στρατολόγησι τῶν Ναζι ἀπὸ τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες μετὰ τόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, πού κυκλοφόρησε τό 1988, ἀναφέρει σχετικά: «Colonel George Papadopoulos helped create IDEA shortly after the Nazis had been driven out of Greece, ostensibly to protect the Greek population from Communist attack. “In reality” however, the *Times* of London

later reported “a principal activity of IDEA was to secure rehabilitation of those officers who had been initially purged by the post-liberation coalition government because of their activities in the collaborationist ‘security battalions of the occupation years’”. Secret Pentagon papers now in the US National Archives show that the United States poured millions of dollars into IDEA during the US intervention in Greece in order to create what it termed “Secret Army Reserve” made up of selected Greek military, police, and anti-Communist military officers» ... «This new strategy marked an important watershed in the development of US efforts to make use of Nazis and Nazi sympathizers, eventually creating the administrative structure and bureaucratic rationale for their utilization on an even wider scale than before»: Christopher Simpson, *Blowback-America’s recruitment of Nazis, and its disastrous effect on our domestic and foreign policy*, Collier-Macmillan, 1988, σ. 80-84.

41. Ν. Α. Σταύρου, *Συμμαχική πολιτική*, ὅ.π., σ. 211.

ὅμως νά προχωρᾷ σέ οἰανδήποτε ἀναφορά σέ συγκεκριμένα ὀνόματα⁴². Ἡ μόνη φορά πού τά παραπάνω ὀνόματα συνυπάρχουν ἐντός τῆς ἴδιας φράσης στή διατριβή τοῦ Σταύρου, εἶναι ὅταν τούς ἀναφέρει κατά σειρά («ὁ ἀπόστρατος στρατηγός Νικόλαος Γωγούσης, διευθυντής τῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν στό γραφεῖο τοῦ Πρωθυπουργοῦ (Καραμανλῆς), ὁ στρατηγός Γ. Βαρδουλάκης, Ἀρχηγός τῆς Χωροφυλακῆς, ὁ στρατηγός Νάτσινας, Ἀρχηγός τῆς ΚΥΠ καί ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος, συνταγματάρχης τῆς ΚΥΠ»), ὡς ἐμπλεκόμενους στό σχέδιο «Περικλῆς» τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1961⁴³. Ἀντίθετα, στήν ἑλληνική ἔκδοση τοῦ 1977, ἀναφέρει ὅτι «τό πρόβλημα τῶν συνεργατῶν τῶν ναζιστῶν πού πῆραν μέρος στήν κυβέρνηση τοῦ Παπαδόπουλου ἐρευνήθηκε ἀπό τόν γερουσιαστή Λή Μέτκαλφ τόν Νοέμβριο τοῦ 1971 (Ἐπιστολή τοῦ γερουσιαστή Μέτκαλφ στόν συγγραφέα, 29 Νοεμβρίου 1971)»⁴⁴ – ἐδῶ δηλαδή ἀντιστρέφονται οἱ ρόλοι πομποῦ καί δέκτη τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν: ὁ Σταύρου φαίνεται νά πληροφορεῖται ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπό τόν Metcalf περί τοῦ ναζιστικοῦ παρελθόντος κάποιων χουντικῶν.

β' Ἐνα ἐμπιστευτικό μνημόνιο πού εἶχε συντάξει ὁ γνωστότατος ἀντιχουντικός δημοσιογράφος Ἡλίας Δημητρακόπουλος καί κυκλοφόρησε ἀπό τό Hudson Institute, στό ὅποιο ἀναπαράγονταν ὅμως τά ἤδη γνωστά ἐπιχειρήματα, ὅπως τό δημοσίευμα τῆς *Monde Diplomatique* καί ὁ διορισμός στή διοίκηση τῆς ΑΤΕ τοῦ Κουρκουλάκου (γιά τό ζήτημα αὐτό βλ. ἀναλυτικά πιο κάτω),

γ' Ἡ ἔκδοση ἑνός Νομοθετικοῦ Διατάγματος πού ἀναγνώριζε τό χρόνο ὑπηρεσίας στά Τάγματα Ἀσφαλείας ὡς συντάξιμο (στό ὅποιο ἐπίσης θά ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικά στή συνέχεια).

Ὁ Anderson προσέθετε στά παραπάνω καί τίς ἀκόλουθες δικές του πληροφορίες:

δ' Μιά ἐμπιστευτική δήλωση τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ Philips Talbot τό 1967 ὅτι «γνωρίζουμε ὅτι κάποιοι [ἀπό τούς συνταγματάρχες] ὑπῆρξαν συνεργάτες [τῶν Γερμανῶν]» (we were aware that some of them were collaborators) – δήλωση γιά τήν ὁποία τό 1971 ὁ Talbot ἐξέφραζε ἤδη «ἀμφιβολίες» (doubts) ὅτι τήν εἶχε ποτέ κάνει.

ε' Τή δημοσιογραφική πληροφορία ὅτι ὁ σταθμάρχης τῆς CIA στήν Ἀθήνα James Potts διέθετε πολλές ἀναφορές γιά τό ναζιστικό παρελθόν τῆς Χούντας.

Τό δημοσίευμα τοῦ Anderson ἐπανεφέρε τό ζήτημα στήν ἐπικαιρότητα. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἕνα μήνα νωρίτερα, στό τεῦχος τοῦ Ὀκτωβρίου 1971, τό ἀντιχουντικό ἔντυπο *Eleutheria*, πού ἐκδιδόταν στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες ἀπό τήν Ἐπιτροπή γιά τήν Ἀποκατάσταση Δημοκρατικῆς Διακυβέρνησης στήν Ἑλλάδα⁴⁵, εἶχε δημοσιεύσει ἕνα δριμύ σχόλιο μέ ἀφορμή τήν εἶδηση τῆς ἀναγνώρισης τοῦ διανυθέντος στά Τάγματα Ἀσφαλείας διαστήματος ὡς χρόνου ὑπηρεσίας τῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων, χωρίς ὥστόσο τόν παραμικρό ὑπαινιγμό προσωπικῆς ἐμπλοκῆς τοῦ Γ.Π.⁴⁶ Στό ἀμέσως ἐπόμενο τεῦχος τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ, τόν Δεκέμβριο τοῦ 1971,

42. Ὅπως προκύπτει ἀπό τήν ἀνάγνωση τῆς ἀγγλικῆς καί τῆς ἑλληνικῆς ἔκδοσης τοῦ βιβλίου (βλ. παραπάνω), ἀλλά καί ἀπό προφορική συνέντευξη τοῦ Ν. Σταύρου στόν συγγραφέα τοῦ παρόντος, 20 Φεβρ. 2006.

43. Ν. Stavrou, *Pressure*, ὁ.π., σ. 281· πβ. Ν. Α. Σταύρου, *Συμμαχική πολιτική*, ὁ.π., σ. 191.

44. Ν. Α. Σταύρου, *Συμμαχική πολιτική*, ὁ.π., σ. 211.

45. *Eleutheria - a journal of Greek news and opinion published by the Committee for the Restoration of Democratic Government in Greece*, ἄρ. 6-7, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1971.

46. Ἡ σχετική εἶδηση, πού εἶχε ἀλιθευθεῖ ἀπό τό *Βῆμα*, ἀνεφερε συγκεκριμένα

ὕπῆρχε πλέον ἀναφορά στήν ἔρευνα τοῦ γερουσιαστῆ Metcalf, στή σχετική δραστηριότητα τοῦ Δημητρακόπουλου, στό δημοσίευμα τῆς *Monde Diplomatique*, στό διορισμό τοῦ Κουρκουλάκου κλπ., καί ἀναδρομικός συσχετισμός τοῦ ρόλου τοῦ Γ.Π. μέ τά καταγγελλόμενα στό προηγούμενο δημοσίευμα τοῦ Ὀκτωβρίου⁴⁷.

Σέ συζήτηση πού εἶχε στίς 9 Μαρτίου 1972 ὁ Θεόδωρος Κουλουμπῆς μέ τόν πολιτικό Δημήτριο Παπασπύρου («ἀποστάτη» τοῦ 1965, τελευταῖο πρόεδρο τῆς προδικτατορικῆς Βουλῆς καί ἀντίπαλο τῆς χούντας στή συνέχεια), ὁ τελευταῖος φέρεται νά ὑποστηρίζει ὅτι «ὁ Παπαδόπουλος στή διάρκεια τῆς κατοχῆς, ἐργαζόταν σέ ἰταλικά κυλικεῖα. Ὁ Παπασπύρου», προσθέτει ὁ Κουλουμπῆς, «δέν γνώριζε νά ἔχει ὑπηρετήσει ποτέ ὁ Παπαδόπουλος στά τάγματα ἀσφαλείας» (σχόλιο πού ὑποδηλώνει ὅτι πάντως τοῦ τέθηκε ἡ συγκεκριμένη ἐρώτηση)⁴⁸. Ἀντίθετα, δέκα μῆνες ἀργότερα, τό Δεκέμβριο τοῦ 1972, ὁ (ἐπίσης «ἀποστάτης») Στέλιος Ἀλλαμανῆς, «ἐπιβεβαίωσε», μιλώντας στόν Κουλουμπῆ, ὅτι «ὁ Παπαδόπουλος ἔχει ὑπηρετήσει στά τάγματα ἀσφαλείας στήν κατοχή, ὑπό τίς διαταγές τοῦ στρατηγοῦ Κουρκουλάκου»⁴⁹, ἔνδειξε ὅτι ἡ φήμη εἶχε ἀρχίσει πλέον νά ἐξαπλώνεται σταδιακά.

Οἱ σχετικές ἀναφορές πολλαπλασιάστηκαν στό ἐπόμενο διάστημα. Μιά παρατήρηση τοῦ εἰσαγγελέα Ἀλεξάνδρου Φλώρου γιά τήν ἀναγνώριση τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας, ἀναπαράχθηκε σέ ἀντιδικτατορικό ἔντυπο τό φθινόπωρο τοῦ 1973, συνοδευόμενη ἀπό δηκτικό σχόλιο

πού «προέτρεπε» εἰρωνικά τόν Παπαδόπουλο νά παρασημοφορήσει «τόν ἑαυτό του καί τούς “συμπολεμιστάς” του τῶν προδοτικῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας γιά τήν δράση τους ὡς “ἀγωνιστῶν τῆς Ἀντιστασέως”»⁵⁰.

Ἡ βρετανική ἐφημερίδα *Observer* ἀναηγάφησε τό ζήτημα τήν 1η Ἰουλίου 1973 (ἡ Ἑλλάδα καί ὁ Γ.Π. ἦταν τότε στή διεθνή ἐπικαιρότητα, μέ ἀφορμή τήν κατάργηση τῆς βασιλείας καί τήν προκήρυξη τοῦ σχετικοῦ δημοψηφίσματος), παραπέμποντας αὐτή τή φορά σέ πληροφοριοδότη μέλος τῆς «X»: «Ἐνας σύντροφος τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Γρίβα, ἡγέτη τόν καιρό τοῦ πολέμου μῆς ἀντικομμουνιστικῆς ἀντιστασιακῆς ὀργάνωσης, ἐπιβεβαίωσε τίς πληροφορίες ὅτι ὁ κ. Παπαδόπουλος ὑπῆρξε κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου ὡς λοχαγός σέ ἕνα τάγμα ἀσφαλείας, ὀργανωμένο ἀπό τούς Ναζί, μέ σκοπό νά καταπολεμηθοῦν οἱ ἀντάρτες». Ἡ ἐφημερίδα συνδύαζε αὐτήν τήν πληροφορία μέ τήν προαναφερθεῖσα παρατήρηση τοῦ Woodhouse, γιά τήν ἐλαχιστοποίηση τῶν ἀναφορῶν στή Γερμανική κατοχή καί τό διαφαινόμενο κενό στήν ἐπίσημη βιογραφία τοῦ δικτάτορα. Σέ συζήτηση ἐξάλλου πού εἶχε ὁ ἀπεσταλμένος τῆς ἐφημερίδας Charles Foley μέ ἕναν στρατιωτικό σύμβουλο τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας, ὁ τελευταῖος φέρεται νά τοῦ ἐκμυστηρεύθηκε ὅτι τό παρελθόν τοῦ Γ.Π. ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά ἰσχυρότερα χαρτιά τῆς Washington ἔναντι τοῦ καθεστώτος: «Ὁ Γιῶργος ἀποδίδει καλά (gives good value)», εἶπε χαμογελώντας, «γιατί ὑπάρχουν ντοκουμέντα στήν Washington πού δέν θά ἤθελε νά ἔρθουν στό φῶς». Τά

ὅτι «ὁ ἐγγράφου του πρὸς τὰς Νομαρχίας, τό Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν γνωρίζει ὅτι ὁ διανυθεῖς εἰς τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας χρόνος ὑπολογίζεται ὡς χρόνος ὑπηρεσίας διά τήν χορήγησιν προσωζήσεως λόγω πολυετοῦς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τῶν Ὄργανισμῶν Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως».

47. *Eleutheria*, ἀρ. 8-9, [Νοέμβριος-Δεκέμβριος] 1971.

48. Θ. Α. Κουλουμπῆς, *δ.π.*, σ. 139.

49. *στό ἴδιο*, σ. 243.

50. *Monthly Review of International Press on Greece*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1973, σ. 10.

κυριότερα σημεία του άρθρου του *Observer* αναδημοσιεύτηκαν αθημερόν από τους *New York Times*⁵¹.

Ἐδῶ ὀλοκληρώνεται –χωρίς φυσικά νά θεωρεῖται ἐξαντλητική– ἡ καταγραφή τῶν δημοσιευμάτων καί φημῶν πού κυκλοφόρησαν στή διάρκεια τῆς δικτατορίας, γύρω ἀπό τό ζήτημα τῆς πιθανῆς κατάταξης τοῦ Γεώργιου Παπαδόπουλου στά Τάγματα Ἀσφαλείας ἐπί κατοχῆς. Ἀπό τήν μεταπολίτευση καί μετά, ἡ πληροφορία αὐτή βγαίνει στό φῶς τῆς δημοσιότητας καί στήν Ἑλλάδα, χωρίς ὅμως νά ἐνισχυθεῖ ἐπαρκῶς ἡ τεκμηρίωσή της μέ νέα στοιχεῖα.

Στήν ἑλληνική ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Γιάννη Κάτρη, λόγου χάριν, πού κυκλοφόρησε ἀμέσως μετά τήν μεταπολίτευση τό 1974, μέ τίτλο *Ἡ Γέννηση τοῦ Νεοφασισμού στήν Ἑλλάδα*, ἔχει παρεμβληθεῖ, ἐκ τῶν ὑστέρων βεβαίως, μιά σύντομη παράγραφος γιά τό θέμα τῆς δράσης τοῦ Γ.Π. στά Τάγματα Ἀσφαλείας, ὅπου ὅμως ἐπαναλαμβάνονται ἀποκλειστικά τά βασικά σημεία τοῦ ἄρθρου τοῦ Jack Anderson τοῦ 1971⁵².

Στόν 8ο τόμο τῆς ἐμπλουτισμένης (καί χρονολογικά διευρυμένης) ἐπανεκδόσης τοῦ ἔργου τοῦ Φοίβου Γρηγοριάδη, πού κυκλοφόρησε ἐπίσης τό 1974, μέ τίτλο *Βρεττανοί-Τό Ἀντάρτικο-Ἀπελευθέρωσις*, ἔχει προστεθεῖ μιά σελίδα ἀφιερωμένη στό θέμα αὐτό, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἄκαρπη προσπάθεια τοῦ Woodhouse νά συλλέξει

στοιχεῖα, συνοδευόμενη ἀπό τό σχόλιο: «Ὅταν ὅλοι ὁσοί ὑπηρετήσαν στά Τάγματα, φρόντισαν νά ἐξαφανίσουν κάθε ἐπιβαρυντικό στοιχεῖο (μέχρι ἀπλές κοινές φωτογραφίες τους), δέν θά τό ἀμελοῦσε ὁ ἀρχισυνωμότης τοῦ ἀπριλιανοῦ πραξικοπήματος»⁵³. Ὡς μόνες «σοβαρές ἐνδείξεις γιά τόν Γ. Παπαδόπουλο», ὁ Γρηγοριάδης θεωρεῖ τήν χρησιμοποίηση τῶν Κουρκουλάκου καί Σιώρη ἐπί δικτατορίας (στούς ὁποίους θά ἀναφερθοῦμε ἀναλυτικά παρακάτω).

Τό καλοκαίρι τοῦ 1975 πραγματοποιήθηκε μιά ἀρετά συστηματική δημοσιογραφική ἔρευνα, πού δημοσιεύθηκε στά *Νέα*, ἀπό τήν ὁποία ἀναδείχθηκαν ἀρκετές ἐνδιαφέρουσες βιογραφικές πληροφορίες γιά τά βασικά στελέχη τῆς δικτατορίας⁵⁴. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἔρευνας ἐπιχειρήθηκε καί ἡ διερεύνηση τοῦ ζητήματος πού μᾶς ἀπασχολεῖ, χωρίς ὅμως σημαντικά ἀποτελέσματα. «Πέπλο μυστηρίου καλύπτει κατά τήν περίοδο ἐκείνη [τῆς κατοχῆς] τή ζωή τοῦ Παπαδόπουλου», σύμφωνα μέ τή χαρακτηριστική ἐκφραση πού εἶχε χρησιμοποιήσει τότε μιά ἀνώνυμη στρατιωτική πηγῆ⁵⁵. Ὁ ἐξάδελφός τοῦ Γ.Π. γεωπόνος Ἰωάννης Ἀνδρέοπουλος εἶχε ὑποστηρίξει, σέ συνέντευξή του, ὅτι ὁ Γ.Π. στήν κατοχή «ὀργανώθηκε σέ ὀργανώσεις ἀντιεαμικές, μέ δράση ἀρκετά σημαντική», χωρίς νά προσδιορίσει ὡστόσο ποιές ἦταν αὐτές οἱ ὀργανώσεις⁵⁶. Ὁ Παπαδόπουλος «μόλις τέλειωσε μέ τήν

51. «London Paper Asserts CIA Engineered the Coup in Greece», *New York Times* 1 Ἰουλ. 1973· βλ. ἐπίσης Τ. Κωστόπουλος, *Ἡ αὐτολογοκρινόμενη μνήμη*, ὁ.π., σ. 145, μέ παραπομπή σέ Γιάννης Βούλτενης, *Ἡ καταγωγή καί ὁ θάνατος τῆς συνωμοσίας*, Ἀθήνα 1976, σ. 48-49. Τό ἄρθρο δημοσιεύθηκε μεταφρασμένο καί στήν ἐφ. *Χριστιανική* στίς 7 Σεπτ. 1974.

52. Γιάννης Κάτρη, *Ἡ Γέννηση τοῦ Νεοφασισμού στήν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1974, σ. 304-305.

53. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, ὁ.π., τ. 8, σ. 699-701.

54. Γιώργος Καράγιωργας, Μανώλης Μαθουδάκης, Λίνα Ἀλεξίου, Νικη-

φόρος Ἀντωνόπουλος, Δημήτρης Γουσίδης, Γιώργος Γάτος, Ἄρης Σκιαδόπουλος, «Ἡ ἀνατομία τῶν μεγάλων τῆς Χούντας», ἐφ. *Τά Νέα*, 21-30 Ἰουλ. 1975.

55. Συνέντευξη ἀνοτάτου ἀξιωματικοῦ, ἐφ. *Τά Νέα*, 22 Ἰουλ. 1975.

56. Συνέντευξη Ἰωάννη Ἀνδρέοπουλου, γεωπόνου, ἐξαδέλφου τοῦ Γ.Π., στόν Ἄρη Σκιαδόπουλο, ὁ.π. Ὄργανώσεις ὅπως αὐτές πού ὑπαινίσσεται ὁ Ἀνδρέοπουλος, ἐμφανίστηκαν στήν Ἀχαΐα πρόσκαιρα, μόνο τό καλοκαίρι τοῦ 1943. Πρόκειται καταρχήν γιά δύο ὁμάδες, τήν ΕΕΟΑ, ὑπό τόν λοχαγό Ε. Σεβαστάκη (πού βρισκόταν σέ ἐπαφή μέ τόν ΕΑΒΕ) καί τήν ὁμάδα «Μορηῶς», δύναμης ἄθροιστικά 70 περίπου ἀνδρῶν, πού φαίνεται ὅτι διαλύθηκαν ἀμφότερες πρὶν

Ἀλβανία, ἦρθε γιὰ λίγο ἐδῶ [στό Καλοῦσι]», ἀνέφερε μέ τή σειρά του ἕνας ἄλλος ἐξάδελφος τοῦ Γ.Π., ὁ Νικόλαος Παπαθάνος, «καί ὕστερα ἔφυγε στό Κάιρο», μία πληροφορία πού ὥστόσο δέν τεκμηριώνεται ἀπό πουθενά⁵⁷.

Κατά τή διάρκεια τῆς δίκης τῶν «πρωταιτίων» τοῦ πραξικοπήματος στό Πενταμελές Ἐφετεῖο (28 Ἰουλίου-23 Αὐγούστου 1975), κατέθεσαν ὡς μάρτυρες κατηγορίας ἄρκετοί στρατιωτικοί, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Τσολάκας, ὁ Γεώργιος Κουμανάκος, ὁ Γεώργιος Περίδης, ὁ Ἀνδρέας Βαρδουλάκης, ὁ Ἀλέξανδρος Παπατέρπος, ὁ Δημήτριος Χονδροκούκης, ὁ Πανουργιάς Πανουργιάς, ὁ Ὁρέστης Βιδάλης, ὁ Δημήτριος Ὀπρόπουλος (συμμαθητής τοῦ Γ.Π.), κ.ἄ. Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς ἀναφέρθηκαν μέ λεπτομέρειες στή συνωμοτική δράση τοῦ Γ.Π. ἀπό τήν δεκαετία τοῦ 1950, ἀλλά δέν φάνηκε νά γνωρίζουν κάτι συγκεκριμένο γιὰ τό ἐπίμαχο ζήτημα τῶν Ταγμάτων, ἔστω καί ἐμμέσως ἀπό πληροφορίες πού ἐνδεχομένως νά κυκλοφοροῦσαν ἐντός τοῦ στρατεύματος. Ἀπό αὐτή τή σιωπή τῶν στρατιωτικῶν, ἐξαιροῦνται δύο περιπτώσεις, στίς ὁποῖες θά ἀναφερθοῦμε εὐθύς ἀμέσως.

Ἡ πρώτη ἐξαίρεση ἀφορᾷ στόν στρατηγὸ Λεωνίδα Σπαῆ, ὁ ὁποῖος συμμετεῖχε τόν Νοέμβριο τοῦ 1974 σέ μιὰ ἄλλη δίκη τῆς μεταπολίτευσης, πού ἔχει καί γενικότερο ἐνδιαφέρον. Ὅταν τό Μάιο τοῦ 1973 ὁ εἰσαγγελεάς καί

μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ὀργάνωσης Κρήτης (ΕΟΚ) ἐπί κατοχῆς Γ. Μ. Ξενάκης, εἶχε δημοσιεῖσει στήν ἐφημερίδα *Χριστιανική* ἕνα ἄρθρο μέ τίτλο «Ἐθνική Ἀντίστασις καί Τάγματα Ἀσφαλείας: Σοβαρά ἐρωτηματικά γύρω ἀπό τό Ν.Δ. 179/69», ἐπικρίνοντας τήν ἀναγνώριση τῶν ταγματασφαλιτῶν ὡς ἐθνικῶν ἀγωνιστῶν, ὁ ἄλλοτε ταγματασφαλίτης τῆς Εὐβοίας Νικόλαος Ἀναγνωστόπουλος μῆνυσε τήν ἐφημερίδα καί τόν ἀρθρογράφο γιὰ συκοφαντική δυσφήμιση. Ὅσπου νά φθάσει ἡ ὑπόθεση στό δικαστήριο, ὥστόσο, εἶχε ἐπέλθει ἡ μεταπολίτευση καί τελικῶς ἡ ἐφημερίδα ἀθωώθηκε⁵⁸. Σέ ἐκείνη τή δίκη, καταθέτοντας ὡς μάρτυς ὑπεράσπισης, ὁ στρατηγὸς Σπαῆς, ἀνέφερε μεταξύ τῶν ἄλλων: «Τά Τάγματα Ἀσφαλείας ἔβλαψαν τήν Ἑλλάδα» ... «Ποτέ δέν ἔδωσαν μάχη μέ τούς Γερμανούς» ... «Ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος καί ὁ ἀδελφός του ἦταν στά Τάγματα Ἀσφαλείας τῆς Πάτρας, ὑπό τίς διαταγές τοῦ Κουρκουλάκου», χωρίς ἄλλες λεπτομέρειες⁵⁹.

Ἔχει ἐνδιαφέρον νά διερευνήσουμε ἂν –πέραν τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας– διέθετε ὁ μάρτυς κάποια πρόσθετη πηγὴ γι' αὐτή τήν πληροφορία. Ὁ βενιζελικός Λεωνίδας Σπαῆς εἶχε ἀποστρατευθεῖ τό 1934 μέ τό βαθμό τοῦ συνταγματάρχη, εἶχε καταδικαστεῖ στή συνέχεια γιὰ τό κίνημα τοῦ 1935 καί ἐπὶ δικτατορίας Μεταξᾶ εἶχε

κλείσει μῆνας ἀπό τήν ἐμφάνισή τους, τόν Ἰούνιο τοῦ 1943, ὑπὸ τήν πίεση τοῦ ΕΛΑΣ. Ἀκολούθησε ἡ συγκρότηση νέας ὀμάδας, τόν Αὐγουστο τοῦ 1943, ὑπὸ τόν λοχαγὸ Χρῆστο Δροσόπουλο (ἀπὸ τὰ Πλατάνια Πατρῶν), στήν ὁποία συμμετεῖχαν ἄλλοι τέσσερις ἀξιωματικοί (οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ Ν. Μουτούσης, Γ. Καρπόζηλος, Α. Σκαρτσῖλας καί ὁ ἀνθυπασπιστής Α. Νιγιάννης), ὄχι ὁμοῦς ὁ Γ.Π. Ἡ ὀμάδα αὐτὴ ἦρθε σέ σύγκρουση μέ τόν ΕΛΑΣ, τό Σεπτέμβριο τοῦ 1943, μέ ἀποτέλεσμα τῆς διάλυσή της καί τόν θάνατο τῶν Δροσόπουλου, Σκαρτσῖλα καί Νιγιάννη· βλ. Κώστας Θ. Καραλῆς, *ὁ.π.*, σ. 114-127.

57. Συνέντευξη Νικόλαου Παπαθάνου στό Καλοῦσι, πρῶτου ἐξαδέλφου τοῦ Γ.Π., στόν Ἀρη Σκιαδόπουλο, ἐφ. *Τά Νέα*, 21 Ἰουλ. 1975. Ἔχει ἐνδιαφέρον ὅτι αὐτὴ ἡ πληροφορία περὶ Μέσης Ἀνατολῆς, πού δέν τεκμηριώνεται ἀπὸ

πουθενά, ἀναπαράγεται ἐπίσης στό βιογραφικὸ σημεῖωμα περὶ Γ.Π. πού δημοσιεύθηκε καί στήν *Μεγάλη Γενική Ἐγκυκλοπαίδεια Ὑδρία*, Ἀθήνα 1987, τ. 42, σ. 460. Ἐντούτοις, ὅπως ἐπισημαίνει καί ὁ Γάσος Κωστόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 146, τὸ ὄνομα τοῦ Γ.Π. δέν ὑπάρχει στίς σχετικές καταστάσεις πελοποννησίων ἀξιωματικῶν πού δημοσιεύει ὁ Κοσμάς Ἀντωνόπουλος (*Ἐθνική Ἀντίστασις 1941-1945*, Ἀθήνα 1964, σ. 832-840), οὔτε σέ ἐκείνες πού δημοσιεύει ὁ Θρασύβουλος Τσκαλιώτος (*40 χρόνια στρατιώτης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1960, τ. 1, σ. 586-587 καί 897-905).

58. ἐφ. *Χριστιανική*, 28 Σεπτ. 1974, 5, 12, 26 Ὀκτ. 1974, 2 Νοεμ. 1974· πβ. Τ. Κωστόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 147, 153-154.

59. ἐφ. *Χριστιανική*, 9 Νοεμ. 1974.

σταλεῖ ἐξορία (1937-1940). Ἐπί κατοχῆς εἶχε ἐπιχειρήσει, τό 1942, νά ἀνέβει στό βουνό, σέ συνεννόηση μέ τούς Ζέρβα, Ψαρρό καί Σαράφη, ἀλλά συνελήφθη ἀπό τούς Ἴταλούς καί μεταφέρθηκε σέ στρατόπεδο αἰχμαλώτων στήν Ἰταλία. Ἀπό ἐκεῖ δραπέτευσε τό καλοκαίρι τοῦ 1943 καί πέρασε στήν Ἑλβετία, ὅπου παρέμεινε ἀποκλεισμένος στήν Ἑλληνική πρεσβεΐα τῆς Βέρνης μέχρι τό φθινόπωρο τοῦ 1944, ἔχοντας στό μεταξύ προαχθεῖ σέ ὑποστράτηγο ἀπό τήν ἐξόριστη κυβέρνηση Τσουδεροῦ. Μέ τήν ὑποχώρηση τῶν Γερμανῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἐνῶ οἱ μάχες συνεχίζονταν στή Βόρεια Ἰταλία καί τή Γαλλία, κατάφερε νά διαφύγει καί νά φθάσει στήν ἀπελευθερωμένη Ἀθήνα, στίς 26 Ὀκτωβρίου 1944⁶⁰. Συνεπῶς, κατ' ἀρχήν δέν εἶχε ἴδια εἰκόνα τῆς συγκρότησης καί τῆς στελέχωσης τῶν Ταγμάτων, ἀφοῦ στό χρονικό διάστημα τῆς δράσης τους ἦταν ἐκτός Ἑλλάδας καί ἀπομονωμένος. Ὡστόσο, εἶναι βέβαιο ὅτι ἀπέκτησε πληροφορίες στή συνέχεια, λόγω τῶν προσωπικῶν σχέσεών του μέ ἀρκετούς ἀξιωματικούς πού εἶχαν ἐνταχθεῖ στά Τάγματα (ὅπως ἦταν οἱ συνταγματάρχες Χ. Παπαθανασόπουλος καί Χ. Γερακίνης⁶¹, ἡγετικά στελέχη τῶν Ταγμάτων στήν Εὐβοία), ἀλλά καί λόγω τῶν θέσεων πού κατέλαβε στό ἀμέσως ἐπόμενο διάστημα. Μετά τήν ἄφιξή του στήν Ἑλλάδα, τοποθετήθηκε Γενικός Διευθυντής στό Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν (ὑπό τόν ὑφυπουργό στρατηγό Π. Σαρηγιάννη) καί μετά τό ξέσπασμα τῶν Δεκεμβριανῶν συγκρούσεων, ἀνέλαβε ὁ ἴδιος Ὑφυπουργός. Μέ τήν πρώτη του ιδιότητα, προέδρευε ἐπί ἓνα μήνα περίπου στίς συνεδριάσεις μιᾶς μικτῆς ἐπιτροπῆς μέ ἀξιωματικούς τοῦ

ΕΛΑΣ (ὑπό τόν συνταγματάρχη Ι. Πυριόχο), πού ἀντικείμενο εἶχε νά ἐπιλέξει «ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν» τούς κατάλληλους νά πλαισιώσουν τόν ἀνασυγκροτούμενο Ἑλληνικό Στρατό⁶². Ἡ ἐπιτροπή αὐτή, βεβαίως, οὐδέποτε περάτωσε τό ἔργο της (διέκοψε τίς ἐργασίες της στίς 26 Νοεμβρίου 1944), εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ἔλεγξε τή δράση ἀρκετῶν ἀξιωματικῶν στή διάρκεια τῆς κατοχῆς. Ἀρκετά χρόνια ἀργότερα (τό 1970), κάνοντας ἕναν ἀπολογισμό τῆς στάσης τῶν μονίμων στελεχῶν τοῦ στρατοῦ στή διάρκεια τῆς κατοχῆς, ὁ στρατηγός Σπαῆς δείχνει νά ἔχει μιᾶ στατιστική εἰκόνα τοῦ ζητήματος, πού ἐνδεχομένως εἶναι ἀπόρροια τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ἔρευνας. Ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχαν τότε 300 περίπου ἐν ἐνεργείᾳ συνταγματάρχες καί 50 στρατηγοί (ὁ βαθμός τοῦ ταξίαρχου θεσπίστηκε ἀργότερα), τούς ὁποίους ψέγει ἐπειδή δέν ἀνέβηκαν στό βουνό νά ἀναλάβουν τά ἡνία τῆς ἀντίστασης κατά τοῦ κατακτητῆ. «Ἄντί νά πράξουν τοῦτο», παρατηρεῖ, «ἀνέλαβαν διάφορες ὑπηρεσίες εἰς τά διάφορα ὑπουργεῖα. Πέντε στρατηγοί ἀνέλαβαν ἐπισιτιστικές ὑπηρεσίες, περί τούς 40 δέ συνταγματάρχες διωρίσθησαν Γενικοί Γραμματεῖς καί Γενικοί Δ/νται τῶν ὑπουργείων. Ὁ στρατηγός Καβράκος μετά 100 περίπου ἀξιωματικῶν ἀνέλαβαν τήν συγκέντρωση τῶν σιτηρῶν τῆς χώρας, πλέον τῶν 50 συνταγματάρχων ἀνέλαβαν ὑπηρεσίαν φρουράρχου διαφόρων πόλεων καί μέγας ἀριθμός ἀνωτέρων καί κατωτέρων ἀξιωματικῶν ἀπασχολεῖτο διά τήν συγκέντρωσιν ἄλλων γεωργικῶν προϊόντων» ... «Ἐπιπλέον, πολλοί ἀξιωματικοί ἐτοποθετήθησαν εἰς τόν Ε. Ε. Σταυρόν»⁶³. «Εἰς τά Τάγματα Ἀσφαλείας εἶχαν ἐνταχθεῖ

60. Λεωνίδας Σπαῆς, *Πενήντα χρόνια στρατιότης στήν ὑπηρεσία τοῦ ἔθνους καί τῆς δημοκρατίας*, Ἀθήνα 1970, passim.

61. στό ἴδιο, σ. 270.

62. στό ἴδιο, σ. 232.

63. στό ἴδιο, σ. 272.

περί τούς 1.000 άξιωματικούς»⁶⁴. Άναρωτιέται βέβαια κανείς τί θά τόν έκανε νά συγκρατήσει τό συνηθέστατο όνοματεπώνυμο ενός άσημου τότε άνθυπολοχαγού από τήν Άχαία.

Ή κατάθεση του στρατηγού Σπαή τό 1974 είναι όμως άξιοσημείωτη και για έναν άκόμη λόγο, επειδή για πρώτη φορά αναφέρεται και έμπλοκή του Κωνσταντίνου Παπαδόπουλου στά Τάγματα. Καί ή μνεία αυτή άποκτá ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αν ληφθεί ύπόψη ότι ο στρατηγός Σπαής, μέ τήν ιδιότητα του ύπουργού Στρατιωτικών, είχε υπογράψει διάταγμα στις 27 Δεκεμβρίου του 1944 (μεσούντος του Δεκεμβριανού κινήματος), σύμφωνα μέ τό όποιο οί τότε μαθητές τής πρώτης τάξης τής Σχολής Ευελπίδων⁶⁵, Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος του Χρήστου, Άντώνιος Λέκκας του Δημητρίου και Άντώνιος Μέξης του Δημητρίου ονομάζονταν άνθυπασπιστές του πεζικού (τρεις από τούς πρωταγωνιστές του μελλοντικού πραξικοπήματος, συμμαθητές πρωτοετείς ευέλπιδες του 1940, για τούς όποιους –συμπτωματικά– δέν εντοπίστηκαν δημοσιευμένα στοιχεία τής δράσης τους επί Κατοχής).

Ή δεύτερη εξαίρεση άφορá στον στρατηγό Γεώργιο

Χ. Περιβολιώτη, ό όποιος είχε συλληφθεί τό 1969 για συμμετοχή στην άντιδικτατορική όργάνωση «Έλευθεροί Έλληνες» και πέθανε κρατούμενος τόν Ίανουάριο του 1971⁶⁶. Στο πλαίσιο τής προαναφερθείσας δημοσιογραφικής έρευνας του 1975, ό Περιβολιώτης φέρεται νά είχε δηλώσει (προφανώς πρό του Ίανουαρίου 1971) ότι κάποτε διάβασε μία αναφορά του Νικόλαου Κουρκουλάκου, στην όποία «έξυμνούσε τόν Γεώργιο Παπαδόπουλο για τήν άπόδοσή του στά Τάγματα Άσφαλείας, όπου ύπηρετούσε στό Β' Γραφείο»⁶⁷. Στο ίδιο δημοσίευμα αναφερόταν επίσης ή φήμη σύμφωνα μέ τήν όποία ένα βιβλίο που είχε γράψει ό Κουρκουλάκος για τά Τάγματα Άσφαλείας εξαφανίστηκε επί δικτατορίας, άκόμη και από τήν Έθνική Βιβλιοθήκη⁶⁸. Πάντως, ή ύπαρξη βιβλίου ή αναφοράς –έστω– του Κουρκουλάκου δέν τεκμηριώνεται από πουθενά. Άντίθετα, ό Κουρκουλάκος φέρεται μεταξύ εκείνων των διοικητών Ταγμάτων που άπέφυγαν νά καταθέσουν ύπόμνημα για τή δράση τους επί κατοχής, άκόμη και όταν τούς ζητήθηκε επισήμως από τήν Διεύθυνση Ίστορίας Στρατού, sé άνύποπτο χρόνο (τό 1955)⁶⁹.

Παρ' όλα αυτά, ή –φημολογούμενη έστω– αυτή

64. στο ίδιο, σ. 264.

65. Ή Σχολή είχε άνασυγκροτηθεί στά τέλη Όκτωβρίου του 1944 από τούς πρωτοετείς και δευτεροτείς ευέλπιδες του 1940-1941, μέ διοικητή τόν συνταγματάρχη πυροβολικού Δημήτριο Σαρακατσάνη και ύποδιοικητή τόν άντισυνταγματάρχη πεζικού Δημήτριο Παυλόπουλο. Διοικητής του τάματος ευελπίδων είχε τοποθετηθεί ό ταγματάρχης πεζικού Βασίλειος Τσιτσεκλής, ενώ μεταξύ των άξιωματικών που στελέχωσαν τούς λόχους περιλαμβανόταν και ό άνθυπολοχαγός (τής τάξης του 1939) Φαίδων Γκιζίκης. Τό κτίριο τής Σχολής πολιορκήθηκε από τμήματα του ΕΛΑΣ και στις 12 Δεκεμβρίου έκκενώθηκε μέ τή συνδρομή βρετανικού τμήματος βλ. Άρχηγείον Στρατού/ΔΙΣ, Ή άπελευθέρωση τής Ελλάδος, ό.π., σ. 377-378· ΓΕΣ/ΔΙΣ, Άρχεία Έμφυλίου Πολέμου, ό.π., τ. 1, σ. 171-178.

66. Ο στρατηγός Περιβολιώτης πέθανε από καρκίνο, αλλά ό στρατηγός

Πανουργιάς χρεώνει τήν επιδείνωση τής ασθένειάς του στο δικτατορικό καθεστώς, που δέν φρόντισε νά μεταφερθεί έγκαιρος sé νοσοκομείο· βλ. κατάθεση Π. Πανουργιά, 11 Αύγ. 1975, Π. Ροδάκης (έκδ.), *Οί Δίκες τής Χούντας*, Γ', *Οί Δίκες των Βασανιστών τής Έπταετίας*, Άθήνα 1976, τ. 1, σ. 123.

67. «Ή άνατομία των μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 22 Τουλ. 1975.

68. στο ίδιο.

69. Τό αίτημα τής ΔΙΣ προς τόν Κουρκουλάκο (και άλλους) ύπογράφεται από τόν συνταγματάρχη Κ. Ίατρού και φέρει ήμερομηνία 6 Όκτ. 1955 (ΔΙΣ/Φ.915/Α/12). Στις 15 Μαρτίου 1958, ό Κουρκουλάκος αναφέρεται μεταξύ εκείνων που δέν άναποκρίθηκαν (ΔΙΣ/Φ.915/Γ/2ε). Σημειώτεον ότι δέν άναποκρίθηκαν και άλλοι σημαίνοντες, όπως οί Πλυντζανόπουλος, Ταβουλάρης, Παπαθανασόπουλος, Γερακίνης, Μουστακόπουλος και Καφετζόπουλος· βλ. Τ. Κωστόπουλος, ό.π., σ. 113-114.

Ὁ Παπαδόπουλος συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς «ἀντιπροέδρους» τοῦ Παττακοῦ καὶ Πατίλη, μιλά στοὺς Σύλλογο Ἑλλήνων Βιομηχάνων

μαρτυρία, δὲν πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ ἀβασάνιστα, δεδομένου ὅτι ὁ ἀντιχουντικός στρατηγὸς στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται, εἶχε ἓνα παρελθὸν πού θὰ τοῦ ἐπέτρεπε ἐνδεχομένως νὰ γνωρίζει πρόσωπα καὶ πράγματα, καθὼς ἦταν ὁ ἴδιος στέλεχος τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας, καὶ μάλιστα στὴν Πελοπόννησο. Πράγματι, νεαρός τότε ἀνθυπολοχαγὸς (ἦταν δύο ἔτη ἀρχαιότερος τοῦ Γ.Π., τῆς τάξης τοῦ 1938 τῆς Σχολῆς Εὐελπίδων), ὁ Περιβολιότης εἶχε ὑπηρετήσει, ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1943, ὡς διοικητὴς τοῦ 1ου Λόχου Μυστρά, πού ὑπαγόταν στοὺς Τάγμα Ἀσφαλείας τῆς Σπάρτης, ὑπὸ τὸν Λεωνίδα Βρεττάκο. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν

ιδιότητα εἶχε συμμετάσχει, μεταξύ τῶν ἄλλων, στίς ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Ταυγέτου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, καὶ τὴ συνακόλουθη «θριαμβευτικὴ» εἴσοδο τοῦ Τάγματος Σπάρτης στὴν Καλαμάτα⁷⁰. Συνεπῶς, ἡ ἀναφορά τοῦ Κουρκουλάκου, τὴν ὁποία ἀναφέρει τὸ δημοσίευμα ὅτι εἶχε ἐπικαλεστεῖ ὁ Περιβολιότης, θὰ μπορούσε πράγματι νὰ εἶναι μιὰ ὑπηρεσιακὴ ἀναφορά τῆς ἐποχῆς τῶν γεγονότων, καὶ ὄχι μιὰ ἱστορικὴ ἔκθεση (πού κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν ὑπῆρξε ποτέ)⁷¹.

Λίγο ἀργότερα, ἀναφερόταν καὶ ἀπὸ τὸν ἄλλοτε

70. Λεωνίδας Δ. Βρεττάκος, «Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας Σπάρτης ἀπὸ I-XI-43 ὅτε συνεκροτήθησαν μέχρι 3-X-1944 ὅτε διελύθησαν», 10

Ἰαν. 1955, ΓΕΣ/ΔΙΣ Ἀρχεῖα Ἑθνικῆς Ἀντίστασης, ὅ.π., τ. 8, σ. 212-225.

71. Μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια, εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ἐλεγθεῖ ἡ ἀκρίβεια

αυλικό του Κωνσταντίνου, Γεράσιμο Τσιγάντε, ως αδιαμφισβήτητο γεγονός τό ότι «ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος, μετά τήν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας ἀπό τούς Γερμανούς, ὑπρέτησε στά Τάγματα Ἀσφαλείας», χωρίς ὥστόσο –καί στήν περίπτωση αὐτή– νά διευκρινίζεται κάποια εἰδικότερη πηγή πληροφόρησης. Θά εἶχε ἰδιαίτερη σημασία, λ.χ., ἂν πηγή ἦταν ὁ πατέρας του Χριστόδουλος Τσιγάντες, ἐπικεφαλῆς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ἐπί κατοχῆς (στή Μέση Ἀνατολή βέβαια), ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει πρόσφατα, τό 1970, στό Λονδίνο, ἀφοῦ προηγουμένως ζήτησε νά μὴν τόν θάψουν στήν Ἑλλάδα «πρὶν ἢ χώρα ἐλευθερωθεῖ», ἀπό τή δικτατορία ἐννοεῖται⁷².

Τά δημοσιεύματα, βιβλία, ἄρθρα κλπ. πού ἀναφέρονται στήν 21η Ἀπριλίου καί ἔχουν κυκλοφορήσει στή διάρκεια τῆς τριακονταετίας πού διέρρευσε ἀπό τό 1975, εἴτε δέν κάνουν μνεῖα τῆς πληροφορίας περὶ Παπαδόπουλου καί Ταγμάτων Ἀσφαλείας⁷³ εἴτε τήν ἀναπαράγουν ὡς δεδομένη⁷⁴, σπανιότερα συνοδευόμενη ἀπό κάποια τῶν προαναφερθέντων στοιχείων⁷⁵, μέ μόνη ἐξαιρέση τήν

πρόσφατη (2005) μελέτη τοῦ Τάσου Κωστόπουλου, *Ἡ αὐτολογοκριμένη Μνήμη - Τά Τάγματα Ἀσφαλείας καί ἡ μεταπολεμικὴ ἐθνικοφροσύνη*, ὅπου ἐπιχειρεῖται μιὰ συστηματικὴ παράθεση τῶν περισσώτερων δεδομένων.

Οἱ ἐνδείξεις

Τέσσερις εἶναι, κατὰ τή γνώμη μου, οἱ ἰσχυρότερες ἐνδείξεις πού δημιουργοῦν τήν ἐντύπωση πιθανῆς ἐμπλοκῆς τοῦ Γ.Π. στά Τάγματα:

1) Ἡ ἀναγνώριση ἐπί δικτατορίας τῆς «ἀντιστασιακῆς» δράσης τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας ἢ μᾶλλον –ἀκριβέστερα– τῶν ταγματῶν ἀσφαλιτῶν ὡς «ἀντιστασιακῶν».

Τό κείμενο τοῦ σχετικοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος 179/69 «περὶ Ἑθνικῆς Ἀντιστάσεως», ὀλοκληρώθηκε στίς 25 Ἀπριλίου 1969 καί φέρει τίς ὑπογραφές τοῦ Γ. Ζωιτάκη, πού ἀσκοῦσε τότε καθήκοντα ἀντιβασιλέως, τοῦ Γ.Π. ὡς «πρωθυπουργοῦ» καί τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ

αὐτῆς τῆς φήμης (ὅχι ἂν ἦταν ἀληθῆς ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Περιβολιώτη, ἀλλά ἂν ὑπῆρξε τέτοιος ἰσχυρισμός). Ἀξίζει πάντως νά σημειωθεῖ ὅτι δύο στρατιωτικοί μέ ἀντιδικτατορικὴ δράση πού γνώριζαν τόν Περιβολιώτη, οἱ στρατηγοὶ Π. Πανουργιάς καί Ν. Παπανικολάου, σέ συνεντεύξεις πού ἔδωσαν πρόσφατα (13 Μαρτ. 2006 καί 10 Μαΐου 2006 ἀντίστοιχα) στόν Τάσο Σακελλαρόπουλο καί τὸν συγγραφέα τοῦ παρόντος, δέν θυμοῦνται παρόμοια δήλωσή του.

72. «Ὁ Γεράσιμ. Τσιγάντες, γραμματέας τῶν Ἀνακτόρων, ἀποκαλύπτει», ἐφ. *Τὸ Βῆμα*, 10 Ἰουν. 1976.

73. Ἐνδεικτικά: Ἀνδρέας Λεντάκης, *Παρακρατικές Ὄργανώσεις καί 21η Ἀπριλίου*, Ἀθήνα 1975 (2η ἐκδοσις μέ τίτλο *Τὸ παρακράτος καί ἡ 21η Ἀπριλίου*, Ἀθήνα 2000): ἀναφέρεται στίς δραστηριότητες τοῦ Γ.Π. ἀπὸ τό 1950 καί ἐξῆς· C. M. Woodhouse, *The Rise*, ὁ.π., καί ἑλλ. μτφρ. *Ἡ Ἄνοδος*, ὁ.π. (ξεκινᾷ τήν ἀφήγησή του ἀπὸ τό 1963 καί κάνει μιὰ ἀναδρομὴ στή δράση τοῦ Γ.Π. ἀπὸ τό 1951)· Ἀλέξανδρος Ζαουσίσης, *Ὁ ἔμπαγμος 21 Ἀπριλίου 1967-24 Ἰουλίου 1974*, 2 τ., Ἀθήνα 1997 (καί αὐτὸς πίνει τό νῆμα τῆς ἀφήγησής του ἀπὸ τό 1951).

74. Ἐνδεικτικά: *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό*, Ἀθήνα 1988, τ. 8, σ. 138: «Στά χρόνια τῆς ἔχθρικης Κατοχῆς [ὁ Γ.Π.] ἔδρασε στή δυτικὴ Πελοπόννησο ὡς στέλεχος ἐνόπλων ὁμάδων, ἀσχολουμένων κυρίως μέ τήν καταστολὴ τοῦ

ἐαμικοῦ κινήματος»· Τριαντάφυλλος Γεροζήσης, *Τὸ σῶμα τῶν ἀξιοματικῶν καί ἡ θέση του στὴ σύγχρονῃ ἐλληνικῇ κοινωνίᾳ*, Ἀθήνα 1996, τ. 3, σ. 997-998: «Ὁ ἀντισυνταγματάρχης Γ. Παπαδόπουλος» ... «στὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς εἶχε καταταγεῖ στά Τάγματα Ἀσφαλείας στήν Πελοπόννησο, καθὼς καί ἄλλα ἡγετικά στελέχη τῆς ΕΕΝΑ καί τοῦ ΙΔΕΑ», χωρίς παραπομπή· Τάσος Κοντογιαννίδης, *Ἡ ἀγνοιστὴ νύχτα τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967*, Ἀθήνα 1997, σ. 25: «Ὁ Γ. Παπαδόπουλος, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς κατετάγη στά Τάγματα Ἀσφαλείας, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχη Ν. Κουρκουλάκου», χωρίς ἀναφορὰ σὲ πηγή· Μελέτης Μελετόπουλος, *Ἡ δικτατορία τῶν συνταγματάρχων*, Ἀθήνα 2000, σ. 51: «Στὴν διάρκεια τῆς κατοχῆς [ὁ Γ.Π.] φαίνεται ὅτι εἶχε κάποια σχέση μέ τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας», χωρίς κανένα περαιτέρω σχόλιο.

75. Ἐνδεικτικά: Σταῦρος Ζορμπαλᾶς, *Ὁ νεοφασισμὸς στὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1978, σ. 133: «Ὁ δικτάτορας Παπαδόπουλος, ὅπως ἐγραφε ὁ δυτικὸς τύπος, στήν περίοδο τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου εἶχε ὑπηρετήσει στά Τάγματα Ἀσφαλείας ὑπὸ τὴ διοίκηση τοῦ συνταγματάρχου Κουρκουλάκου, πού ἐπὶ χούντας χρίστηκε ἄπ' τὸν πρῶν ὀφιστάμενό του σὲ διευθυντὴ τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας μέ τὸν ὑπέργοκο μισθὸ τῶν 130 χιλιάδων δρχ. τὸ μῆνα», μέ μοναδικὴ παραπομπὴ τὴν ἐφ. *Le Monde Diplomatique*, 7 Μαΐου 1969.

ύπουργικοῦ συμβουλίου τῆς δικτατορίας, περιέργως ὅμως ὄχι τοῦ –λογικά πῶς ἐνδιαφερόμενου– Δ. Πατίλη.

Ὁ λόγος πού ὑπογραμμίζω τήν ἀπουσία τῆς ὑπογραφῆς τοῦ «Β' Ἀντιπροέδρου», ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι εἶναι τό μόνο στέλεχος τῆς δικτατορίας, τοῦ ὁποίου ἡ προσωπική συμμετοχή στά Τάγματα Ἀσφαλείας ἐπὶ κατοχῆς εἶναι ἀναμφισβήτητη. Πράγματι, ὁ Δημήτριος Πατίλης, ὡς λοχαγός τότε, εἶχε προσχωρήσει στό Τάγμα Ἀσφαλείας Ναυπάκτου (800 ἄνδρες), ὑπό τόν ταγματάρχη Γεώργιο Καπετζώνη, καί ὑπηρέτησε στό Γραφεῖο Ἐπιχειρήσεων τῆς μονάδας⁷⁶. Τό Τάγμα αὐτό εἶχε συγκροτηθεῖ τόν Ἰούνιο τοῦ 1944, ὅταν δύο λόχοι τοῦ Τάγματος Ἀγρινίου ἀποσπάστηκαν στή Ναυπάκτο καί χρησιμοποιήθηκαν ὡς πυρῆνες, πού ἐνισχύθηκαν στή συνέχεια μέ ἐπιτόπια στρατολογία⁷⁷. Στίς 18 Σεπτεμβρίου 1944 ὁ Πατίλης συμμετεῖχε μάλιστα στίς διαπραγματεύσεις μέ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ Θ. Χατζῆ, ὑπολοχαγό Θεόδωρο Καλλίνο («Ἀμάρμπεη»), ἐπιτελῆ τῆς XVI Μεραρχίας, καί Γεώργιο Χουλιάρα («Περικλῆ»), πού κατέληξαν στήν παράδοση τοῦ Τάγματος. Τήν ἐπομένη ὅμως, οἱ περισσότεροι ἀξιωματικοί καί ἄρκετοὶ ἄνδρες διέφυγαν μέ καράβι στήν Πάτρα, ὅπου ἀκολούθησαν τήν

τύχη τῶν ἐκεῖ ταγματасφαλιτῶν ὑπὸ τόν Κουρκουλάκο, καί παρεδόθησαν, ὅπως εἶδαμε, ὑπὸ τίς βρετανικές ἐγ-
γυήσεις στίς 2 Ὀκτωβρίου⁷⁸. Ἡ ἀπουσία αὐτῆ ἀπὸ τήν ὑπογραφή τοῦ Ν.Δ. μπορεῖ νά ὑπῆρξε ἠθελημένη, ἀλλά θά μποροῦσε νά ὀφείλεται καί σέ λόγους ὑγείας – ἦταν συχνά ἀσθενής ὅλη ἐκείνη τήν περίοδο καί τελικῶς ἀπεβίωσε τόν Ἰούλιο τοῦ 1970⁷⁹.

Ἐπιστρέφοντας στό Ν.Δ. 179/69 νά ἐπισημάνουμε ὅτι, μέ βάση τὰ ἄρθρα 2-4, «Ἐθνικαὶ Ἀνταρτικαὶ Ὅμαδες», «Ἐθνικαὶ Ὄργανώσεις Πληροφοριῶν καί Δολιοφθορᾶς» καί «Ἐθνικαὶ Ὄργανώσεις Ἐσωτερικοῦ» τῆς περιόδου τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου νοοῦνται ἐκεῖνες πού ἀγωνίστηκαν κατά τοῦ ἐχθροῦ, ὑπὸ τήν προϋπόθεση ἀφενός ὅτι εἶχαν ἀναγνωρισθεῖ ἀπὸ τό Συμμαχικό Στρατηγεῖο Μέσης Ἀνατολῆς καί ἀφετέρου ὅτι τελοῦσαν σέ ἐπαφή τουλάχιστον μέ ἓναν ἀπὸ τοὺς παρακάτω τρεῖς παράγοντες: Ἡ μέ τό Συμμαχικό Στρατηγεῖο Μέσης Ἀνατολῆς ἢ μέ τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἢ μέ τήν εὐρισκόμενη στήν Ἑλλάδα Στρατιωτική Ἱεραρχία τοῦ Πολέμου 1940-41 («ἦτοι ἀρχικῶς τῶν πέντε ἀντιστρατήγων καί μετέπειτα τοῦ ἑνός παραμείναντος ἐξ αὐτῶν»⁸⁰). Αὐτῆ ἡ προϋπόθεση δέν ἄφηνε περιθώριο γιά

76. Βασίλειος Σταυρογιαννόπουλος, *Ἡ ζωὴ τῆς κατοχῆς καί τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας*, Ἀθήνα ¹1966, ²2004, σ. 72-75.

77. Συν/χης Πέζ. Π.Δ. Γεώργιος Τολιόπουλος, «Περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Τάγματος Ἀσφαλείας Ἀγρινίου ἀπὸ 21-2-44 ὅτε συνεκροτήθη μέχρι τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1944 ὅτε διελύθη», 15 Νοεμ. 1955, ΓΕΣ/ΔΣ, *Ἀρχεῖα Ἑθνικῆς Ἀντίστασης*, ὁ.π., τ. 8, σ. 250-280.

78. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, ὁ.π., τ. 8, σ. 699-706, ὅπου ὁ διοικητῆς τοῦ Τάγματος ἀναφέρεται ὡς Καπιτσόνης.

79. Στὸν κύκλο τῶν πράξισηματιῶν τοῦ 1967 συμμετεῖχε ἐπιπλέον ὁ γιός ἑνός τουλάχιστον ἀξιωματικοῦ τῶν Ταγμάτων. Ὁ πατέρας τοῦ χουντικοῦ ἀντισυνταγματάρχη Νικόλαου Ντερτιλῆ, ὑποστράτηγος Βασίλειος Ντερτιλῆς, γνωστός κινηματίας τοῦ μεσοπολέμου, ὑπῆρξε ὁ βασικός ἐμπνευστής, ὀργανωτής καί πρῶτος Γενικός Διοικητῆς τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας. Κατὰ τόν Φ. Ν. Γρηγοριάδη, ὁ.π., τ. 8, σ. 701, ὁ πατέρας τοῦ Ἰωαννιδικοῦ ἀντισυνταγμα-

τάρχη Μ. Πηλιχοῦ λοχαγός Κ. Πηλιχός εἶχε ἐπίσης δράσει στό Τάγμα Ἀσφαλείας Εὐβοίας, ὑπὸ τοὺς στρατηγὸ Χαρ. Παπαθανασόπουλο καί συνταγματάρχη Χρ. Γερακίνη (ἡ τελευταία πληροφορία δέν εἶναι σίγουρη, διότι ὁ Ἰωαννιδικός ὀνομάζεται μᾶλλον Μιχαῆλ Πηλιχός τοῦ Δημητρίου καί ὄχι τοῦ Κ.).

80. Ὑπονοοῦνται προφανῶς οἱ ἀντιστράτηγοι Ἰωάννης Πιτσικας (τήν ὥρα τῆς κατάρρευσης διοικητῆς Τμήματος Στρατιάς Ἠπειροῦ), Δημήτριος Παπαδόπουλος (διοικητῆς Β' Σώματος Στρατοῦ), Κωνσταντῖνος Μπακόπουλος (διοικητῆς Τμήματος Στρατιάς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας), Παναγιώτης Δέδες (διοικητῆς Ὁμάδος Μεραρχιῶν Τμήματος Στρατιάς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας) καί Γεώργιος Κοσμάς (διοικητῆς Α' Σώματος Στρατοῦ), πού στίς 20 Μαΐου 1943 συγκρότησαν ὑπὸ τόν Ἀλέξανδρο Παπάγο τὴν «Στρατιωτικὴ Ἱεραρχία». Δύο μῆνες ἀργότερα (Ἰούλιος 1943), οἱ τέσσερις ἀπὸ τοὺς πέντε καί ὁ Παπάγος συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καί στάλθηκαν σέ στρατόπεδα συγκέντρω-

τήν αναγνώριση «άντιστασιακής» ιδιότητας στά Τάγματα Ἀσφαλείας ὡς ὀργανωμένα σύνολα. Στή συνέχεια ἐντούτοις τοῦ διατάγματος, ἀφοῦ προσδιορίζονταν οἱ ὄροι ἀναγνώρισης τῶν Γενικῶν Ἀρχηγῶν, Ἀρχηγῶν, Ὑπαρχηγῶν, Ὀπλαρχηγῶν, Ὁμαδάρχῶν καί ἀπλῶν ἀγωνιστῶν τῶν παραπάνω Ὁργανώσεων, ἀκολουθοῦσε καί μία παράγραφος (ἄρθρ. 10, παρ. 4), σύμφωνα μέ τήν ὁποία «μεμονωμένοι ἀγωνισταί» νοοῦνται καί οἱ δράσαντες κατά τοῦ ἐχθροῦ χωρίς νά ἀνήκουν σέ μία ἀπό τίς παραπάνω προβλεπόμενες Ὁργανώσεις. Αὐτή ἡ παράγραφος, ἄν διαβαζόταν σέ συνδυασμό μέ μία προγενέστερη (ἄρθρ. 1, παρ. 1, ἐδάφιο β'), στήν ὁποία ὁ νομοθέτης εἶχε φροντίσει νά συμπεριληφθοῦν στήν ἔννοια τοῦ ἐχθροῦ καί οἱ ὀργανώσεις οἱ «ἀντεθνικῶς δράσασαι καί ἀποσκοποῦσαι εἰς τήν ἐπιβολήν ἐν τῇ Χώρα καθεστῶτος διαφόρου τοῦ νομίμου τοιούτου» (προφανῶς τό ΕΑΜ καί ὁ ΕΛΑΣ), ἄνοιγε τό παράθυρο τῆς ἀναγνώρισης τῶν ταγματασφαλιτῶν –σέ ἀτομική ὁμως βάση– ὡς «άντιστασιακῶν», μέ ἀποτέλεσμα νά δικαιοῦνται ἠθικές ἀμοιβές (μετάλλιο Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως), νά ἀναγνωρίζεται ὁ χρόνος ὑπηρεσίας τους στά Τ.Α. ὡς χρόνος πραγματικῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καί μάλιστα «ὡς διανυθείς ἐξ ὀλοκλήρου ἐν τῇ ζώνῃ ἐπαφῆς», καί νά προσμετρᾶται στόν ὑπολογισμό τοῦ συντάξιμου χρόνου τους, νά προτιμῶνται κατά τίς προαγωγές στό δημόσιο τομέα, κοκ.⁸¹ Ἡ πολυδαίδαλη καί πλαγία αὐτή διαδικασία πού ἐπιλέχθηκε, ὑποδηλώνει πάντως ὅτι, ἀκόμη καί ὑπό τό

ἰδιαίτερα εὐνοϊκό κλίμα τοῦ ἀπριλιανοῦ καθεστῶτος, δέν ἀποτολήθηκε ἐπίσημη ἀναγνώριση, ρητῶς καί εὐθέως, «άντιστασιακῆς δράσης» τῶν Τ.Α. ὡς ὀργανωμένων συνόλων.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι στήν ἐπίσημη στρατιωτική ἱστορία τῆς περιόδου τῆς ἀπελευθέρωσης, πού συντάχθηκε ἐπί παντοδυναμίας τοῦ Γ.Π., τόν Ἰούνιο τοῦ 1973, τά Τ.Α. ἀντιμετωπίζονται μέ ἕναν πολύ προσεκτικό τρόπο. Ἀποφεύγεται μέν μία σαφῆ καταδίκη, ἀλλά ἀποφεύγεται ἐξίσου καί ἡ ρητή υἱοθεσία τους. Στήν πρώτη τους μνεία, σημειώνεται ἐνδεικτικά ὅτι τά Τάγματα Ἀσφαλείας «ὀργανωθέντα, ἀπό τοῦ Νοεμβρίου 1943, ὑπό τῶν Κατοχικῶν Κυβερνήσεων, ὡς ἀντίρροπον τῶν κομμουνιστικῶν ὀργανώσεων ΕΑΜ καί ΕΛΑΣ, εἶχον τόσο πολύ κατηγορηθῆ εἰς τό ἐσωτερικόν τῆς χώρας καί τό ἐξωτερικόν διά συνεργασίαν μετά τῶν Γερμανῶν, ὥστε ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις Καίρου καί οἱ Σύμμαχοι νά προβῶσιν εἰς ἀποκήρυξιν τούτων ἐπισήμως ὡς ἀνεπιθυμήτων»⁸². Ἡ παρουσίαση τῶν γεγονότων πού τά ἀφοροῦν, μετά τήν ὑποχώρηση τῶν Γερμανῶν, ἰδίως στήν Πελοπόννησο, ἀναδεικνύει ἀνάγλυφα, νομίζω, αὐτή τήν ἀκροβατική προσπάθεια τῶν συγγραφέων⁸³. Κατά τήν περιγραφή τῶν συγκρούσεων (Καλαμάτα, Μελιγαλάς, Γαργαλιάνοι, Πύργος κλπ.), ἀλλά καί τῶν διαπραγματεύσεων (Τρίπολη, Πάτρα κλπ.), ὑπογραμμίζεται, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, μέ τά μελανότερα χρώματα ἡ δράση τῶν ἀνταρτῶν («θηριωδίες», «σφαγές», κλπ.), ἐνῶ οἱ ἐνέργειες

σης, ἐνῶ ἀπέμεινε ὁ ἀντιστράτηγος Δ. Παπαδόπουλος, γιά τόν ὁποῖο ἐγγυήθηκε ὁ δοσίλογος Ὑπουργός Ἐσωτερικῶν Ἀναστάσιος Ταβουλάρης· βλ. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *Γερμανοί, Κατοχή, Ἀντίστασις*, Ἀθήνα 1974, τ. 6, σ. 625-633· Χάγκεν Φλάσερ, *Στέμμα καί Σβάστικα*, Ἀθήνα 1995, τ. 2, σ. 40-45.

81. Βλ. τήν ἐξαιρετικά ἀναλυτική ἐγκύκλιο 113/3 Ἰουλ. 1969 τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὑπογραφομένη ἀπό τόν Γ.Π., ὑπό τήν ιδιότητά του ὡς

ἀρμόδιου «ἐπουργοῦ».

82. ΑΣ/ΔΣ, *Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος*, ὅ.π., σ. 24.

83. Συγγραφεῖς τοῦ ἔργου εἶναι ὁ συνταγματάρχης πυροβολικοῦ Πέτρος Τυπάλδος καί ὁ ἀντισυνταγματάρχης πεζικοῦ Λεωνίδας Δοῦβος, ἐνῶ φέρει τήν ἐγκριση τοῦ τότε Ἀρχηγοῦ Στρατοῦ ἀντιστράτηγου Δημήτριου Ζαγοριανάκου.

των διοικητών και των ανδρών των Τ.Α. παρουσιάζονται ως «άποφασισμένες», «ψύχραιμες» και «υπεύθυνες». Έχει ενδιαφέρον, πιστεύω, στο περιθώριο αυτής της συνοπτικής παρέκβασης, ή παρατήρηση ότι οι μέν μονάδες του ΕΛΑΣ αναφέρονται εντός εισαγωγικών (III «Μεραρχία», δον «Σύνταγμα», κοκ.), αντίθετα με τα Τ.Α., που σημειώνονται ως τακτικές μονάδες. Από το όλο κείμενο αναδύεται σαφώς ή αίσθηση για τα τελευταία ότι πρόκειται περί «ήμετέρων», χωρίς ωστόσο και να λέγεται ευθέως. Νά σημειωθεί πάντως, συμπληρωματικά, ότι κατά την περιγραφή των μαχών στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1944, δέν υπάρχει πλέον δισταγμός να συνυπολογιστούν μεταξύ των «εθνικών δυνάμεων», οι «1.000 περίπου άφοπλισθέντες μετά την άπελευθέρωσιν άνδρες των ταγμάτων Άσφαλείας», που ήταν υποτίθεται υπό περιορισμό στο στρατόπεδο του Γουδι και οι όποιοι, μετά την έναρξη των συγκρούσεων, «συγκροτημένοι εις 6 λόχους» ... «έξωπλίσθησαν στοιχειωδώς» και ύπήχθησαν υπό τις διαταγές της III Όρεινης Ταξιαρχίας⁸⁴.

2) Τό γεγονός ότι ο ύποστράτηγος π.δ. Νικόλαος Ι. Κουρκουλάκος διορίστηκε –έπίσης τό 1969– παρά τό προχωρημένο της ηλικίας του διοικητής της ΑΤΕ.

Ό Κουρκουλάκος όρκίστηκε Διοικητής της ΑΤΕ στίς

13 Φεβρουαρίου 1969 και, όπως είχε ύπογραμμιστεί δημοσίως ήδη από τότε, ή τοποθέτησή του άπετέλεσε προσωπική έπιλογή του Παπαδόπουλου⁸⁵. Στο βιογραφικό του σημείωμα, που δημοσιεύθηκε στο Δελτίο της τράπεζας, με την ευκαιρία του διορισμού του, δέν αναφερόταν έτος γέννησης, γεγονός άσυνήθιστο, που επέτεινε τή φημολογία του ύπεργηρου και έδωσε λαβή σε ύπερβολικές ύποθέσεις – όπως λ.χ. ότι ήταν 85 έτων⁸⁶. Στην πραγματικότητα γεννήθηκε στον Πύργο Δυρού Μάνης τό 1894⁸⁷ και συνεπώς, όταν διορίστηκε στην ΑΤΕ, ήταν 75 έτων.

Στό ίδιο εκείνο βιογραφικό του, ύπάρχει μιά παράγραφος άναφερόμενη στην πολεμική του δράση: «Έλαβε μέρος εις τήν έκστρατεία της Μ. Άσίας, τραυματισθείς δε βαρύτατα, έτέθη εις πολεμικήν διαθεσιμότητα. Όσαύτως έλαβε μέρος εις τον έλληνο-ιταλικόν πόλεμον 1940-1941. Κατά τήν Κατοχήν, ως Στρατιωτικός Διοικητής Πατρών και Διοικητής του 2ου Συν/τος Ευζώνων Πελοποννήσου, παρέδωσε τήν πόλιν εις τά υπό τον Άγγλον συνταγματάρχη Τζέλλικο συμμαχικά στρατεύματα, προλαβών τήν κατάληψιν ταύτης υπό των κομμουνιστοσυμμοριτών του Άρη Βελουχιώτη. Ύπηρέτησε κατά τον συμμοριτοπόλεμον ως Άναπληρωτής Στρατιωτικού Διοι-

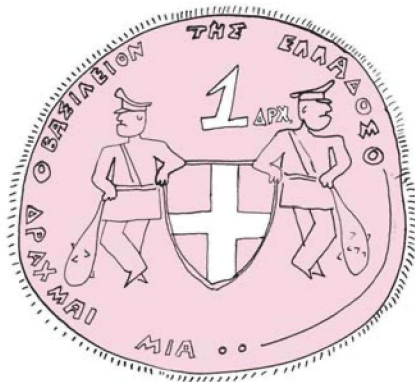
84. Βλ. ΑΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 136. Άκόμη πιο προσεκτική είναι ή παρουσίαση των Τ.Α. στη έπιτομή της σύγχρονης ιστορίας που συνέγραψε ό Γρηγόριος Δαφνης και κυκλοφόρησε ως βοηθητικό βιβλίο για τήν 6η Γυμνασίου τό 1970 από τον Όργανισμό Έκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, χωρίς ωστόσο στην πράξη να χρησιμοποιηθεί εύρως μέσα στίς αίθουσες διδασκαλίας: «Τά Άγματα Άσφαλείας ήταν στρατιωτικά μονάδες συγκροτηθείσαι υπό της κυβερνήσεως Ι. Ράλλη» ... «Άπετελούντο έξ έθελοντών. Είχον έξοπλισθή διά γερμανικών όπλων. Σκοπός των ήτο ή αντιμετώπισις του κομμουνιστικού κινδύνου. Η έλευτέρα κυβερνήσις τά είχε καταδικάσει. Πρώτη καταγγελία των έγινε υπό της κυβερνήσεως Τσουδερού τός άρχάς Ιανουαρίου 1944. Δευτέρα υπό του συνεδρίου του Λιβάνου. Τρίτη υπό της κυβερνήσεως Παπανδρέου. Τέλος εις τήν συμφωνία της Καζέρτας τά Άγματα Άσφαλείας έχαρακτηρίζοντο ως

όργανα του έχθρου. Προσετίθετο ότι θά έθεωρούντο έχθρικός σχηματισμός, εκτός εάν παρεδίδοντο “συνφώνως προς τάς διαταγάς εκδοθησομένας υπό του στρατηγού διοικητού των εν Έλλάδι δυνάμεων”»: Γρ. Δαφνης, *Συνοπτική Ιστορία της Σύγχρονης Έλλάδος (1914-1968)*, Αθήνα 1970, σ. 174. Η παράγραφος αυτή άναδημοσιεύτηκε από τήν έφ. *Χριστιανική* της 5 Όκτ. 1974.

85. Γ.Δ. Μυλωνάς, «Στρατηγός Κουρκουλάκος, ό μεγάλος φίλος των άγροτών», *Δελτίο Άγροτικής Τραπεζής*, τχ. 171, 1969, σ. 12 (2780).

86. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *Οί Προϋπουργοί της Έλλάδας (1828-1978)*, Αθήνα [1979], τ. 3, σ. 1060-1062.

87. «Κουρκουλάκος Νικόλαος του Ιωάννου», *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα 1929, τ. 4, σ. 301.

[Αταύτιστο], π. Πορεία, τχ. 7, Ίαν.-Μάρτ. 1968

κητού Πελοποννήσου»⁸⁸.

Είναι προφανής ή επιθετική επικοινωνιακή τακτική που είχε υιοθετήσει στη φάση εκείνη ο Κουρκουλάκος πάνω στο ζήτημα της κατοικηίας του δράσης. Όχι μόνο δεν αποσιώπησε την εμπλοκή του στα Τ.Α., αλλά ήταν η μόνη δράση του στην οποία αναφέρθηκε αναλυτικά – έστω και με θρασυτάτες ανακρίβειες. Είναι έντυπωμα πράγματι, διότι εάν ήθελε να μπει σε λεπτομέρειες (έγχειρημα ούτως ή άλλως ασύμβατο με ένα σύντομο βιογραφικό σημείωμα), θα μπορούσε να αναφερθεί στη συμμετοχή του ως λοχαγού διοικητή του Ι/22 Τάγματος

88. «Ποιος ο Στρατηγός κ. Ν. Κουρκουλάκος», *Δελτίον Αγροτικής Τραπέζης*, τχ. 166, 1969, σ. 7 (2435).

89. Υποστράτηγος Π. Καφετζόπουλος, «Η πολεμική δράσις του Στρατηγού Κουρκουλάκου», *Δελτίον Αγροτικής Τραπέζης*, τχ. 171, 1969, σ. 11-12 (2779-2780) ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Η Έκστρατεία εις την Μικράν Ασίαν (1919-1922)*, τ. 5, Αθήνα 1965, σ. 90, 267-268.

Πεζικού στη μάχη του Σαγγάριου, στις 30 Αυγούστου 1921 (όταν η μονάδα του αναγκάστηκε μὲν νά υποχωρήσει, ἀφοῦ ὅμως προηγουμένως εἶχε συγκρατήσει μὲ πείσμονα ἀγώνα καὶ ἀρκετές ἀπώλειες τὴν ἰσχυρὴ Τουρκικὴ ἐπίθεση ἐπὶ τῆς γραμμῆς Καρτάλ Τεπέ-Πολατλί), ἰδίως στό μέτρο πού ὁ βαρύτερος τραυματισμός του τότε εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά τεθεῖ σέ τιμητικὴ πολεμικὴ διαθεσιμότητα⁸⁹. Ἐπίσης θά μπορούσε νά μνημονεύσει τὴ συμμετοχὴ του στὴν πολύνεκρη μάχη τῆς Κλεισούρας κατὰ τῶν Ἰταλῶν, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1940, ὅταν εἶχε ἀνακληθεῖ στὴν ὑπηρεσία ὡς ἀντισυνταγματάρχης καὶ εἶχε ἀναλάβει τὴν διοίκηση τοῦ 52ου Συντάγματος⁹⁰. Ἐντούτοις ἐπέλεξε νά τὰ διατρέξει ὅλα αὐτὰ ἐπιτροχάδην, προκειμένου νά ἐπικεντρωθεῖ μόνον στὴν Πάτρα, τοὺς «εὐζώνους», τὸν Τζέλλικο καὶ τὸν Ἄρη Βελουχιώτη (χωρὶς ἀναφορὰ βέβαια στὴ δράση του πρό τῆς ἄφιξης τῶν Βρετανῶν). Αὐτὸ εἶναι ἐπιπροσθέτως ἐντυπωσιακὸ, ἂν ἀναγνωσθεῖ σέ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κουρκουλάκος εἶχε ἀποφύγει παλαιότερα (1955), ὅπως εἶδαμε, νά καταθέσει ὑπόμνημα στὴ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ γιὰ τὴ δράση τῶν Ταγμάτων.

Ἐξίσου ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι, δέκα μῆνες ἀργότερα, στίς 17 Δεκεμβρίου 1969, στό πλαίσιο μιᾶς δημόσιας τελετῆς πρὸς τιμὴν τοῦ Κουρκουλάκου (ἡ ὁποία ἀναμεταδόθηκε ἀπὸ τὴν τηλεόραση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καὶ κυκλοφόρησε σέ εἰδικὸ ἀφιέρωμα ἀπὸ τὴν ΑΤΕ), συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ὅ,τι εἶχε συμβεῖ τό

90. Υποστράτηγος Π. Καφετζόπουλος, *ὁ π.*, σ. 11-12 (2779-2780) ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀντεπίθεσις (14 Νοεμβρίου 1940-6 Ἰανουαρίου 1941)*, Αθήνα 1966, σ. 158-161, 280 ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον: Τὸ τέλος μιᾶς ἐποποιίας (Ἀπρίλιος 1941)*, Αθήνα 1959, σ. 406-407.

Φεβρουάριο. Ἐνῶ ἐγίνε μακροσκελῆς διθυραμβικὴ περιγραφὴ τῆς πολεμικῆς του δράσης, ἡ περιγραφὴ αὐτὴ περιορίστηκε στὶς περιόδους τοῦ 1921 καὶ τοῦ 1940, διανθισμένη μὲ πολλές λεπτομέρειες (ὄχι πάντοτε ἀκριβεῖς), ἐνῶ οὐδεμία ἀναφορὰ ὑπῆρξε στὰ Τ.Α. Τό πῶς ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ὁ ὁμιλητὴς πού δέχθηκε (ἢ προσφέρθηκε) νὰ μιλήσει σέ αὐτό τό πλαίσιο ἦταν ὁ ὑποστράτηγος Παναγιώτης Καφετζόπουλος⁹¹, ἐπίλεκτο ὁ ἴδιος στέλεχος τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας στήν Ἀθήνα⁹², ἀλλά σέ κάποια φάση καὶ στήν ἴδια τὴν Πάτρα, σύμφωνα μὲ δύο ἀξιόπιστες πηγές⁹³.

Νά σημειώσουμε πάντως ὅτι δέν ἦταν ἐπὶ δικτατορίας πού γιὰ πρώτη φορά ὁ Κουρκουλάκος καταλάμβανε δημόσια θέση. Εἶχε διατελεσεὶ γενικός διευθυντὴς τεχνικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Δήμου Πειραιῶς (ἕως τὸ 1960), πρόεδρος τῆς Ἀνωθύμου Ἑταιρείας Βιομηχανίας Ἀζωτούχων Λιπασμάτων (ΑΕΒΟΛ), πρόεδρος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἀποκαταστάσεως Ἀναπήρων καὶ πρόεδρος τῆς Ἡλεκτρομηχανικῆς ΑΕ, ἐνῶ κατὰ τὴν πρώτη διετία τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος εἶχε ἀναλάβει πρόεδρος τῆς Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς Προβολῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας (ΣΕΠΕΟ), ἡ ὁποία λειτουργοῦσε ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Νικόλαου Μακαρέζου (Ἐπιτελεῖο Συντονισμοῦ)⁹⁴. Ἐντούτοις, εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι οὐδεμίας ἀπό

τίς προηγούμενες θέσεις ἢ σημασία συγκρινόταν μὲ ἐκείνη τοῦ Διοικητῆ τῆς ΑΤΕ.

Στὴ θέση αὐτὴ ὁ Κουρκουλάκος παρέμεινε ἐπὶ μιά διετία, ἕως τὶς 19 Ἰανουαρίου 1971. Δέν εἶναι γνωστές οἱ συνθήκες ὑπὸ τίς ὁποῖες ἀποχώρησε, ἐντούτοις εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι δέν ἔλαβε μέρος στήν τελετὴ ἐγκατάστασης τοῦ ἀντικαταστάτη τοῦ Ἀντωνίου Ἀδαμόπουλου (καθηγητῆ Γεωπονικῆς τοῦ Ἀριστοτελείου), ἂν καὶ ἡ ἀπουσία του θά μπορούσε νὰ ὀφείλεται σέ λόγους ὑγείας – πάντως ἦταν ἐν ζωῇ⁹⁵.

3) Ἡ ἐπὶ μακρόν (πάνω ἀπὸ τρία χρόνια) ἀλλεπάλληλη χρησιμοποίησις στὶς κυβερνήσεις τῆς δικτατορίας τοῦ ἄσημου οἰκονομολόγου Νικήτα Σιώρη.

Ὁ Σιώρης διορίστηκε ἀρχικὰ ὑφυπουργὸς Οἰκονομικῶν (20 Ἰουν. 1968-1 Φεβρ. 1969), στή συνέχεια ὑφυπουργὸς Παιδείας (1 Φεβρ. 1969-29 Ἰουν. 1970), ὑπουργὸς Παιδείας (29 Ἰουν. 1970-25 Αὐγ. 1971) καὶ τέλος πρέσβης στή Δυτικὴ Γερμανία⁹⁶. Ὁ Σιώρης ἐπὶ κατοχῆς φέρεται νὰ εἶχε ὑπηρετήσῃ ὡς διερμηνέας τοῦ Γερμανικοῦ Φρουραρχείου Πατρῶν καὶ βρισκόταν σέ ἄμεση συνεργασία μὲ τὸ τοπικὸ Τάγμα Ἀσφαλείας, τὸν Κουρκουλάκο καὶ τὸ ἐπιτελεῖο τῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως Πατρῶν, ἡ δὲ δράση του εἶχε ἀποκαλυφθεῖ σέ τελείως ἀνύποπτο χρόνο, τὸν Μάρτιο τοῦ 1944, ἀπὸ τὸν Γεώργιο Καρτάλη

91. Ἡ τελετὴ εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπὸ τίς Σχολές «ΟΜΗΡΟΣ» (πρῶν Ἑλληνοαμερικανικὸ Ἐπιμορφωτικὸ Ἰνστιτούτο), τῶν ὁποίων πρόεδρος ἦταν ὁ Καφετζόπουλος· βλ. Ὑποστράτηγος Π. Καφετζόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 11-12 (2779-2780).

92. Ἀντισυνταγματάρχης Παναγιώτης Κυριακοῦ, «Ἐκθεσις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἅτινα ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν περίοδον τῆς κατοχῆς ἀπὸ Ἀπριλίου 1943 μέχρι Σεπτεμβρίου 1944 εἰς τὴν περιοχὴν Ἀττικῆς ἐνθα ἡ ἔδρα τοῦ Συν/τος Εὐζώνων Ἀθηνῶν ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Ταγμάτων ὑπαίθρου», 8 Ἀπρ. 1957, ΓΕΣ/ΔΣ, Ἀρχεῖα Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, *ὁ.π.*, τ. 8, σ. 284.

93. «Ἀγγλικὴ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν, Ἀναφορὰ γιὰ τὰ Τάγματα Ἀσφαλείας», 18 Ἰουλ. 1944, ΓΕΣ/ΔΣ, Ἀρχεῖα Ἐθνικῆς Ἀντίστασης, *ὁ.π.*, τ. 8, σ. 70:

«KAFEDZOPOULOS, Maj. 2 i/c Athens Security Bn, transferred later to Patras» πβ. Β. Σταυρογιαννόπουλος, *Ἡ ζωὴ τῆς κατοχῆς*, *ὁ.π.*, σ. 75: «Διὰ τὴν συγκρότησίν του [Συντάγματος Ἀσφαλείας Πατρῶν] ἐχρησιμοποιήθη ὡς πυρὴν τὸ συγκροτηθὲν εἰς Ἀθήνας Π Τάγμα Εὐζώνων, τὸ ὁποῖον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτο ἀφίχθη ἐξ Ἀθηνῶν» ... «Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο, μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν, εἶχον ἐνταχθῆ οἱ» ... «Ταγμ/ρχης Πεζ. Καφετζόπουλος Παν.».

94. «Ποῖος ὁ Στρατηγὸς κ. Ν. Κουρκουλάκος», *Δελτίον Ἀγροτικῆς Τραπέζης*, τχ. 166, 1969, σ. 7 (2435).

95. «Ἡ ἐγκατάστασις τῆς νέας διοικήσεως τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος», *Δελτίον Ἀγροτικῆς Τραπέζης*, τχ. 178, 1971, σ. 5-7 (3299-3301).

96. Θ. Α. Κουλουμπῆς, *ὁ.π.*, σ. 173.

της ΕΚΚΑ, ό όποιος λίγο έλειψε νά πέσει επάνω του και νά συλληφθεί, όταν επέστρεφε από τή διάσκεψη τής Πλάκας⁹⁷.

4) Τό γεγονός ό ό ίδιος ό Γ.Π., κατά τή διάρκεια τής επταετίας, δέν επιχειρήσει νά διαψεύσει τήν φήμη περι Ταγμάτων Ασφαλείας.

Στήν εύλογη αντίρρηση ότι μιá παρόμοια διάψευση θά έδινε αότομάτως ύπόσταση στό ζήτημα «έκ τοϋ μή όντως» και θά έφερνε στήν επιφάνεια μιá συζήτηση πού μέχρι τότε διεξαγόταν ύπογείως και περιθωριακά, ή απάντηση είναι ότι στό σημείο αυτό πρέπει νά συνεκτιμηθούν και τά έξής δεδομένα:

Α' Τό γεγονός ότι απέφυγε επίσης νά επικαλεστεί κάποια άλλη δράση του κατά τήν ίδια περίοδο, έτσι ώστε

97. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *δ.π.*, τ. 8, σ. 699-701.

98. Στ. Πατακός, *21η Άπριλιόν 1967 Διατί; Ποιοί; Πώς;*, Άθήνα 1996, σ. 145 και όπισθοφύλλο.

99. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *δ.π.*, τ. 6, σ. 479.

100. Τόν πρώτο χρόνο τής κατοχής είχε έρθει σέ έπαφή με ένα κοντοχωριάνο του πρώην συμμαθητή του από τή Σχολή Εδελπίδων, κατοπιν καπετάνιο του ΕΛΑΣ: «Τού μίλησα. Είχε κάποιους ένδοσιασμούς, ήταν και νόπαντρος κιόλας, όστόσο συμφωνήσαμε. Ό μεγαλύτερος άδελφός του, ό Θανάσης, ό δάσκαλος ήταν κι αυτός στόν ΕΛΑΣ, όπως κι ό γαμπρός του ό Κώστας (άδελφός του Ματθαίου), πού έκτελέστηκε από τούς Γερμανούς. Ό Τάκης [ό άλλος του άδελφός], ό γεωπόνος, είχε ένταχθεί στόν ΕΛΕΣ». Τελικά όμως, ό Ν.Μ. «δέν θέλησε νάρθει μαζί μας. Πολύ άργότερα, πήγε και κατατάχθηκε στόν Ψαρρό». Υπήρέτσει ύπό τόν ταγματάρχη Άριστειδή Κρανιά, «συμπατριώτη του και συγγενή». Ό Ν.Μ. έμεινε στό 5/42 Σύνταγμα ύπό τόν συνταγματάρχη Ψαρρό, μέχρι και τή δεύτερη διάλυσή του, τόν Ιούλιο του 1943. Μετά, δέν θέλησε νά έπιστρέψει στό άναδιοργανωμένο Σύνταγμα: συνέντευξη άνόνωμου καπετάνιου του ΕΛΑΣ στόν Γιώργο Γάτο, «Η άνατομία τών μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 26-28 Ιουλ. 1975 πβ. και αότοβιογραφικό σημείωμα στό «αυτό» του βιβλίου Νικόλαος Ι. Μακαρέζος, *Πώς όδηγήθηκαν στήν 21η Άπριλιόν 1967*, Άθήνα 2005: «Κατοχή: 5/42 Σύνταγμα Συνταγματάρχου Ψαρρού (Έθνική Αντίσταση)».

101. Ό έδελπις τότε Δημήτριος Ίωαννίδης μπήκε στή Σχολή Εδελπίδων λίγες μέρες πριν έξασπεί ό Έλληνοϊταλικός Πόλεμος. Μετά τήν κατάρρευση του μετώπου, άνέβηκε στό άντάρτικο τής Ήπειρου και έντάχθηκε στις όμάδες του Ζέρβα. Μετά τήν ήττα του Ζέρβα και τήν κατάληψη τής περιοχής από τούς

νά διαψευσθεί –έμμέσως έσω– ή συμμετοχή του στα Τάγματα. Άντίθετα, άρκετοί άλλοι πραξικοπηματίες έκαυχόταν για τά πεπραγμένα τους επί κατοχής. Ό Στυλιανός Πατακός ήταν μέλος τής όργάνωσης «ΟΜΗΡΟΣ» ύπό τόν Κωνσταντίνο Δόβα⁹⁸, στήν όποία συμμετείχε και ό Γρηγόριος Σπαντιδάκης⁹⁹, ό Νικόλαος Μακαρέζος είχε καταταγεί στό 5/42 Σύνταγμα του συνταγματάρχη Ψαρρού (άφου προηγουμένως φημολογείται μάλιστα ότι είχε μιá έπαφή με τόν ΕΛΑΣ)¹⁰⁰, ό Γεώργιος Ζωιτάκης, ό Δημήτριος Ίωαννίδης και ό Δημήτριος Σταματελόπουλος είχαν προσχωρήσει στόν ΕΔΕΣ¹⁰¹, ό Ίωάννης Λαδάς είχε ένταχθεί στήν όργάνωση «Έλληνικός Στρατός» και στή συνέχεια άναχώρησε για τή Μέση Άνατολή, όπου κατατάχθηκε στόν Ίερό Λόχο¹⁰², στόν όποιο είχαν

ΕΛΑΣίτες, ό Δ.Ι. παρέμεινε στήν Ήγουμενίτσα. Άργότερα ήρθε στήν Άθήνα: «Η άνατομία τών μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 29 Ιουλ. 1975. «Ό Ζωιτάκης είναι θεός μου, τραυματίας του άλβανικού μετώπου, ύπαρχγός του ΕΔΕΣ στήν Ναυπακτία. Διόχθηκε από τούς κομμουνιστές για τήν δράση του, οι όποιοι και τόν κατέδωσαν στους Ίταλούς, πού τόν κατεδίωκαν. Στο σπίτι μου κρυβόταν για νά μήν τόν πιάσουν. Οι γονείς του είχαν συλληφθεί από τόν ΕΛΑΣ»: Κατάθεση Δ. Γκολιόπουλου, ύπάλληλος του ΙΚΑ, στή δίκη, έφ. *Τά Νέα*, 13 Αύγ. 1975. Για τόν Σταματελόπουλο, προκύπτει από τό φύλλο μητρώου του (άναγνώστηκε στή δίκη, έφ. *Τά Νέα*, 14 Αύγ. 1975).

102. Ό άνθυπολοχαγός τότε Ίωάννης Λαδάς προσχώρησε στόν «Έλληνικό Στρατό» (ΕΣ) του συνταγματάρχη Άθανάσιου Γιαννακόπουλου, ύπό τόν Ίαρχο Λεωνίδα Βρεττάκο (πού σέ κάποια φάση τό 1943 συνεργάστηκε με τόν ΕΛΑΣ, αλλά λάμβανε και όπλισμό από τούς Γερμανούς). Σέ κάποιο επεισόδιο ό Λαδάς συλληφθή από τόν «ΕΛΑΣίτη και φίλο του Πασακίδη» ... «Θά τόν έκτελούσαν άν δέν επενέβαινε ό Κατριβάνος και οι άγγλικές άποστολές, μιá από τίς όποιες βρισκόταν ύπό τή διοίκηση του σμήναρχου Τάσου Μήνη, πού είχε πέσει με άλεξιπτωτο στόν Ταύγετο». Τήν ίδια έποχή, ή μητέρα του σκοτώθηκε στή διάρκεια μιás έπίθεσης του ΕΛΑΣ στό χωριό Δυρράχι Μεγαλόπολης. Στή συνέχεια έφυγε στή Μέση Άνατολή και κατατάχθηκε στόν Ίερό Λόχο. Βλ. τίς άφηγήσεις του φίλου του Σωτήριου Κωτταριδής, άξιωματικού σέ π.δ., και ενός άνόνωμου συμμαθητή του στήν Καλαμάτα, «Η άνατομία τών μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 28 Ιουλ. 1975, αλλά και δήλωση του ίδιου του Λαδά, έφ. *Τά Νέα*, 19 Αύγ. 1975. Η συμμετοχή του στόν Ίερό Λόχο επιβεβαιώνεται και από τόν στρατηγό Π. Πανουργιά σέ συνέντευξη πού έδωσε στις 13 Μαρτίου 2006 στόν Τάσο Σακελλαρόπουλο και τόν συγγραφέα του παρόντος.

καταταγῆ ἐπίσης ὁ Μιχαὴλ Ρουφογάλης¹⁰³ καὶ ὁ Μιχαὴλ Μπαλόπουλος¹⁰⁴. Στὴ Μέση Ἀνατολὴ διέφυγαν ἐπίσης ὁ Ἀντώνιος Σκαρμαλιωράκης, ὁ Ὀδυσσεύς Ἀγγελῆς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Χατζηπέτρος, ὅπου ὑπῆρέτησαν ὁ μὲν πρῶτος στὴν 1η Ταξιαρχία (καὶ στή συνέχεια μετατάχθηκε στὴν Ἀεροπορία)¹⁰⁵, οἱ δὲ ἄλλοι δύο σὲ μονάδες πυροβολικοῦ¹⁰⁶. Κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν φύλλων ποιότητος τῶν κατηγορουμένων στὴ δίκη τῶν πρωιταίων τοῦ πραξικοπήματος τὸ 1975, ἐπισημάνθηκε δημόσια στὴν περίπτωση τοῦ Γ.Π. «τό κενό πού παρουσιάζει στὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἀντιστάσεως», χωρὶς νὰ ἀντιδράσει ὁ κατηγορούμενος¹⁰⁷.

Β' Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στίς 1.500 σελίδες τῶν ἐπτὰ τόμων τοῦ «Πιστεύω», ὅπου παρατίθενται τὰ κείμενα 300 ὀμιλιῶν του, ἔμπλεων ἱστορικῶν ἀναφορῶν καὶ παραδειγμάτων, ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος δὲν ἀναφέρεται παρὰ μόνον –ἐξ ἀνάγκης– στίς ἀνακυκλούμενες ἐπετειακῆς ἡμερήσιες διαταγές τῆς 28ης Ὀκτωβρίου, ἐνῶ μνεῖες τῆς Κατοχῆς καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστα-

σης ὑπάρχουν μόνο σὲ δύο περιπτώσεις.

Ἡ πρώτη, ἦταν σὲ ὁμιλία του στὰ Ἰωάννινα, στίς 28 Ἰουλίου 1968, πρὸς παλαίμαχους τοῦ ΕΛΕΣ. Ἐκεῖ, ἀναφερόμενος στὴν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία «ὁ ἐρυθρὸς καὶ μαῦρος φασισμὸς εἶχον ἀποφασίσει νὰ ἐξαφανίσουν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς ὑδρογείου τὴν μεγάλην Ἑλλάδα», σημείωνε ὅτι «τὴν 23ην Ἰουλίου 1942, ὑπέικουσα ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ εἰς τὸ σάλπισμα τῆς Πατρίδος, ἔδωσε τὸ παρὼν εἰς τὰ βουνά τῆς Ἑλλάδος» (πρόκειται γιὰ τὴν ἡμερομηνία ἀναχώρησης τοῦ Ναπολέοντα Ζέρβα γιὰ τὸ βουνό)¹⁰⁸. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς «ἀγωνιστὰς τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως», ὑπογράμμισε σὲ δεύτερο –καὶ ὄχι σὲ πρῶτο– πρόσωπο, ὡς τρίτος παρατηρητής: «Ἐπολεμήσατε αὐτοθυσιαζόμενοι» ... «ἐπανελάβετε τὸ αἰώνιον θαῦμα τοῦ 1821» ... «τό ἐπράξατε μὲ ἐλευθέραν συνειδήσιν», κοκ., ὑποσχόμενος νὰ μετονομάσει «ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ Σώματα τῆς Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως εἰς Σώματα τακτικοῦ στρατοῦ, μὲ ὅλα τὰ νόμιμα ἐπακόλουθα, προαναγγέλλοντας μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὸ Νομοθετικὸ

103. Ὁ ἀνθυπασπιστὴς τότε Μιχαὴλ Ρουφογάλης κατέφυγε στὴ Μέση Ἀνατολή, ὅπου ἐντάχθηκε στὴ 1 Ἑλληνικὴ Ταξιαρχία (ὑπὸ τὸν Π. Κατσώτα) καὶ ὑπῆρέτησε στὸ 1 Σύνταγμα Πεδινοῦ Πυροβολικοῦ, ὑπὸ τὴν διαταγὴν τοῦ ἀντισυνταγματάρχη Ἄθαν. Δασκαρόλη. Ἐλαβε μέρος στὴ μάχη τοῦ Ἑλ Ἀλαμίν καὶ στίς 10 Δεκ. 1942 τραυματίστηκε ἀπὸ ἐχθρικό ἀεροπορικό βομβαρδισμό στὴν περιοχὴ τῶν ἑλδῶν Μούντ τῆς Λιβυκῆς ἐρήμου. Στὴ συνέχεια κατατάχθηκε στὸν Ἱερὸ Λόχο καὶ ἔλαβε μέρος στὴν καταδρομικὴ ἐπιχείρηση στὴ νῆσο Σάμο (Μάιος τοῦ 1944), ὑπὸ τὴν διαταγὴν τοῦ λοχαγοῦ Ἀνδρέα Σιαπκαρῆ· βλ. ΓΕΣ/ΔΣ, Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς στὴ Μέση Ἀνατολή (1941-1945) Ἑλ Ἀλαμίν-Ρίμνι-Αἰγαῖο, Ἀθήνα 1995, σ. 78, 182-183, 317, 340-346, 362-364. Ἡ συμμετοχὴ του ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Π. Πανουργιά, ὁ.π.

104. Μ. Μπαλόπουλος, «Δήλωση», ἐφ. *Τὰ Νέα*, 19 Αὐγ. 1975. Ἡ συμμετοχὴ του ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸν στρατηγὸ Π. Πανουργιά, ὁ.π.

105. Ἀντώνιος Κ. Σκαρμαλιωράκης, *Μνημεις καὶ μαρτυρίες (ἀπὸ τὸ 1941 ἕως τὸ 1973)*, Ἀθήνα 2001, σ. 5-6, 46-110.

106. ΓΕΣ/ΔΣ, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ*, Ἀθήνα 2001,

σ. 180-182· ΓΕΣ/ΔΣ, Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς κατὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ὁ.π., σ. 318, 350-352.

107. Ἀνάγνωση ἐγγράφων στὴ δίκη, ἐφ. *Τὰ Νέα*, 14 Αὐγ. 1975. Ἐδῶ βέβαια μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ἡ εὐλογη ἀντίρρηση ὅτι ἡ σιωπὴ ὑπῆρξε ἡ γενικότερὴ του στάση στὴ δίκη καὶ ἄρα δὲν ἔχει μιὰ εἰδικὴ σημασία. Ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπάρχει κάποια διαφορὰ, γιατί ἡ ἀνάγνωση τῶν φύλλων ποιότητος τῶν κατηγορουμένων προέκυψε ὕστερα ἀπὸ δικὸ τους αἴτημα καὶ συνεπῶς ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ στιγμὴ πού ἐπέλεξαν ἠθελήμενα νὰ «διακόψουν τὴ σιωπὴ τους», παρεμβαίνοντας, ἔστω καὶ μὲ αὐτὸ τὸν ἑμμεσο τρόπο, στὴ διαδικασίαν.

108. «Καὶ οὕτω τὴν προίαν τῆς 23ης Ἰουλίου 1942 ἀνεχώρησα διὰ τὰ γνόρμα βουνά τῆς Ἠπείρου καὶ Αἰτωλ/νίας ἀποφασισμένος νὰ φέρω εἰς πέρας τὸ μέγα καὶ δύσκολον ἔργον, ὅπερ ἀνελάμβαναν» βλ. Ν. Ζέρβας πρὸς Ὑπουργ. Στρατιωτικῶν, «Συνοπτικὴ ἔκθεσις μετὰ τινῶν στοιχείων τῆς ὁργανώσεως Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἐθνικὸς Δημοκρατικὸς Ἑλληνικὸς Σύνδεσμος "ΕΛΕΣ" καὶ τῶν Ἐθνικῶν Ὁμάδων Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν "ΕΟΕΑ" τοῦ ΕΛΕΣ», 19 Φεβρ. 1949, ΓΕΣ/ΔΣ, *Ἀρχεῖα Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως*, ὁ.π., τ. 1, σ. 27.

Διάταγμα 179 τοῦ 1969. Καί οἱ παρόντες «ἀγωνισταί» ἀνταποκρίθηκαν μέ τή σειρά τους, ἀνακηρύσσοντας τόν Γ.Π. «Ἐπίτιμον Ἀρχηγόν τῶν Ὁμάδων Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως»¹⁰⁹, ἕνα τίτλο πού, κατά τήν γνώμη μου, θά ἀποδεχόταν ἀσχολίαστα μόνον κάποιος πού –τό λιγότερο– δέν θά εἶχε ἤδη νά ἐπιδείξει ἤ ἔστω νά ἐπικαλεστεῖ κάποιον δικό του (πβ. σέ ἀντιδιαστολή, λ.χ., τήν ὁμιλία τοῦ «ἱερολοχίτη» Ἰωάννη Λαδᾶ στό συνέδριο Ριμινιτῶν-Ἱερολοχιτῶν στή Χίο, τήν 23η Μαΐου 1970: «Παρίσταται ἐνώπιόν σας κατεχόμενος ὑπό βαθυτάτης συγκινήσεως, διότι ἡ παρουσία σας μοῦ ἐνθυμίζει τά ὠραιότερα χρόνια τῆς ζωῆς μου, πού εἶναι οἱ ἀγῶνες διά τήν Ἑλλάδα»¹¹⁰).

Ἡ δεύτερη μνεῖα ἔγινε τήν 1η Ἰουλίου 1970 ὅταν, ἐκφωνώντας τόν ἐπικήδειο τοῦ «συμμαχητῆ καί φίλου» Δημήτριου Πατίλη, ἀνέφερε ὅτι «ὁ Ἑλληνοϊταλικός πόλεμος, ἡ ἔθνικη ἀντίστασις, ὁ ἀγών ἐναντίον τῆς μακροχρονίου κομμουνιστικῆς ἐπιθέσεως, ἡ ὁποία ἐπήρχειτο κατά κύματα, σέ εἶδαν ὄρθιον ἐπί τῶν ἐπάλξεων»¹¹¹. Εἶδαμε προηγουμένως ποίως «ἐθνικῆς ἀντιστάσεως» μετεῖχε ὁ Δ. Πατίλης.

Εἶναι ἀξιοσημεῖο ὅτι στή χουντική φιέστα τῆς «Πολεμικῆς Ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων», ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στό Παναθηναϊκό Στάδιο τό 1971, καί ἡ ὁποία ἔγινε ὑποτίθεται σέ ἀνάμνηση ὅλων τῶν πολέμων στούς ὁποίους ἔλαβαν μέρος οἱ Ἕλληνες, ἐξαιρέθηκε ἀπό τό πρόγραμμα ἡ περίοδος 1941-1945¹¹². Τότε, ὁ καθ' ὅλα «ἐθνικόφρων» πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἐνώσεως Ἀντιστάσεως Ἀλέξανδρος Παπαδόπουλος, ἀξιώματικός πού εἶχε

πολεμήσει στίς τάξεις τοῦ ΕΔΕΣ, ἔγραψε ἕνα πικραμένο καί καυστικό σχετικό ἄρθρο, προσπαθώντας νά ἀντιληφθεῖ γιατί ἡ κυβερνητική προπαγάνδα συστηματικά ἀγνοοῦσε τήν ἀντίσταση κατά τῶν κατακτητῶν. Ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Woodhouse, ὁ ἀρθρογράφος ἔφθασε τόσο κοντά στήν ἀνοικτή κατηγορία, ὅσο τοῦ ἐπέτρεπε ἡ σωφροσύνη: «Τήν θεωροῦν ἄραγε ὡς στερουμένην ἱστορικῆς σημασίας, ἢ μήπως αἰσθάνονται ἀμηχανίαν ἐπειδή...» (τά ἀποσιωπητικά εἶναι τοῦ ἄρθρου)¹¹³.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐπίσης ὅτι, χαιρετίζοντας τούς ἐπισκεπτόμενους τήν Ἑλλάδα Γερμανούς «παλαιούς πολεμιστάς», στίς 16 Νοεμβρίου 1967, ὁ Γ.Π. ἀρκέστηκε νά πει: «Ἀποτελεῖτε τήν ἀντιπροσωπείαν τῶν ἐφέδρων πολεμιστῶν τῆς φίλης μεγάλης χώρας τῆς Γερμανίας» ... «Ἐγνωρίσατε τόν κομμουνισμόν καί τόν ἐγνωρίσατε ὅσο καί ἡμεῖς. Μέ καθαρᾶν ἐπομένως ἀντίληψιν, ὡς πρός τό θέμα, θά πρέπει νά θεωρηθῆ ὅτι κατορθώσατε νά διακριβώσητε τήν ἀλήθειαν κατά τήν ἐδῶ ἐπίσκεψίν σας καί ἔτσι ἐπανερχόμενοι εἰς τήν χώραν σας, νά ἐμφανίσσητε αὐτήν τήν ἀλήθειαν καί νά διασκεδάσητε τό ψεῦδος μέ τό ὅποιον ἡ κομμουνιστική προπαγάνδα ἐπιδιώκει νά ἐμφανίσῃ τήν κατάστασιν εἰς τήν χώραν μας» ... «Πιστεύω ὅτι εἶναι ἀρκετόν κίνητρον καί δῆ διά ἐφέδρους πολεμιστάς νά ξαναοπλισθοῦν μέ τήν ὀρμήν τοῦ πολεμιστοῦ, ὅταν ἦσαν ἐνταγμένοι εἰς τάς τάξεις τοῦ στρατοῦ, καί νά πολεμήσουν διά τήν ἀλήθειαν»¹¹⁴. Μόνη λοιπόν ἀναφορά οἱ κοινοί ἀγῶνες κατά τῶν κομμουνιστῶν, οὔτε μία νύξη γιά τήν εἰσβολή στήν Ἑλλάδα καί τήν κατοχή, οὔτε

109. «Ὁ κ. Πρωθυπουργός τιμᾶ τούς ἥρωας τῆς ἐθνικῆς ἀντιστάσεως», *Τό Πιστεύω μας*, Ἀθήνα 1968, τ. 2, σ. 175-178.

110. Ἰωάννης Λαδᾶς, *Λόγοι*, Ἀθήνα 1970, σ. 134.

111. «Ὁ θάνατος τοῦ Δ. Πατίλη», *Τό Πιστεύω μας*, Ἀθήνα 1970, τ. 6, σ. 135.

112. Richard Glogg-George Yannopoulos (ἐκδ.), *ὁ.π.*, σ. 38-39.

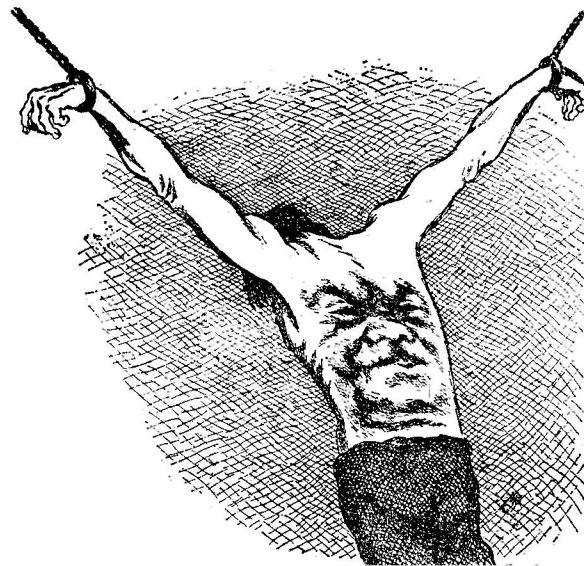
113. *Ἐθνική Ἀντίστασις*, ἀρ. 145, Ἰωάννινα, Ἀδγούστος 1971.

114. «Ὁμιλία πρός τούς ἐπισκεφθέντας τήν Ἑλλάδα Γερμανούς παλαιούς πολεμιστάς», *Τό Πιστεύω μας*, Ἀθήνα 1968, τ. 1, σ. 89.

κάν ή, έστω καί γαλαντόμος, ύπόμνηση μέ τήν όποία τούς είχε έπιδαψιλεύσει ό Στυλιανός Παττακός μία ήμέρα νωρίτερα, σημειώνοντας ότι ήταν ευτυχής πού έβλεπε «πολεμιστάς γενναίους, όπως είναι όλοι οί Γερμανοί» ... «άσχέτως άν έπολέμησαν κάποτε εναντίον μας, διότι οί άγώνες, όταν μάλιστα γίνονται μεταξύ γενναίων, κάνουν αυτούς άκριβώς τούς γενναίους μεταξύ των νά είναι πολύ φίλοι»¹¹⁵.

Γ' Η μία καί μοναδική φορά πού ό Γ.Π. αναφέρθηκε προσωπικά στό θέμα των Ταγμάτων Άσφαλείας –καί όχι μέ δική του πρωτοβουλία– ήταν μετά τή μεταπολίτευση. Η αναφορά αυτή δέν έγινε κατά τή διάρκεια τής δίκης των πρωταιτιών του πραξικοπήματος –έκει είχε επιλέξει τή στάση του μή συμμετέχοντος στή διαδικασία καί είχε άρνηθεί νά άπολογηθεί– αλλά κατά τή διάρκεια τής δίκης γιά τά γεγονότα του Πολυτεχνείου, πού ήταν ουσιαστικά καί ή τελευταία φορά πού μίλησε σέ δημόσια εμφάνιση. Έκει, μετά τό τέλος τής άπολογίας του, δέχθηκε καταγιισμό έρωτήσεων έφ' όλης τής ύλης από τά μέλη του δικαστηρίου καί τούς συνηγόρους τής πολιτικής άγωγής. Τότε, στις 15.00 τής 11ης Δεκεμβρίου 1975, όταν ρωτήθηκε αϊφνιδιαστικά (αϊφνιδιαστικά στό βαθμό πού οί έρωτήσεις ήταν αναμενόμενο νά άφορούν κυρίως τίς ευθύνες του στό Πολυτεχνείο) από τόν συνηγόρο πολιτικής άγωγής Άναστάσιο Τζαβέλλα άν ύπηρετήσε ποτέ στά Τάγματα Άσφαλείας, άπάντησε βιαστικά καί κοφτά «Ποτέ, ούτε στιγμή, ούτε μισό δευτερόλεπτο, κύριε συνήγορε» καί πέραν αυτού ούδέν¹¹⁶.

Κατά τή διάρκεια τής ίδιας εκείνης συνεδρίασης,

Klaus Albrechtsen, π. *Greek Report*, τχ. 24, Δεκ. 1971, άναδημοσίευση από άταύτιστο έντυπο του έξωτερικού

δέκα λεπτά καί 16 έρωτήσεις άργότερα, ρωτήθηκε έξ ίσου αϊφνιδιαστικά από τόν επίσης συνηγόρο πολιτικής άγωγής Άλέξανδρο Λυκουρέζο άν είναι άληθές «αυτό πού κατέθεσε ό άρχηγός τής CIA Κόλμπυ, ότι ήταν από έτων στενότεατος συνεργάτης τής CIA:». Άπάντησε άμέσως: «Όχι, ποτέ. Έχω εις χειρας μου ιδióχειρον έπιστολήν του κ. Κόλμπυ, όπου διαψευδει τό περιστατικόν. Έγώ θά κρίνω τόν χρόνον πού θά τό φέρω εις τό άκροατήριον»¹¹⁷. Έπί του σημείου περί CIA θά επανέλθουμε

115. *Υποθήκες Παπαδόπουλου-Παττακού*, Άθήνα 1974, σ. 52-53.

116. Γεώργιος Παπαδόπουλος, 11 Δεκ. 1975 «Άπολογία», Π. Ροδάκης (έκδ.), *Οί Δίκες τής Χούντας*, Β' *Η Δίκη του Πολυτεχνείου*, Άθήνα 1976, τ. 3, σ. 1267, τ. 5,

σ. 1998.

117. στό ίδιο, τ. 3, σ. 1269, τ. 5ος, σ. 1998. Στά έπίσημα πρακτικά τής άκράσης του ύποψήφιου διευθυντή τής CIA William E. Colby (+ 1996), στις 2

άλλου, αλλά τό παραθέτω έδω κυρίως γιά νά ύπογραμμίσω ότι ύπάρχει ύφολογική καί ποιοτική διαφορά μεταξύ τών άπαντήσεων στά δύο αϋτά διαδοχικά έρωτήματα¹¹⁸.

Χάριν σύγκρισης έπίσης, νά σημειωθεί ότι όταν, τόν Δεκέμβριο τού 1969, ή βρετανική έφημερίδα *Observer* είχε δημοσιεύσει άρθρο, σύμφωνα μέ τό όποιο τό έλληνικό καθεστώς καί ό Γ.Π. προσωπικά ύποστήριζαν τίς κινήσεις άκροδεξιών στοιχείων στην Ίταλία γιά τήν όργάνωση στρατιωτικού πραξικοπήματος εκεί, ό Γ.Π. έδωσε έντολή νά ύποβληθεί μήνυση στό Λονδίνο κατά τής έφημερίδας καί τού συντάκτη τού σχετικού δημοσιεύματος¹¹⁹. Άν καί θά μπορούσε κανείς νά αποδώσει τήν άμεση αντίδραση στό γεγονός ότι ή καταγγελία έθιγε έμμέσως τίς διεθνείς σχέσεις τής χώρας, δέν είναι δυνατόν πάντως νά μήν παρατηρήσει κάποιος ότι δέν ύπήρξε άνάλογη αντίδραση στά περί Ταγμάτων Άσφαλείας δημοσιεύματα, τόσο τού ίδιου τού *Observer*, όσο καί τών άλλων έφημερίδων.

Ιουλίου 1973, ένώπιον τής Έπιτροπής Ένόπλων Έπηρεσιών τής Γερουσίας, ό Colby ρωτήθηκε από τόν πρόεδρο τής Έπιτροπής γερουσιαστή Stuart Symington: «At any time has Mr. Papadopoulos been an agent for the CIA?» καί άπάντησε «He has not been an agent. He has been an official of the Greek Government at various times, and in those periods from time to time we worked with him in his official capacity. The only association the Agency ever had with Papadopoulos of any kind was in his capacity as an officer of the Greek Intelligence Service, with which we have maintained a liaison relationship since the Greek civil war». Ό γερουσιαστής επέμεινε «Did we pay him any money at any time?» καί ό Colby άποκρίθηκε «I cannot answer that now, Mr. Chairman. I just do not know. I can say that we did not pay him personally». *United States Senate, 93rd Congress, 1st Session, Hearings before the Committee on Armed Services on nomination of William E. Colby to be Director of Central Intelligence, Ουάσινγκτον 1973, σ. 3.*

118. Άκριβώς έπειδή ή άπάντηση γιά τήν CIA τόλμησε νά θίξει τήν ούσία, είχε καί αντίκτυπο. Βλ. λ.χ., Παντελής Τρωγάδης, «Επιβεβαίωση ή “διαβεβαίωση” Κόλμπυ πρός Παπαδόπουλο», έφ. *Έλευθεροτυπία*, 13 Δεκ. 1975.

119. Συντάκτης τού άρθρου ήταν ό Λέσλι Φάινερ, άλλοτε άνατοκριτής τού BBC στην Άθήνα, τού όποιου δέν είχε άνανεωθεί ή άδεια έργασίας από τό καθεστώς λόγω «άνθελληνικών δημοσιευμάτων». Σύμφωνα μέ τό άρθρο, «μιά όμάς όπαδών τής άκρας δεξιάς καί αξιωματικών τού στρατού εις τήν Ίταλιαν,

Δ' Οί μόνες εξαιρέσεις από αϋτή τή στάση σιωπής, σχετιζόνταν μέ τό άρθρο τού Jack Anderson τής 16ης Νοεμβρίου 1971, ήταν διαμεσολαβημένες καί εκδηλώθηκαν μακριά από τά φώτα τής δημοσιότητας. Πρίν δημοσιεύσει τό άρθρο του, ό δημοσιογράφος είχε θέσει τά στοιχεία του ύπ' όψη τής Έλληνικής πρεσβείας στην Washington, έξαναγκάζοντας έτσι τους άρμόδιους νά σχολιάσουν –κατ' ίδιαν καί όχι μέ άνακοίνωση– ότι ή σχετική φημολογία γιά τόν Γ.Π. ήταν «κακόβουλη καί άναληθής»¹²⁰. Στίς 25 Φεβρουαρίου 1972 έξάλλου, τρεις μήνες μετά τή δημοσίευση, ό άντιστράτηγος έ.ά. Άλέξανδρος Νάτσινας άντέδρασε καθυστερημένα καί μέ έναν ιδιότυπο τρόπο στό γεγονός ότι τό όνομά του είχε άναφερθεί στό άρθρο μεταξύ τών παραγόντων τού καθεστώτος μέ φιλοχιτλερικό παρελθόν. Έγραψε μία έπιστολή διαμαρτυρίας στόν πρόεδρο τού Πανεπιστημίου τού Howard, James Cheek, χρεώνοντας τήν όλη ύπόθεση στόν καθηγητή

συναμοτεί διά στρατιωτικών πραξικόπημα – μέ τήν ενθάρρυνση καί βοήθειαν τού έλληνικού καθεστώτος καί τού πρωθυπουργού του, τώος συνταγματάρχου Γεωργίου Παπαδοπούλου». Γιά νά τεκμηριώσει τήν καταγγελία, ή έφημερίδα παρέθετε άκρως άπόρρητη έπιστολή τής 15 Μαΐου 1969 τού Γενικού Διευθυντή τού Έλληνικού Έπουργείου Έξωτερικών Μιχαήλ Κοττάκη πρός τόν πρεσβευτή τής Άθήνας στη Ρώμη Άντώνιο Πούμπουρα. Μέ τήν έπιστολή αϋτή, δινόταν στόν πρεσβευτή ή προερχόμενη από τόν Γ.Π. σύσταση νά άποφύγει κάθε ένέργεια ή όποία θά τόν έξέθετε ως συνεργαζόμενο μέ τούς «Ιταλούς φίλους μας», οι όποιοι θά έπρεπε νά έλθουν σέ έπαφή μέ τόν «έκεί άνεπίσημον εκπρόσωπόν μας, διά πᾶσαν βοήθειαν επί τεχνικής φύσεως θεμάτων». Έντός τού φακέλου περιλαμβανόταν καί μία έκθεση «έλληνικών πηγών τής Ίταλίας», μέ πληροφορίες έπαφών, σχεδίων κλπ. Ό Φάινερ ισχυριζόταν ότι τό περιεχόμενο τής έπιστολής περιήλθε στά χέρια του σέ μικροφίλμ από «ύψηλά ίσταμένους άντιπάλους τού έλληνικού καθεστώτος». Τήν έπομένη, τό ΑΠΕ μετέδωσε ότι άρμόδια έλληνική κυβερνητική πηγή δήλωσε στόν διευθυντή τού πρακτορείου Χ. Μπητσίδη ότι τό έγγραφο είναι πλαστό καί χαλκευμένο, ότι ή Έλληνική κυβέρνηση θά ύποβάλει μήνυση κατά τής έφημερίδας καί τού συντάκτηου καί ότι σχετικές όδηγίες διαβιβάστηκαν πρός τόν πρεσβευτή τής Άθήνας στό Λονδίνο Ίωάννη Σορόκο· βλ. έφ. *Βραδινή*, 8 Δεκ. 1969.

120. Jack Anderson, «Greek Junta and Taint of the Nazis», έφ. *Washington Post*, 16 Νοεμ. 1971.

Νικόλαο Σταύρου. Στην έπιστολή αυτή αναφέρονται μεταξύ των άλλων και τα ακόλουθα: «Δέν ήμουν ποτέ συνεργάτης των Ναζί, ούτε υπήρξε ποτέ ο πρωθυπουργός Παπαδόπουλος, όπως ο κ. Σταύρου ψευδώς ισχυρίζεται, συνεργάτης ή, πίο συγκεκριμένα μέλος των «ταγμάτων ασφαλείας».

»Αν τό έπισυναπτόμενο δημοσίευμα είναι ακριβές, τό έπίπεδο ακαδημαϊκότητας του κ. Σταύρου δέν φαίνεται νά τιμᾶ τό πανεπιστήμιό σας. Λόγου χάριν, τά δημοσιεύματα πού υποστηρίζουν ότι βασίζονται στή διατριβή του κ. Σταύρου, αναφέρουν ότι ή κυβέρνηση Παπαδόπουλου δημοσίευσε ένα διάταγμα σύμφωνα μέ τό όποιο ο χρόνος ύπηρεσίας στά “τάγματα ασφαλείας” τόν καιρό του πολέμου, θά προσμετράται γιά τήν παροχή κυβερνητικών συντάξεων. Στην πραγματικότητα, και αυτό μπορεί νά έπαληθευθεί έλέγχοντας τό σχετικό διάταγμα πού είναι δημόσιο, τό διάταγμα σέ αυτό τό θέμα ειδικά, αποκλείει τήν προσμέτρηση τής ύπηρεσίας στά “τάγματα ασφαλείας” ως συντάξιμο χρόνο»¹²¹.

Πολλά μπορεί νά σχολιάσει κάποιος μέ άφορμή τά παραπάνω, αλλά θά άρκεστούμε στά βασικά.

(I) Αντί νά άπευθυνθεί στον ίδιο τόν Anderson ή στίς έφημερίδες πού δημοσίευσαν τό άρθρο του, όπως θά ήταν αναμενόμενο εάν ήθελε νά άποσειεί τις κατηγορίες και νά άποκαταστήσει τό όνομά του, ο Νάτσινας επέλεξε νά άπευθυνθεί ιδιωτικώς στο Πανεπιστήμιο πού εργαζόταν ο Σταύρου, επιχειρώντας μία προσωπική έπίθεση έναντιόν του, και μάλιστα σέ μία κρίσιμη στιγμή γα τήν καριέρα του: ή έπιστολή έφτασε δύο ήμέρες προτού κριθεί ή βαθμολογική του εξέλιξη από τά άρμόδια πανεπιστημια-

κά όργανα¹²². Τήν ίδια περίοδο έπίσης, ο Έλληνοαμερικανός καθηγητής συνεργαζόταν πυρετωδώς μέ τούς Δημήτριο Παπασπύρου και Γεώργιο Ράλλη, εν όψει τής επικείμενης κατάθεσης τους στην άρμόδια Έπιτροπή Έξωτερικών Σχέσεων του Κογκρέσου, και ή έπιστολή θά μπορούσε νά στοχεύει στή δημιουργία ενός αντιπερισπασμού¹²³. Ο ιδιωτικός και εκτός δημοσιότητας χαρακτήρας του έγχειρήματος δείχνει πάντως ότι στόχος ήταν μάλλον ένα υπόγειο κτύπημα εις βάρος του Σταύρου, παρά ή άποφασιστική άπόσειση των κατηγοριών. Νά σημειωθεί, χάριν παραλληλισμού, ότι ειχε επιχειρηθεί επανειλημμένα νά ύποσκαφθεί τό κύρος και του έτέρου «ενοχλητικού» παράγοντα στην ύπόθεση αυτή, του δημοσιογράφου Ηλία Δημητρακόπουλου.

(II) Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, είναι δεδομένο ότι ή διατριβή του Σταύρου αναφερόταν στο ρόλο πού διαδραμάτισαν τά Τάγματα Άσφαλείας ως όργανα των κατακτητών, χωρίς νά αναγράφει όνομαστικά κάποια μέλη τους. Συνεπώς, εάν ο Νάτσινας επιδίωκε πράγματι τήν εκκαθάριση του τοπίου, ή έπίθεση ήταν άστοχη.

(III) Η εν μέρει ανακριβής και άποπροσανατολιστική περιγραφή πού δίνει ο Νάτσινας σέ σχέση μέ τις προβλέψεις του Ν.Δ. 179/69 (στο όποιο αναφερθήκαμε ήδη αναλυτικά), έπιβεβαιώνει πάντως γιά άλλη μιά φορά πόσο δύσκολη ήταν, άκόμη και έπί δικτατορίας, ή οιαδήποτε ευθεία συνηγορία υπέρ των Τ.Α.

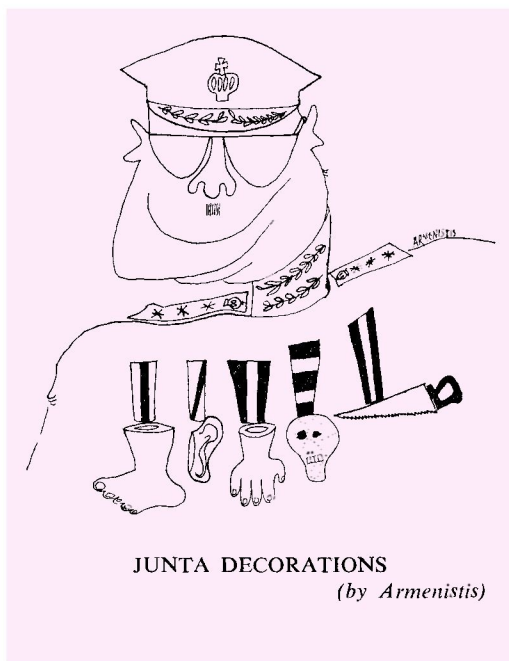
(IV) Είναι προφανές ότι διά του Νάτσινια όμιλει και ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, θεωρώ δέ μάλλον άπίθανο ή παρέμβαση νά έγινε χωρίς προσεννόηση μεταξύ τους.

121. General Alexander Natsinas to Dr. James E. Cheek, 25 Φεβρ. 1972 (άντίγραφο), Άρχείο Α.Κ., φάκελος Νικολάου Σταύρου.

122. Νικόλαος Σταύρου προς Λεονίδα Καλλιβεράκη, 29 Μαρτίου 2006,

Άρχείο Α.Κ., φάκελος Νικολάου Σταύρου.

123. στο ίδιο. Οι καταθέσεις των Παπασπύρου και Ράλλη έλαβαν χώρα στις 7-9 Μαρτίου 1972· βλ. Θ. Α. Κουλουμπής, *ό.π.*, σ. 139.

«Αρμενιστής» [αταύτιστο ψευδώνυμο], π. *Greek Report*, τχ. 6, 'Ιουλ. 1969

Ἄλλωστε ὁ Νάτσινας διατηροῦσε πάντοτε ἄριστες σχέσεις μέ τόν ἄλλοτε ὑφιστάμενό του στήν ΚΥΠ, καί ἡ προστασία πού του εἶχε παράσχει σέ κρίσιμες ἐποχές δέν ἔμεινε χωρίς ἀνταπόδοση: Ἐπί δικτατορίας διορίστηκε μέλος τῶν ΔΣ τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας καί τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος «Βασιλεὺς Παῦλος», ἀλλά καί πρόεδρος

124. Τό 1948-1949 στή Δ.Ε. τοῦ ΙΔΕΑ ἀνήκαν οἱ Κωνσταντῖνος Καραβίτης, Ἀλέξανδρος Νάτσινας, Νικόλαος Γωγούσης, Στυλιανός Τζουβάρας, Γεώργιος Μπάλας καί Ἰωάννης Καραμπότσος, σύμφωνα μέ τό ἀνακριτικό πόρισμα τοῦ ταγματάρχη Ζωζωνάκη, εἰσηγητοῦ Διαρκoῦς Στρατοδικείου Ἀθηνῶν, ἐφ. *Ἐλευθερία*, 25 Ἰαν. 1951.

τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή, εἶναι (δευτερευόντως) ἐνδιαφέρον ὅτι μέ τήν ἐπιστολή του ὁ Νάτσινας, ἐνῶ καλύπτει πέραν τοῦ ἑαυτοῦ του καί τόν Γ.Π., ἀφήνει σέ ἀντιδιαστολή –διά τῆς σιωπῆς– ἔκθετο τόν ἄλλοτε ἐν συνωμοσία σύντροφό του στή Διοικoῦσα Ἐπιτροπή τοῦ ΙΔΕΑ¹²⁴ στρατηγό Νικόλαο Γωγούση, ὑπασπιστή τοῦ Παπάγου, ὁ ὁποῖος εἶναι τό τρίτο πρόσωπο πού καταγγέλλεται γιά συνεργασία μέ τούς Ναζί στό ἄρθρο τοῦ Anderson.

(V) Χάριν τῆς ἱστορίας, νά σημειώσουμε πάντως ὅτι δέν ἔχουν ἐντοπιστεῖ στοιχεῖα, τά ὁποῖα νά τεκμηριῶνουν συνεργασία τοῦ Νάτσινας μέ τούς Γερμανούς. Τό μόνο πού εἶναι γνωστό γι' αὐτόν τόν (βενιζελικοῦ παρελθόντος) ἀξιωματικό ἐκείνη τήν ἐποχή, εἶναι ἡ σύλληψή του τόν Νοέμβριο τοῦ 1943 ἀπό τόν ΕΛΑΣ στήν Εὐβοία (πιθανόν ἐνῶ ἀναζητοῦσε τρόπο νά φύγει στή Μέση Ἀνατολή), μέ τήν κατηγορία τῆς κατασκοπίας (ἄσαφῶς, ἀλλά πού συνήθως ὑπαινισσόταν σχέσεις μέ τήν Intelligence Service). Αφῆθηκε ὅμως ἐλεύθερος, μετά ἀπό πιέσεις πού ἄσκησε στόν πολιτικό ἐπίτροπο τοῦ 7ου Συντάγματος τοῦ ΕΛΑΣ Γ. Καλέμη («᾽Θβρυ») ὁ στρατιωτικός διοικητής του ταγματάρχη Ἰωάννης Σταματάκης («Λακκιώτης»). Σύμφωνα μέ μιὰ πληροφορία, ὁ ᾽Θβρυ πείστηκε νά συναίνεσει στήν ἀπελευθέρωση τοῦ Νάτσινας, στό βαθμό πού ὁ τελευταῖος θεωρήθηκε –σωστά ἢ ὄχι– «συνεργάτης τῶν Ἀμερικανῶν»¹²⁵, γεγονός πού τήν ἐποχή ἐκείνη ἀκόμη δέν εἶχε ἀρνητική χροιά στά αὐτιά τῶν ἀριστερῶν (σέ ἀντίθεση μέ τό «συνεργάτης τῶν Ἀγγλων»).

125. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *δ.π.*, τ. 7, σ. 274, 311. Ὁ Γρηγοριάδης φαίνεται ὅτι γνώριζε τήν ὑπόθεση ἀπό πρῶτο χέρι, γιατί τότε ἦταν (ὡς «Βερμιάος») ἐπιτελάρχης τῆς V Ταξιαρχίας Ἀττικοβοιωτίας, στήν ὁποία ὑπαγόταν τό 7ο Σύνταγμα.

Σύμφωνα με κάποιες φήμες, ο Γ.Π. άποσκήρισε από τά Τάγματα Άσφαλείας Πατριών όταν άντιλήφθηκε ότι πλησίαζε ή κατάρρευση του ναζισμού και ήλθε στην Άθήνα, όπου κατατάχθηκε στη «Χ» του Γεώργιου Γρίβα. Άλλά, «δέν έκανε τό σφάλμα νά κλειστεί στό Θησειό, όπου έγιναν σκληρές μάχες κι έκατοντάδες μέλη τής Χ σκοτώθηκαν. Τουλάχιστον οί παλιοί Χίτες δέν τόν θυμούνται»¹²⁶.

Τήν έπαύριο του πραξικοπήματος του 1967, στις 22 Άπριλίου, ο έμπειρος άναλυτής του State Department Έλληνοαμερικανός Χαρίλαος Λαγουδάκης, βασιζόμενος σέ στοιχειά που του προσκομίστηκαν από την CIA, συνέταξε ένα πρόχειρο βιογραφικό σημείωμα του Γ.Π., στό όποιο σημειώνει: «Είναι άνάγκη νά συγκεντρώσουμε περισσότερες πληροφορίες για τίς σχέσεις του με την όργάνωση “Χ” του Γρίβα και τίς δραστηριότητές του κατά τή γερμανική κατοχή»¹²⁷. Συνεπώς εικάζεται ότι οί πρώτες πληροφορίες τής CIA άνέφεραν –προφανώς χωρίς λεπτομέρειες– κάποια σχέση του Γ.Π. με την «Χ».

Δέν είναι άνευ σημασίας ή παρατήρηση ότι και ή πρώτη διεθνής δημόσια προσέγγιση του παρελθόντος του Παπαδόπουλου, που δημοσιεύεται στην Ευρώπη ένα μόλις χρόνο μετά την επικράτηση του πραξικοπήματος, στις 15 Άπριλίου 1968, από τόν προαναφερθέντα Γάλλο δημοσιογράφο Jean-François Chauvel, άναφέρει αυτή την

έκδοχή: «Ενώ ήταν νέος άνθυπολοχαγός και μετά από μία έξαιρετική στρατιωτική δράση στό άλβανικό μέτωπο που είχε όδηγήσει στην παρασημοφόρησή του, ο Παπαδόπουλος βρέθηκε στην κατεχόμενη Άθήνα και προσχώρησε στον στρατηγό Γρίβα. Άλλά, ή όργάνωση “Χ” του τελευταίου» ... «δέν πολεμούσε διόλου τούς Γερμανούς. Κρατούσε τής δυνάμεις της για τό τέλος του πολέμου, για τό όποιο προετοιμαζόταν εκκαθαρίζοντας κομμουνιστές, τούς όποιους οί καταδρομικές της ομάδες εκτελούσαν τή νύκτα στα σπίτια τους, εκμεταλλεόμενες την άπαγόρευση κυκλοφορίας που είχε επιβάλλει ο κατακτητής και χρησιμοποιώντας όπλα με τά όποια τούς εφοδίαζαν τόσο ή Abwehr [Γερμανική μυστική ύπηρεσία] όσο και ή Intelligence Service, στό πλαίσιο μιås παράδοξης συνέντευξης. Για τόν στρατηγό Γρίβα, ή μεταπολεμική περίοδος είχε μεγαλύτερη σπουδαιότητα από τόν ίδιο τόν πόλεμο»¹²⁸. Στό μνημόνιο, εξάλλου, του Νικόλαου Σταύρου που προαναφέραμε επίσης (και τό όποιο ύπενθυμίζουμε ότι συνετάγη τό 1969), μεταξύ τών όπαδών του καθεστώς καταγράφονται, δίπλα στους συνεργάτες τών Γερμανών, και όρισμένα άτομα που τό 1944 άνήκαν «στην όργάνωση “Χ” υπό τόν Γεώργιο Γρίβα»¹²⁹, χωρίς ώστόσο ρητή άναφορά στον Γ.Π.

Τήν ίδια χρονιά (1969) κυκλοφόρησε, όπως είπαμε, άλλο ένα βιβλίο για την Έλλάδα από τόν Βρετανό Kenneth Young, ο όποιος, άναφερόμενος στην κατοχική

126. «Η άνατομία τών μεγάλων τής Χούντας», έφ. *Τά Νέα*, 23 Ιουλ. 1975. Δύο όλομέτωπες αίματηρές συγκρούσεις καταγράφονται μεταξύ τών δυνάμεων του ΕΛΑΣ και τών μελών τής «Χ» τήν εποχή εκείνη, ο μεγαλύτερος αριθμός τών όποιων είχε συγκεντρωθεί στην περιοχή του Θησειού, τίς παραμονές τής άπελευθέρωσης. Η πρώτη έλαβε χώρα στις 8 και 9 Όκτωβρίου 1944 και ή δεύτερη στις 3 και 4 Δεκεμβρίου, που είχε ως άποτέλεσμα την εκκένωση τής περιοχής από τούς Χίτες.

127. Lagoudakis, «Biographical report on G. Papadopoulos», όπως δημοσιεύ-

εται από τόν Α. Παπαγελά, *Ό βιασμός τής Έλληνικής Δημοκρατίας-Ό Άμερικανικός παράγον, 1947-1967*, Άθήνα 1997, σ. 323.

128. Jean-François Chauvel, *La Grèce à l'ombre des épées*, Παρίσι 1968, σ. 27-28. Ό Γάλλος δημοσιογράφος φαίνεται νά τοποθετεί τό γεγονός τής προσχώρησης του Γ.Π. στη «Χ» κατά τό έτος 1942.

129. N. A. Stavrou, «A report on the present Greek situation», σ. 10, Άρχείο Α.Κ., φάκελος Νικόλαου Σταύρου.

δράση του Γ.Π., υποστηρίζει, επίσης, ότι ο Γ.Π. έπι κατοχής υπήρξε μέλος τής «Χ»¹³⁰. Άλλά και πρόσφατα σχετικά, με άφορμή τό θάνατο του Γ.Π. τόν Ιούνιο του 1999, ό Άλέξης Παπαχελής (πιθανότατα έπηρεασμένος από τό βιογραφικό σημείωμα διά χειρός Λαγουδάκη, που εκείνος είχε πρώτος έντοπίσει) έγραψε ότι ό Παπαδόπουλος «πολέμησε στή διάρκεια τής κατοχής στή φασιστική όργάνωση “Χ”»¹³¹.

Αυτή ή σχέση προϋποθέτει βέβαια ότι ό Γ.Π. θά έπρεπε νά βρισκόταν, ή νά βρέθηκε πάντως σέ κάποια φάση, στήν περιοχή τής πρωτεύουσας και, στό βαθμό αυτό, άποκοτουν στά μάτια μου σημασία δύο δευτερεύοντα

έρωτήματα που παραμένουν έκκρεμη. Τό πρώτο άναφέρεται στήν παρουσία του στήν Άθήνα τό 1942, άφου φέρεται νά τέλεσε τότε τό γάμο του στήν Νέα Φιλαδέλφεια¹³², παρουσία που επιβεβαιώνεται και από άλλη, άνεξάρτητη, πηγή¹³³. Σέ συνάρτηση με τά προηγούμενα πρέπει νά εξεταστούν, άφενός μόν ή δράση του Κουρκουλάκου στήν Άθήνα στήν πρώτη φάση τής κατοχής, προτου άσχοληθεί με τά Τάγματα Άσφαλείας στήν Πελοπόννησο¹³⁴, και άφετέρου ή (ύστερη) πληροφορία του Φοίβου Γρηγοριάδη ότι ό Γ.Π. στό τέλος τής κατοχής «καταφεύγει στήν Άθήνα, όπου κρύβεται στή Στρατιωτική Διοίκηση (ταξίαρχος Κατσώτας)»¹³⁵.

130. Kenneth Young, *The Greek Passion: A Study in People and Politics*, Λονδίνο 1969, σ. 331, όπως παρατίθεται από τόν Τ. Κωστόπουλο, ό.π., σ. 145. Άς προστεθεί παρενθετικά στό σημείο αυτό ότι στήν επίσημη στρατιωτική ιστορία τής περιόδου τής άπελευθέρωσης, που όπως άναφέραμε ήδη, εκδόθηκε μεσοϋντος τό 1973, άναφέρεται ότι «δσον άφορά τήν όλιν τών Άθηνών, ή μόνη ύπολογίσιμος [τό θέρος του 1944] εκ τών λοιπών άπομεινασών μαχητικών όργανώσεων ήτο ή Έθνική Όργάνωσις Χ, ήτις ήτο άρκούντως έξοπλισμένη και ήλεγχεν ώρισμένην περιοχήν τών Άθηνών (Θησείων)». Σημειώνονται έν συνεχεία συνοπτικά οι συγκρούσεις ΕΛΑΣ-«Χ» στήν περιοχή του Θησειού, χωρίς ώστόσο νά δοθεί ιδιαίτερη έκταση στό ρόλο τής όργάνωσης και του συνταγματάρχη –τότε– Γρίβα στα Δεκεμβριανά: βλ. ΑΣ/ΔΙΣ, *Η άπελευθέρωσις τής Ελλάδος*, ό.π., σ. 24.

131. έφ. *Τό Βήμα*, 28 Ιουν. 1999.

132. Πρόκειται για τόν πρώτο γάμο του με τήν Νίκη Βασιλειάδου. Ό τόπος (Νέα Φιλαδέλφεια) και ό χρόνος (1942) τέλεσης προκύπτουν από τήν άγωγή διαζύγιου (ύπ' άρ. 10209/1969 του Πρωτοδικείου Άθηνών) που υπέβαλε στις 19 Σεπτ. 1969, ή Νίκη, σύζυγος Γ. Παπαδοπούλου, μέσω του δικηγόρου Βασιλείου Άνδρουτσόπουλου (άδελφου του Άδαμάντιου), κατά του συζύγου τής. Η άγωγή αυτή συζητήθηκε στις 15 Όκτ. 1969, όμοϋ με άναγωγή του Γ.Π., επικαλούμενη «ύσσημονία χαρακτήρων» και στις 6. Νοεμ. 1969 κηρύχθηκε λελυμένος ό γάμος (χρόνος ρεκόρ). Τέσσερις μήνες άργότερα, στις 5 Μαρτίου 1970, τέλεστηκε ό δεύτερος γάμος του με τήν Δέσποινα Γάσπαρη, με πλήρη μυστικότητα στό σπίτι του Ψυχικού, χωριστατούντων του Άρχιεπισκόπου Ίερωνύμου και τών Μητροπολιτών Θεσσαλονίκης και Ένόπλων Δυνάμεων και με κουμάρο τόν συμπραξικοπηματία και ήδη τότε ύποδιευθυντή τής ΚΥΠ, Μιχαήλ Ρουφογάλη: βλ. έφ. *Βραδυνή*, 26 Αύγ. 1974.

133. Σέ πρόσφατη συνέντευξή του (10 Μαΐου 2006) στόν Τάσο Σακελλαρόπουλο και τόν συγγραφέα του παρόντος, ό στρατηγός Νικόλαος Παπανικολάου,

άνθρωπολαγός τότε του πεζικού που διέμενε στήν Άθήνα, άνέφερε ότι ό Γ.Π. βρισκόταν στήν πρωτεύουσα περί τά τέλη του 1942 και διέμενε σέ ένοικιαζόμενο σπίτι στή Νέα Σμύρνη.

134. Υπάρχει μία καταγγελία, που είχε διατυπωθεί ήδη από τό καλοκαίρι του 1944 από πλευράς του ΚΚΕ, σύμφωνα με τήν όποία «ό Κουρκουλάκος, από τους ιδρυτές τής Χ, είναι τώρα έκκεφαλής Συνοτος Τσολιάδων στήν Πάτρα»: *Προδότες και έγκληματίες*, Θεσσαλία, εκδ. *Ριζοσπάστη*, άνατύπωση *Κόκκινης Σημαίας*, 1944, σ. 20. Έάν δέν πρόκειται άπλώς για μία ρητορική πομφόλυγα μέσα στό καμίνι τών συγκρούσεων του 1944, και ύπάρχει όντως κάποια πραγματική βάση σέ αυτόν τόν ισχυρισμό, τότε προστίθεται μία νέα διάσταση στό πρόβλημα που μάς άπασχολεί. Σύμφωνα πάντως με άλλη κατοική άναφορά του Μαΐου του 1943, ό αντίσυνταγματάρχη Κουρκουλάκος άνήκε τότε στή φασιστική ΕΣΠΟ, τή γνωστή όργάνωση (τής όποίας ή σφραγίδα έφερε τήν Έλληνική σημαία συνδυασμένη με τόν άγκυλωτό σταυρό), που διεξήγαγε άντικομμουνιστικό και άντιεβραϊκό άγώνα, χρηματοδοτούμενη άνοικτά από τήν Γκεστάπο: βλ. Υπηρεσία Πληροφοριών «Κατάλογος τών έν Ελλάδα Έθνικών Όργανώσεων», Μάιος 1943, ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Άρχαία Έθνικής Άντίστασης* ό.π., τ. 7, σ. 51-72.

135. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, *Οί Προσφυργοί τής Ελλάδος*, ό.π., τ. 3, σ. 1060-1062. Ό συνταγματάρχη Πανσανίας Κατσώτας άντικατέστησε τόν ύποστράτηγο Παν. Σηπλιωτόπουλο στή Στρατιωτική Διοίκηση Άττικής στις 23 Όκτ. 1944. Παρέμεινε στή θέση αυτή (που μετονομάστηκε στις 15 Ίαν. 1945 σέ Στρατιωτική Διοίκηση Άθηνών) μέχρι τίς 30 Ίουν. 1945. Αυτό, πάλι, πρέπει ίσως με τή σειρά του νά συσχετισθεί με μία πληροφορία που περιέχεται στήν έπίσημη στρατιωτική ιστορία τής περιόδου τής άπελευθέρωσης, σύμφωνα με τήν όποια, ή μεταφορά στήν Ίταλία τών Πατριών ταγματασφαλιτών, από τό στρατόπεδο του Άράζου που είχαν άρχικά περιορισθεί, έγινε μέσω Κερατσινίου: «Διά πλοιαριών μετεφέρθησαν εις τόν όρμον Κερατσινίου Πειραιώς» ...

Αυτές οι παρατηρήσεις ίσως βοηθούν να έρμηνευθούν κάποια πράγματα, όπως:

α' Ότι η άνακίνηση του ζητήματος της σχέσης του Γ.Π. με τα Τάγματα Ασφαλείας –καί η πρώτη φορά που αναφέρεται με σαφήνεια ή προέλευση της πληροφορίας– προήλθαν από πηγές της «Χ» (γεγονός που πρέπει να διαβαστεί όπωςσδήποτε σε συνδυασμό με τη σύγκρουση του Γ.Π. την περίοδο 1967-1973 με τον Γρίβα), και

β' Η συνεπαγόμενη αδυναμία του Γ.Π., όταν κατηγορείται για τα Τάγματα, να επικαλεστεί αποφασιστικά την τυχόν δράση του στη «Χ», δεδομένης ακριβώς αυτής του της σύγκρουσης με τον Γρίβα, η οποία διήρκεσε σε όλη σχεδόν την περίοδο της έπταετίας.

Η διαμάχη μεταξύ Γρίβα και Παπαδόπουλου ξέσπασε με άφορμή τα γνωστά γεγονότα της Κοφίνου του 1967. Ο Γρίβας, διοικητής τότε της Κυπριακής Έθνοφρουράς, θεώρησε ότι το καθεστώς των Αθηνών τον άφησε άκαλυπτο, φορτώνοντάς του αποκλειστικά την ευθύνη της κλιμάκωσης των επιχειρήσεων που προκάλεσε την όξυνση των Έλληνοτουρκικών σχέσεων και την Αμερικανική παρέμβαση, με αποτέλεσμα την ανάκληση της Έλληνικής μεραρχίας αλλά και του ίδιου του Γρίβα από την Κύπρο, στις 11 Νοεμβρίου 1967. Φθάνοντας στην Αθήνα, ο Γρίβας τέθηκε ουσιαστικά σε κατ' οίκον περιορισμό και άρχισε να έκτοξεύει προς πάσα κατεύθυνση τα δηκτικά του σχόλια.

Την εποχή εκείνη κυκλοφόρησε και η πρώτη

«άντιχουντική» προκήρυξη των γριβικών, ένα ιδιαίτερα επιθετικό κείμενο, στο οποίο υπάρχει η χαρακτηριστική και πολλά ύπονοουσα φράση: «Ο ΔΙΓΕΝΗΣ έσωσε την Ελλάδα τό 1944. ΕΣΕΙΣ [: Συνταγματάρχαι των Αθηνών] την έντροπιάσατε»¹³⁶. Νά υπενθυμίσουμε παρενθετικά στο σημείο αυτό ότι, παρά τον λυσσώδη αντικομμουνισμό του και την γνωστή άντεαμική του δράση, ο Γρίβας δέν είχε δεχθεί τό 1944 νά ένταχθούν αυτός και οι άνδρες του στα Τάγματα Ασφαλείας, με αποτέλεσμα νά έλθει σε προστριβές με την κυβέρνηση Ράλλη¹³⁷.

Έπιστρέφοντας στην κρίση του 1967, νά σημειώσουμε ότι στις 13 Δεκεμβρίου, στην Κυπριακή έφημερίδα *Πατρίς*, ο στενός συνεργάτης του Γρίβα δημοσιογράφος Σπύρος Παπαγεωργίου προχώρησε σε προσωπική επίθεση άπευθείας κατά του Γ.Π.: «Και ταύτα μέχρι της στιγμής κατά την όποian εισέβαλεν εις τον έθνικόν στίβον ως μετεωρόλιθος ο “έπαναστάτης” κ. Γ. Παπαδόπουλος, άνηρ άπεριορίστου προσωπικής φιλοδοξίας και πρωτοφανούς ένδοτικότητας εις τά έθνικά θέματα»¹³⁸.

Κατά τη διάρκεια του 1968, ο Γρίβας άποπειράθηκε μάλιστα νά όργανώσει κίνημα κατά του Παπαδόπουλου στην Ελλάδα. Τό έγχείρημα –όχι ιδιαίτερα σοβαρό στη σύλληψή του– κατέρρευσε πριν καν εκδηλωθεί, με τη σύλληψη τον Σεπτέμβριο του 1968 των βασικών γριβικών που είχαν έμπλακει στην προετοιμασία του. Μεταξύ των συλληφθέντων ήταν και οι Λευτέρης Παπαδόπουλος και Κοσμάς Μαστροκόλιας¹³⁹. Η περίπτωση του τελευταίου

«Έν συνεχεία ούτοι μετεφέρθησαν εκ Κερατσινίου εις Συρακούσας της Σικελίας, εκείθεν εις Τάραντα και τελικώς εις περιοχήν Γκούμο της Νοτίου Ιταλίας, ένθα Αξιωματικοί και όπλίται ένκεκλείσθησαν εις στρατόπεδον» βλ. ΑΣ/ΔΣ, *Η άπελευθέρωσις της Ελλάδος και τά μετά ταύτην γεγονότα (Ιούλιος 1944-Δεκέμβριος 1945)*, Αθήνα 1973, σ. 70, 371, 383.

136. Σ. Παπαγεωργίου, *Έπιχείρησι Κοφίνου*, Αθήνα 1987, σ. 142.

137. Βλ. ΓΕΣ/ΔΣ, *Άρχεία Έθνικής Άντίστασης*, ό.π., τ. 7, σ. 228-229.

138. Σ. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 143.

139. *Η ζωή και τό έργο του Γεωργίου Γρίβα Διγενή*, Πρακτικά Συμποσίου, Λευκωσία 1995, σ. 110· Μακάριος Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ Β' και CIA, Τό έλληνοτουρκικό παρακράτος στην Κύπρο*, Λευκωσία 2002, σ. 80-81.

παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί είχε υπάρξει στενός συνεργάτης του Γρίβα από την περίοδο της κατοχής, στέλεχος της «Χ» και στή συνέχεια της ΕΟΚΑ. Σύμφωνα με τον ταγματάρχη των ΛΟΚ (καί κατοπινό αρχηγό της ΕΟΚΑ Β') Γεώργιο Καρούσο, πού επίσης συμμετείχε στην κίνηση, ο Μαστροκόλιας κατά τη διάρκεια της κράτησης του στην ΕΣΑ ήρθε σε συνεννόηση με τον Δημήτριο Ίωαννίδη και έκτοτε δρούσε ως όργανο του τελευταίου στις τάξεις των γριβικών¹⁴⁰.

Η «βεντέτα» των ακραίων γριβικών με τον Παπαδόπουλο συνεχίστηκε με σκαμπανεβάσματα τά επόμενα χρόνια, με μόνο διάλειμμα τό διάστημα Σεπτεμβρίου 1971-Φεβρουαρίου 1972, όταν ή ΕΟΚΑ Β' και ή Χούντα συνεργάστηκαν δραστήρια με στόχο νά ανατρέψουν τον Μακάριο, αρχικά με στρατιωτικό πραξικόπημα και στή συνέχεια μέσω των τριών Κυπρίων μητροπολιτών. Μετά την άποτυχία του σχεδίου τους και την απόφαση του Παπαδόπουλου νά συμβιβαστεί με τον Μακάριο και νά εγκαταλείψει τά σχέδια περί «Ενώσεως», ή «βεντέτα» αναζωπυρώθηκε, καθώς ο Γρίβας αισθάνθηκε για άλλη μία φορά «προδομένος» από τό καθεστώς των Αθηνών και, τον Μάρτιο του 1972, ενημέρωνε τον Καρούσο ότι «ή χούντα κινείται έναντίον μας»¹⁴¹. Η μεταξύ τους κρίση αποκορυφώθηκε τό καλοκαίρι του 1973, με αποτέλεσμα, στις 24 Αυγούστου, ο Παπαδόπουλος νά αποδοκιμάσει πλέον για πρώτη φορά δημοσίως και ρητά «τάς ενεργείας της παρανόμου οργανώσεως του στρατηγού Γρίβα, αι

όποιαί και ύπονομεύουν την πολιτικήν του Έθνικου Κέντρου»¹⁴². Ο Γρίβας άντέδρασε τρεις ήμέρες άργότερα με προκήρυξη, στην οποία άπευθυνόταν προσωπικά στον Γ.Π., δηλώνοντας ότι «Από τή μία ήμεθα ΗΜΕΙΣ, ή άληθινή Έλλάδα και ή έλευθερη Έλληνική Κύπρος. Από τήν άλλην οι άνθέλληνες και οι προδώσαντες τήν Έθνικήν Ίδέαν. Έπροτιμήσατε νά ύποστηρίξετε τους δευτέρους»¹⁴³. Μία έβδομάδα άργότερα, ο Σπύρος Παπαγεωργίου δημοσίευε με προτροπή του Γρίβα ένα πρωτοσέλιδο άρθρο στην έφημερίδα *Έθνική*, υπό τον πηχουάιο τίτλο «ΝΑ ΦΥΓΗ Ο ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ- Έντονος άξίωσις όλων των Έλλήνων»¹⁴⁴.

Υπενθυμίζουμε – με έμφαση – ότι τό δημοσίευμα της βρετανικής έφημερίδας *Observer* πού άποδίδει σε γριβική πηγή τήν πληροφορία περί δράσης του Γ.Π. στά Τάγματα Άσφαλείας, χρονολογείται από εκείνη ακριβώς τήν περίοδο (καλοκαίρι 1973).

Αντί συμπεράσματος

Από τήν ένδελεχή έρευνα του συνόλου του προαναφερθέντος ύλικου προκύπτει ότι ή φήμη της έμπλοκής του Γ.Π. με τά Τ.Α. βασίστηκε (χρονολογικά) στά έξής δεδομένα, πού συνοψίζονται για μία άκόμη φορά έδω:

Ο διορισμός στις 13 Φεβρουαρίου 1969 στην διοίκηση της ΑΤΕ του 76χρονου ύποστράτηγου Ν. Κουρκουλάκου προκάλεσε άίσθηση, ιδιαίτερα μετά τήν «έπιθετική» δη-

140. Μ. Δρουσιώτης, *δ.π.*, σ. 81.

141. στο *ίδιο*, σ. 204.

142. έφ. *Ο Φιλελεύθερος Λευκωσίας*, 25 Αυγ. 1973· Μ. Δρουσιώτης, *δ.π.*, σ. 294-295.

143. Στην ίδια προκήρυξη ύπήρξε μεταξύ των άλλων και μία κωμικοτραγική επίκληση της ιεραρχίας: «Όταν ύμεις είσθε άπλους άνθροπολογαγός, ήμεις, ως

Έπιτελής εις τό Γραφείον Έπιχειρήσεων του Γενικού Έπιτελείου, μετέσχον εις τήν προπαρασκευήν του πολέμου κατά της Ίταλίας»: Παναγιώτης Παπαδημήτρης-Πέτρος Πετρίδης, *Ιστορική Έγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1878-1978*, τ. 14, σ. 309· Μ. Δρουσιώτης, *δ.π.*, σ. 295-296.

144. *Έθνική* Λευκωσίας, 4 Σεπτ. 1973· Μακάριος Δρουσιώτης, *δ.π.*, σ. 297-298.

μόσια προβολή, ἐκ μέρους τοῦ νεοδιορισμένου, τῆς κατοικησῆς του δράσης ὡς διοικητῆ τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας Πατρῶν καί σέ συνδυασμό μέ τήν ἐπίσης δημόσια διαβεβαίωση ὅτι ὁ διορισμός του ὑπῆρξε προσωπική ἐπιλογή τοῦ Γ.Π.

Οἱ ἐντυπώσεις αὐτοῦ τοῦ διορισμοῦ δέν εἶχαν ἀκόμη κοπάσει ὅταν δύο μῆνες ἀργότερα, στίς 25 Ἀπριλίου 1969, δημοσιεύθηκε τό Νομοθετικό Διάταγμα 179/69 «περί Ἐθνικῆς Ἀντιστάσεως», τό ὁποῖο, μεταξύ τῶν ἄλλων, προχωροῦσε σέ μιά (ἐμμεση ἔστο) ἀναγνώριση τῆς «ἀντιστασιακῆς» δράσης τῶν ταγματασφαλιτῶν.

Τήν ἴδια περίοδο βρέθηκε στήν Ἀθήνα ἡ Γαλλίδα ἀνταποκρίτρια Brigitte Friang, ἡ ὁποία ἀποτύπωσε τό κλίμα πού εἶχε δημιουργηθεῖ ὑπό τήν ἐπήρεια τῶν πρόσφατων αὐτῶν ἐξελίξεων, στό σχετικό ἄρθρο της πού δημοσιεύθηκε στή *Monde Diplomatique* τό Μάιο τοῦ 1969, γράφοντας ὅτι «κάποιες κακές γλῶσσες» ἀνέφεραν ὅτι, κατά τή διάρκεια τῆς κατοχῆς, ὁ Παπαδόπουλος ὑπῆρέτησε ὑπό τόν ταγματάρχη Κουρκουλάκο στά Τάγματα Ἀσφαλείας. Μέ βάση, δηλαδή, τό ἐρμηνευτικό σχῆμα πού προτείνω, τό δημοσίευμα αὐτό εἶναι προϊόν τῶν ἐντυπώσεων πού προκάλεσαν τά δύο ἀμέσως προηγθέντα γεγονότα καί, ὅλα μαζί, σέ διάστημα μόλις τριῶν μηνῶν, δημιούργησαν μιά συμπαγή βάση πάνω στήν ὁποία θεμελιώθηκε τό ἐπίμαχο ζήτημα.

Μετά ἀπό πέντε μῆνες, στίς 27 Ὀκτωβρίου 1969, κατετέθη στό Ἀμερικανικό Κογκρέσο τό μνημόνιο τοῦ Νικόλαου Σταύρου (πρόϊόν ἐπίσης ἐπιτόπιας ἔρευνας καί ἐπαφῶν), στό ὁποῖο περιλαμβανόταν ἡ διαπίστωση τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ πολιτικοῦ ἐπιστήμονα ὅτι, μεταξύ τῶν ὁπαδῶν τῆς χούντας, περιλαμβάνονταν ἄτομα πού «φέρουν τό στίγμα τῆς συνεργασίας μέ τούς Γερμανούς».

Δύο χρόνια ἀργότερα, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1971, ὁ

[Ἀταύτιστο], π. *Greek Report*, τχ. 12, Ἰάν. 1970

Chris M. Woodhouse σχολίασε τό γεγονός ὅτι «οἱ στρατοκράτες» τῆς Χούντας, τῶν ὁποίων ἡ δράση κατά τήν περίοδο τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς «στήν καλύτερη περίπτωση ἦταν ἀσήμαντη», ἀπέφευγαν συστηματικά νά ἀναφερθοῦν στήν ἀντίσταση. Ἀργότερα (τό 1973), ἡ τοποθέτησή του σκλήρυνε ἀκόμη περισσότερο, καθώς συνέδεσε ρητά τό γεγονός ὅτι ἡ ἐπίσημη χουντική προπαγάνδα ἐλαχιστοποιοῦσε τίς ἀναφορές στή Γερμανική κατοχή καί τά δεινά της, μέ τήν ἐνδεχόμενη ἀνησυχία τοῦ δικτάτορα «μήπως κάποια ἡμέρα συμπληρωθοῦν τά κενά στήν ἐπίσημη βιογραφία του». Αὐτές οἱ διαπιστώσεις δέν ὀδήγησαν πάντως τόν ἴδιο τόν Woodhouse νά υἱοθετήσῃ τελικά τήν ἄποψη ὅτι ὁ Γ.Π. ὑπῆρέτησε στά Τ.Α., γι' αὐτό καί δέν τήν συμπεριέλαβε στό μεταγενέστερο βιβλίο του, πού ἐκδόθηκε τό 1985.

Αὐτό τό «ξαναγράψιμο τῆς ἱστορίας» ἐνόηλε ἀκόμη καί δεξιούς «ἐθνικόφρονες», ὅπως τόν παλαίμαχο ὄπλαρχηγό τοῦ ΕΔΕΣ Ἀλέκο Παπαδόπουλο, πού ἔφθασε στό σημεῖο, τόν Αὐγούστο τοῦ 1971, νά ὑπαινιχθεῖ δημόσια ὅτι οἱ κρατοῦντες ἀποσιωποῦν τήν

ἀντίσταση ἐπειδή «αἰσθάνονται ἀμηχανίαν».

Στίς 16 Νοεμβρίου 1971, ὁ Jack Anderson, μέ τὸ ἄρθρο τοῦ «Greek Junta and Taint of the Nazis», πού δημοσιεύθηκε στήν *Washington Post* (καί ἄλλοῦ) προσέθεσε στά προαναφερόμενα δύο νέους ἰσχυρισμούς: ἀφενός μιὰ «ἐμπιστευτική» δήλωση τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ Philips Talbot ὅτι «γνωρίζουμε ὅτι κάποιοι [ἀπό τούς συνταγματάρχες] ὑπῆρξαν συνεργάτες [τῶν Γερμανῶν]» –δήλωση τήν ὁποία ὁ Talbot ἀμφισβήτησε ὅτι εἶχε κάνει– καί ἀφετέρου μιὰ μή διασταυρωμένη πληροφορία ὅτι ὁ σταθμάρχης τῆς CIA στήν Ἀθήνα James Potts διέθετε πολλές ἀναφορές γιά τὸ ναζιστικό παρελθόν τῆς Χούντας (χωρίς λεπτομέρειες).

Δύο χρόνια ἀργότερα, τήν 1η Ἰουλίου 1973, ὁ Βρετανός δημοσιογράφος Charles Foley δημοσίευσε ἕνα ἄρθρο στὸν *Observer*, σύμφωνα μέ τὸ ὁποῖο ἕνας σύντροφος τοῦ Γρίβα «ἐπιβεβαίωσε τίς πληροφορίες» ὅτι ὁ Παπαδόπουλος ὑπηρετήσε σέ ἕνα Τάγμα Ἀσφαλείας. Αὐτὸ θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν δημοσιογράφο ὅτι σχετίζεται εὐθέως μέ τήν ἐκμυστήρευση ἑνός (ἀνώνυμου) στρατιωτικοῦ συμβούλου τῆς Ἀμερικανικῆς πρεσβείας, ὅτι τὸ παρελθόν τοῦ Γ.Π. ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα χαρτιά τῆς Washington ἔναντι τοῦ καθεστώτος, γιατί «ὑπάρχουν ντοκουμέντα στήν Washington πού δέν θά ἤθελε νά ἔρθουν στό φῶς».

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἄρθρου τοῦ *Observer* ἀναδημοσιεύθηκε αὐθημερόν στούς *New York Times*. Ἀπὸ ἐκεῖ τὸ πῆρε ὁ ἀναλυτῆς Richard F. Grimmett καί τὸ συμπεριέλαβε στίς 18 Φεβρουαρίου 1975 στό μνημόνιό του γιά τὴ συγκεκριμένη δράση τῆς CIA (πού δημοσιεύθηκε τὸν ἐπόμενο χρόνο μέ τίτλο *Reported foreign and domestic covert activities of the United States Central Intelligence Agency 1950-1974*), σημειώνοντας ὅτι

ἡ CIA διατηροῦσε τὸν ἔλεγχο τοῦ καθεστώτος, ἐπειδή διέθετε τεκμηρίωση τῆς «συνεργασίας τοῦ Παπαδόπουλου μέ τούς Ναζί κατά τήν περίοδο τοῦ πολέμου».

Σέ αὐτά τὰ δεδομένα, πού εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας κατά τὴ διάρκεια τῆς δικτατορίας, προστέθηκαν ἀκόμη δύο μετὰ τὴν μεταπολίτευση. Πρῶτον, ὁ στρατηγὸς Σπαῆς, καταθέτοντας ὡς μάρτυς στὴ δίκη τῆς ἐφημερίδας *Χριστιανική*, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1974, ὑποστήριξε ὅτι τόσο ὁ Γ.Π., ὅσο καί ὁ ἀδελφός του εἶχαν ὑπηρετήσει στό Τάγμα Ἀσφαλείας Πατρῶν. Δεύτερον, στό πλαίσιο ἑνός ἀφιερώματος τῶν *Νέων*, δημοσιεύθηκε στίς 22 Ἰουλίου 1975 ἡ δημοσιογραφικὴ πληροφορία ὅτι ὁ (νεκρὸς ἤδη) στρατηγὸς Περιβολιώτης εἶπε (δέν ἀναφέρεται σέ ποιόν) ὅτι εἶχε διαβάσει μιὰ ἀναφορά τοῦ Κουρκουλάκου, στήν ὁποία ὁ τελευταῖος «ἐξυμνοῦσε τὸν Γεώργιο Παπαδόπουλο γιά τὴν ἀπόδοσή του στό Τάγμα Ἀσφαλείας, ὅπου ὑπηρετοῦσε στό Β' Γραφεῖο».

Κατὰ τὴ γνώμη μου, τὰ προαναφερόμενα δέν ἀποτελοῦν ἐπαρκεῖς ἀποδείξεις ὅτι ὁ Γ.Π. εἶχε καταταγεῖ στό Τ.Α. (φυσικά, τὸ ἐνδεχόμενο αὐτὸ δέν ἀποκλείεται καί τὸ ζήτημα παραμένει ἀνοικτό). Ἀποτελοῦν ὁμως τὰ παραπάνω, σέ συνδυασμὸ μέ ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα πού σχολιάσαμε ἀναλυτικὰ προηγουμένως, σοβαρὲς ἐνδείξεις ὅτι:

1. Ὁ Γ.Π. δέν εἶχε νά ἐμφανίσει δημόσια κάποια (ἔστω στοιχειωδῶς) ἀξιοπρεπή, δράση ἢ στάση κατά τὴ διάρκεια τῆς κατοχῆς, ὡς μέλος κάποιας ἀντιστασιακῆς ἢ «ἀντιστασιακῆς» ὀργάνωσης, ἀκόμη καί γιά τὰ κριτήρια τῶν περισσοτέρων ἀκροδεξιῶν ἐν συνωμοσίᾳ συντρόφων του καί αὐτὸ τὸ «κενὸ» στὴ βιογραφία του ἦταν ἕνα ζήτημα πού τοῦ δημιουργοῦσε σοβαρὰ προβλήματα (οὐσιαστικά δέν κατάφερε νά βρεῖ ἕναν ἀποτελεσματικὸ τρόπο νά τὸ ἀντιμετωπίσει ὡς τὸ θάνατό του).

2. Ἡ ὁποία σχέσηη τοῦ Γ.Π. μέ τήν «X» παραμένει ἀσαφής καί (ἄν ὑπῆρξε) δέν στάθηκε δυνατόν νά ἀξιοποιηθεῖ ἀπό τόν Γ.Π. ὡς ἄλλοθι ἔναντι τῶν Ταγμάτων, γιά τούς λόγους πού προαναφέραμε.

3. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ ρόλος τοῦ ταξίαρχου Δημήτριου Πατίλη στή συνωμοσία πού κατέληξε στήν 21η Ἀπριλίου, ὑπῆρξε πολύ σημαντικότερος ἀπ' ὅσο (κυρίως λόγω τοῦ πρόωρου θανάτου του) ἔχει καταγραφεῖ στή συλλογική μνήμη καί ἐντύπωση καί ἔχει ἀντίστοιχα ἀναδειχθεῖ στήν κατοπινή βιβλιογραφία. Φαίνεται ὅτι ὁ Πατίλης ἦταν σέ κάποια πρόωμη φάση ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς συνωμοτικῆς ὁμάδας¹⁴⁵. Τό γεγονός αὐτό ὀδήγησε, εὐθύς μετά τό πραξικόπημα, στήν ὑπουργοποίησή του (ἔγινε ὑπουργός Βορείου Ἑλλάδος), πράγμα ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξο, καθῶς δέν προκύπτει κάποια ἐμφανῆς δράση του ἐκεῖνη τῆ βραδιά ἢ στίς προπαρασκευαστικές ἐνέργειες τοῦ ἀμέσως προηγουμένου διαστήματος. Αὐτή ἡ παλαιότερη ἀλλά καίρια συμμετοχή του, σέ συνδυασμό μέ τόν κατοπινό ἀποφασιστικό ρόλο πού διαδραμάτισε στή Θεσσαλονίκη γιά τήν ἀποτυχία τοῦ βασιλικοῦ κινήματος τῆς 13ης Δεκεμβρίου 1967, ὀδήγησε στήν ἀνέλιξή του ἀμέσως μετά στό πόστο τοῦ «ἀντιπροέδρου». Ἡ ἰσχυρή αὐτή θέση του στό πλαίσιο τοῦ καθεστώτος (ὡς τόν θάνατό του τόν Ἰούνιο τοῦ 1970, ἦταν ὁ τρίτος τοῦ κουαρτέτου), σέ συνδυασμό μέ τήν βεβαία δράση του στά Τ.Α., ἐρμηνεύουν ἐνδεχομένως ἐν μέρει τήν εὐνοϊκή ρύθμιση πού προβλεπόταν γιά τούς ταγμασφαλίτες στό Ν.Δ. 179/69.

145. Ὁ ἀντιστράτηγος Φροντιστής ἀναφέρει, ὅτι «στήν ἀρχή τῆς συνωμοσίας ἀρχηγός ἦταν ὁ στρατηγός Μπάλλας, τόν ὁποῖο διεδέχθη ὁ στρατηγός Πατίλης, ἀλλά καί ὑπό τούς δύο, ὁ Παπαδόπουλος ἦταν ὁ ἰθύνων νοῦς»: «Ὁ Ἀμερικανός σχολιαστής Σάνουρος Σουλτσμπέργκερ ἀποκαλύπτει», ἐφ. *Τό Βῆμα*, 4 Αὐγ. 1974. Ἐπίσης τό ὄνομα τοῦ Πατίλη ἐμφανίζεται μαζί μέ ἐκεῖνο τοῦ

4. Ὑπῆρχε προφανῶς ἓνας ἰσχυρός δεσμός μεταξύ Γ.Π. καί Κουρκουλάκου, δεσμός πού δέν δικαιολογεῖται ἀπό τή δημόσια στρατιωτική καριέρα τοῦ Γ.Π., οὔτε καί προκύπτει στό πλαίσιο τῶν συνωμοτικῶν του δραστηριοτήτων ἀπό τήν δεκαετία τοῦ 1950 κ.ἑξ. (ὅπως λ.χ., σέ ἀντιδιαστολή, προκύπτει γιά τόν ἀντιστράτηγο Καρδαμάκη, Ἀρχηγό τοῦ ΓΕΣ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1959-1962, ὁ ὁποῖος εἶχε προστατεῦσει καί προωθήσει τούς συνωμότες, γεγονός πού ἐρμηνεύει ἱκανοποιητικά τό διορισμό του στή διοίκηση τῆς ΔΕΗ τό 1967). Συνεπῶς, αὐτή ἡ σχέση πρέπει νά θεμελιώθηκε ἤ στήν Ἀθήνα τά πρῶτα χρόνια τῆς Κατοχῆς ἤ στήν Ἀχαΐα, ὅταν ὁ Κουρκουλάκος βρισκόταν ἐκεῖ, δηλαδή τό 1944 (ὁ Κουρκουλάκος ἦταν Μανιάτης καί δέν εἶχε προηγουμένως σχέση μέ τήν Πάτρα). Ἐάν ὁ δεσμός αὐτός δέν εἶναι προϊόν μιᾶς τυπικῆς ἐνταξίας τοῦ Γ.Π. στά μάχιμα Τάγματα Ἀσφαλείας, αὐτό πού ἀπομένει εἶναι μιᾶ «ἀντιρωϊκή» λαθραία ἐπιβίωση στή σκιά τοῦ Κουρκουλάκου, σέ διοικητικές θέσεις στή Στρατιωτική Διοίκηση Πατρῶν.

Ἡ ἄποψη αὐτή εἶναι ἡ λιγότερο διαδεδομένη, ἀλλά ἔχει κάποιους ὀπαδούς, ἰδίως μεταξύ ἐκείνων πού διερεύνησαν διεξοδικότερα τό ζήτημα. Στό σχετικό κεφάλαιο τῆς ἀντιδικτατορικῆς ἔκδοσης πού κυκλοφόρησε στή Λωζάνη τό καλοκαίρι τοῦ 1970, μέ τίτλο *Ἡ ἀλήθεια γιά τήν Ἑλλάδα*, ὁ Ρόδης Ροῦφος, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέραμε ἤδη, ἐκτιμᾷ ὅτι ὁ Γ.Π. δέν συμμετεῖχε στά Τ.Α., παρατηρεῖ: «Τό πιθανότερο εἶναι πῶς ὁ Παπαδόπουλος φυλαγόταν ἀπό τίς κακοτοπιές. Δέν ἀγαπᾷ νά ριψοκινδυνεύει» ... «Τό κενό

Παπαδόπουλου στό ἰδιόχειρο σημεῖωμα τοῦ ἀντιστράτηγου Πέτρου Νικολόπουλου, πού πρῶτος ἐντόπισε τόν πυρήνα τῆς συνωμοσίας, ὅταν ἦταν Ἀρχηγός τοῦ ΓΕΣ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1956-1958· βλ. τό σχετικό ἄρθρο τοῦ Π. Μπακογιάννη, ἐφ. *Τό Βῆμα*, 17 Ἰουν. 1977.

πού παρουσιάζουν τά χρόνια 1941-44 στην επίσημη βιογραφία του, λέει πολλά. Τί θά μπορούσαν νά γράψουν οί άπολογητές του; "Οτι, όταν όλη ή 'Ελλάδα άγωνιζόταν, ό νεαρός άνθυπολοχαγός Παπαδόπουλος είχε τρυπώσει σέ κάποιο μικρό λογιστήριο του Έρυθρού Σταυρού; Γιατί αυτή είναι ή μία, ή πιό ευνοϊκή έκδοχή του βίου και της πολιτείας του κατά τή διάρκεια της κατοχής. Ύπάρχουν και άλλες: ότι, λόγω χάρη, είχε διορισθεϊ έπαρχιακός επιθεωρητής του Ύπουργείου Έπισιτισμού των δοσιλόγων, επιφορτισμένος νά άπομυζά από τους φτωχούς άγρότες ένα μέρος της ισχυής σοδειάς τους για τόν έφοδιασμό, μεταξύ άλλων, και των στρατευμάτων κατοχής»¹⁴⁶.

Στήν άρκετά συστηματική δημοσιογραφική έρευνα των Νέων πού προαναφέραμε, σημειώνεται ένδεικτικά: «Άλλοι λένε ότι τόν είδαν νά φορά στολή των Ταγμάτων, άλλοι στολή γερμανική. Άλλά ζωντανός μάρτυρας πού νά μπορεί νά πιστοποιήσει σήμερα (1975) ότι τόν είδε, δέν υπάρχει. Μάλλον αυτό τό ένδεχόμενο πρέπει νά άποκλεισθεϊ, επειδή ό Παπαδόπουλος ήταν από φυσικού του συνωμότης και δειλός. Ποτέ δέν θά έκανε τήν άπρονοησία νά έκτεθεϊ φορώντας στολή. Έπικρατέστερη φέρεται ή έκδοχή Περιβολιώτη, ότι δηλαδή ό Παπαδόπουλος υπήρξε τό δεξί χέρι του Κουρκουλάκου, δρώντας κατά τή συνήθειά του στό παρασκηνίο»¹⁴⁷.

Στή δική του έρευνα, πού δημοσιεύθηκε επίσης τό

1975, ό δημοσιογράφος Γιώργος Καράγιωργας άναφέρει χαρακτηριστικά: «Πολλά έγράφησαν για τήν συμπεριφορά του [Παπαδόπουλου] τήν περίοδο εκείνη [της Κατοχής]. Ένα είναι βέβαιον: "Οτι δέν αισθάνθηκε τό ρίγος πού όδήγησε τους άλλους συναδέλφους του στα βουνά, στό άντάρτικο ή στή Μέση Άνατολή»¹⁴⁸.

Η τελική έκτίμηση του Φοίβου Γρηγοριάδη για τή δράση του Παπαδόπουλου επί κατοχής, πού έχει κατά τή γνώμη μου ιδιαίτερη βαρύτητα, άποτυπώνεται σέ ένα ύστερο (και λιγότερο διαδεδομένο από τά προηγούμενά του) δημοσίευμα του 1979: «Στήν Πάτρα βρίσκονται πολλοί άξιωματικοί (μέ πολιτικά). Για τά τυπικά, έντάσσονται σέ μία "Στρατιωτική Διοίκηση". Νά παίρνουν τόν κατοχικό μισθό τους. Η διοίκησης συγκροτεί ένα "Έπισιτιστικό Γραφείο" για άποσπάσεις άξιωματικών σέ έπιτροπές έπιτάξεων ή διανομών τροφίμων, σέ έποπτείες φούρνων και τά όμοια. Σ' αυτό τό γραφείο ύπηρετούν και οί δύο άδελφοί Παπαδόπουλοι. Διοικητής ονομάζεται ό προϊστάμενος όλων των άξιωματικών μέ τά πολιτικά. Έδω είναι ό συνταγματάρχης Ν. Κουρκουλάκος. Ένας πρωτεργάτης των προδοτικών ταγμάτων άσφαλείας» ... «Τυπικά αυτός είναι διοικητής Β. Πελοποννήσου» ... «Μυστικοπαθής εκ γενετής, συνωμότης όσο και άδίστακτος ρεαλιστής, ό νεαρός άνθυπολοχαγός μέ τά πολιτικά [δηλαδή ό Γ.Π.], δέν έχει άμφιβολίες για τόν προδοτικό χαρακτήρα των ταγμάτων. Έπιδιώκει νά ώφεληθεϊ από αυτά, χωρίς όμως και νά έκτεθη πολύ. Μένοντας –μέ πολιτικά– στήν έπισιτιστική ύπηρεσία τους». "Ο Γρηγοριάδης χαρακτηρίζει αυτή τή στάση του Παπαδόπουλου, ως «έντός, εκτός και επί τά αυτά»¹⁴⁹.

Αυτό ένδεχομένως άπεδείχθη στή συνέχεια ένα πανάκριβο μυστικό, πού πέραν του Κουρκουλάκου, φαίνεται ότι τό μοιραζόταν τουλάχιστον άλλος ένας

146. Τό σχετικό άπόσπασμα του βιβλίου άναδημοσιεύτηκε στήν άντιδικτατορική εφημερίδα Έλευθερη Έλλάδα, 19 Νοεμ. 1970.

147. «Η άνατομία των μεγάλων της Χούντας», έφ. Τά Νέα, 22 Ιουλ. 1975.

148. Γιώργος Καράγιωργας, Άπό τόν ΙΑΕΑ στή Χούντα ή Πώς φθάσαμε στήν 21η Άπριλίου, Άθήνα 1975, σ. 106.

149. Φ. Ν. Γρηγοριάδης, Οί Προθπουργοί της Έλλάδας, ό.π., τ. 3, σ. 1060-1062.

μάρτυρας, ὁ διερμηνέας τοῦ Γερμανικοῦ Φρουραρχείου Πατρῶν Νικήτας Σιώρης, ἐνδεχομένως δέ καί ὁ ἴδιος ὁ Δημήτριος Πατίλης (πού κατέφυγε στήν Πάτρα ἀπό τή Ναύπακτο στίς 19 Σεπτεμβρίου 1944). Κι ἔτσι, «στῶν καιρῶν τά γυρίσματα», ὅπως παρατηρεῖ καί ὁ Γρηγοριάδης, «ὁ Κουρκουλάκος θά ζητήση –ἀπαιτητικά ἢ καί ἐκβιαστικά ἴσως– τήν ἀνταπόδοσι τῆς βοήθειας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χούντας. Καί θά γίνη» ... «διοικητής τῆς Ἀγροτικῆς Τραπεζῆς»¹⁵⁰.

Λεωνίδας Φ. Καλλιβρετάκης

150. στό ἴδιο. Νά προσθέσουμε στό σημεῖο αὐτό ὅτι στή βιογραφία τοῦ Γ.Π. πού δημοσιεύεται στήν ἐγκυκλοπαίδεια *Υδρία*, υἱοθετοῦνται ταυτοχρόνως τά περισσότερα κατὰ καιρούς δημοσιεύματα γιά τό θέμα αὐτό, ἐμπλουτισμένα μέ πρόσθετα «στοιχεῖα» (.), ὅλα συνδυασμένα σέ ἓνα ἀρκετά εὐφάνταστο σενάριο: «Στήν κατοχή ἀρχικά τοποθετήθηκε στό λεγόμενο «Επισιτιστικό Γραφεῖο» τῆς Πάτρας μέ ἐπικεφαλῆς τόν Κουρκουλάκο. Ἐπρόκειτο γιά τήν ἐπιτροπή συγκέντρωσης δεκάτης σέ εἶδος πού δημιούργησε ἡ κυβέρνησις Τσολιάκογλου. Ἀπό τότε συνεργάστηκε στενά μέ τόν Ν. Κουρκουλάκο στήν πολιτική του κίνησι καί στή δημιουργία τοῦ ἐξφωνικοῦ τάγματος (τσολιάδες) τῆς Πάτρας. Ὁ Παπαδόπουλος συνεργάστηκε εἰδικότερα μέ τοὺς Γερμανοὺς στό ἀνακριτικό τοῦς κέντρο. Σέ αὐτό τό κέντρο θά τόν συναντήσουν οἱ Ἄγγλοι καί στίς ἀρχές τοῦ 1944 θά τόν φυγαδεύσουν στή Μ. Ἀνατολή. Ἦταν δηλαδή διπλός πράκτορας. Τό 1943 πῆρε τό βαθμό τοῦ ὑπολοχαγοῦ. Στή διάρκεια τῆς Κατοχῆς ἦταν ὁ ἡγέτης μιᾶς ἀντικομμουνιστικῆς κίνησις στό νομό Ἀχαΐας, πού ἀπλώθηκε μυστικά στά χωριά καί ἀποτελέσσε τό κέντρο πληροφοριῶν τῶν τσολιάδων»: *Υδρία-Μεγάλη Γενική Ἐγκυκλοπαίδεια*, Ἀθήνα 1987, τ. 42, σ. 460. Στό ἀπρόσμενα μακροσκελές βιογραφικό σημεῖωμα πού ὑπάρχει γιά τόν Γεώργιο Παπαδόπουλο στήν ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ διαδικτιοῦ *Wikipedia*, ἀναπαράγεται σέ μεγάλο βαθμό μεταφρασμένο τό κείμενο τῆς *Υδρίας*.

Don Wright, π. *Eleutheria*,
τ. III, ἀρ. 4, 1973, ἀναδημοσίευσή
ἀπό τήν ἐφ. *Miami Daily News*